

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**MUHAMMED B. MUHAMMED EL-CEZERÎ'NİN
SÎRETÜ'N-NEBÎ ADLI ESERİ VE ANALİZİ**

Nihat ŞAHİN

**Danışman
Prof. Dr. RIZA SAVAŞ**

İZMİR 2013

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2010800523

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : NİHAT ŞAHİN
Tez Başlığı : Muhammed b. Muhammed el-Cezeri'nin Siretü'n-Nebi Adlı Eseri ve Analizi
Savunma Tarihi : 10.07.2013
Danışmanı : Prof.Dr.Rıza SAVAŞ

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Rıza SAVAŞ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Yrd.Doç.Dr.Tahsin KOÇYİĞİT	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Doç.Dr.Ali Cüneyt EREN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....

Oybirliği ( )

Oy Çokluğu (X)

NİHAT ŞAHİN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Muhammed b. Muhammed el-Cezeri'nin Siretü'n-Nebi Adlı Eseri ve Analizi" başlıklı Tezi ( ) / Projesi ( ) kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ **Muhammed b. Muhammed el-Cezerî'nin Sîretü'n-Nebi Adlı Eseri ve Analizi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../...

Nihat ŞAHİN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed b. Muhammed el-Cezerî'nin Sîretü'n-Nebi Adlı Eseri ve Analizi

Nihat ŞAHİN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslâm Tarihi ve Sanatları Programı

Tezimiz meşhur kırâat ve hadîs âlimi İbnü'l-Cezerî'nin "Muhtasar Sîre" adını verdiğimiz eserini konu almaktadır. Henüz siyer literatüründe yer almamış olan yazma eserimizin; metin şerhini, kullandığı kaynakları ve eser tahlilini yapmaya gayret ettik. Eser, ilim talep eden öğrencilere ve topluma, kolay anlama ve öğretme amacıyla yazılan muhtasar siyer geleneğinin güzel bir örneğidir. Müellifimiz İbnü'l-Cezerî'nin yüz civarında eseri bulunan kırâat ve hadîs ilmini Anadolu'ya yaymış ilmi kişiliğiyle eserin değerini artırdığı söylenebilir.

Eserimizde, siyere dair temel mevzuların tamamının kronolojik olarak ve özet suretinde yer aldığı görülmektedir. Müellif, anlattığı olayların çoğunda kaynak kullanmaya özen göstermiş ve yirmi civarında kaynağı farklı yerlerde birçok defa kullanmıştır. Yazma eserimizde kullanılan kaynakları ayrı bir bölümde vermeye çalıştık. Siyer geleneği ve muhtasar siyerler başlığıyla, kısaca siyer'e ve onu kısaltılma amaç ve çalışmalarına değindik. Tezin hazırlanma safhalarında siyer, megâzî, tarih ve hadis kitaplarından yararlandık.

Tezimiz dört ana bölüm'den oluşmaktadır:

Birinci Bölüm: İbnü'l-Cezerî ve Kullandığı Kaynaklar

İkinci Bölüm: İbnü'l-Cezerî'nin Eserine Göre Mekke Dönemi

Üçüncü Bölüm: İbnü'l-Cezerî'nin Eserinde Hicret ve Medine Dönemi

Dördüncü Bölüm: Eserin Metin Şerhi

Anahtar Kelimeler: Cezerî, Siyer, Muhtasar, Tarih, Hz. Peygamber

ABSTRACT

Master's Thesis

Muhammed b. Muhammed el Cezeri's Siretun Nebi and its Analysis

Nihat ŞAHİN

Dokuz Eylul University

Graduate School of Social Sciences

Department of Islamic History and Arts

Islamic History and Arts Program

Our dissertation takes its subject from Muhtasar Sire of Ibnu'l Cezeri who was a famous hadith and recitation scholar. We tried to analyze the book, its resources and comments which hasn't been placed in siyer literature yet.

This work is a good example of siyer tradition which was written for easy understanding to the studying students and the society. Our author Ibnu'l Cezeri has over 100 works and he helped the spread of hadith and recitation science all over Anatolia.

It's seen that the work covers the fundamental subjects of siyer both chronologically and briefly. The author took care of showing resources in this book and used over 20 resources within his work. We tried to look at these resources in another part. During the process of preparing this dissertation, we took advantage of siyer, megazi and hadith books.

Our dissertation is composed of 4 parts:

First part: Ibnu'l Cezeri and the Resources he used

Second part: Mecca Period according to Ibnu'l Cezeri's work

Third part: Hejira and Medina Period according to Ibnu'l Cezeri.

Fourth part: Ibnu'l Cezeri's Muhtasar Sire's annotation

Key words: Cezeri, siyer, muhtasar, history, Prophet Muhammed

**MUHAMMED B. MUHAMMED EL-CEZERÎ'NİN SÎRETÜ'N-NEBÎ ADLI
ESERİ VE ANALİZİ
İÇİNDEKİLER**

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
EK LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'L CEZERÎ VE KULLANDIĞI KAYNAKLAR

1.1. İBNÜ'L CEZERÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	3
1.2. SİYER GELENEĞİ VE MUHTASAR SİYERLER	8
1.3. ESERDE KULLANILAN KAYNAKLAR	10
1.3.1. Kur'ân-ı Kerim	10
1.3.2. İmam Buhârî (ö. 256/870)	11
1.3.3. Müslim b. Haccac (ö. 261/ 875)	11
1.3.4. İbn İshak (ö. 151/768)	12
1.3.5. Kadı İyaz (H.476-544)	13
1.3.6. Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361)	14
1.3.7. İmam-ı Hâkim en-Nişâbûrî (ö.405-1014)	15
1.3.8. Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767)	16
1.3.9. Vâkidî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer (ö.130-207)	16
1.3.10. Süheylî, Abdurrahmân b. Abdillah (ö.581-1185)	17
1.3.11. Kelbi, Hişam b. Muhammed (Ö. 204/819)	18
1.3.12. Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin (ö. 458/1066)	18
1.3.13. İbnü'l-Esîr, İzzeddin (ö. 630/1233)	19
1.3.14. İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec (ö. 597/1201)	20

1.3.15. Bezzâr (ö.292/905)	20
1.3.16. Dımyâtî, Abdülmü'min b. Halef (ö.705/1306)	21
1.3.17. Hafız Abdülgani el-Makdisi el-Cemmâilî (ö.600/1203)	21
1.3.18. İbn Abdilber en-Nemerî (ö.463/1071)	22
1.3.19. İbn Asâkir, Ebül-Kâsım (ö.571/1176)	23
1.3.20. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)	24

İKİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'L CEZERÎ'NİN ESERİNE GÖRE MEKKE DÖNEMİ

2.1. İLK VAHİY	25
2.2. İLK MÜSLÜMANLAR	27
2.3. EZİYETLER VE HABEŞİSTAN'A HİCRET İZİNİ	28
2.4. HZ. HAMZA VE HZ. ÖMER'İN İSLAM'A GİRİŞİ	28
2.5. MÜSLÜMANLARA AMBARGO	29
2.6. HZ. HATİCE VE EBU TÂLİB'İN VEFATI	30
2.7. TAİF'E YOLCULUK	30
2.8. CİNLERİN MÜSLÜMAN OLMASI	31
2.9. İSRA-MİRAC	31
2.10. AKABE BİATLARI	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN ESERİNE GÖRE HİCRET VE MEDİNE DÖNEMİ

3.1. HİCRET	35
3.2. MUHACİR-ENSAR KARDEŞLİĞİ	37
3.3. MESCİD-İ NEBEVİ'NİN YAPILIŞI VE GENİŞLETİLMESİ	37
3.4. EZANIN TESBİTİ	38
3.5. KIBLENİN DEĞİŞTİRİLMESİ	38
3.6. MÜŞRİKLERLE İLİŞKİLER	39
3.6.1. Bedir Savaşı	39
3.6.2. Uhud Savaşı	40
3.6.3. Hendek Savaşı	41
3.6.4. Hudeybiye Antlaşması	42
3.7. Devletlere Mektuplar ve Cevapları	42

3.8. Mekke'nin Fethi ve Huneyn Gazvesi	45
3.9. Taif Kuşatması	45
3.10. Veda Haccı	45
3.11. Üsâme'nin Ordusu	46
3.12. YAHUDİLERLE İLİŞKİLER	46
3.12.1. Yahudilerle antlaşma	46
3.12.2. Gazveler (Beni Kurayza, Müstalik, Beni Nadır Gazveleri).	47
3.12.3. Hayberin Fethi	47
3.13. HİRİSTİYANLARLA İLİŞKİLER	48
3.13.1. Necran Hıristiyanlarından Bir Gurubun Gelişi	48
3.13.2. Mute Gazvesi	49
3.13.3. Tebük Gazvesi	49
3.14. HZ. PEYGAMBER HAKKINDA DİĞER BAZI KONULAR	50
3.14.1. Hz. Peygamber'in Vefatı ve Cenaze İşlemleri	50
3.14.2. Hz. Peygamber'in İsimleri	51
3.14.3. Hz. Peygamber'in Şemâili	51
3.14.4. Hz. Peygamber'in Ahlakı	52
3.14.5. Hz. Peygamber'in Özel Eşyaları	53
3.14.6. Hz. Peygamber'in Evlilikleri	54
3.14.7. Hz. Peygamber'in Çocukları	56
3.14.8. Hz. Peygamber'in Hanımlarının Vefatları	57
3.15. MUCİZELER	57
3.15.1. Gayb'dan Verilen Fetih Haberleri (Rum ve Kisra'nın toprakları)	57
3.15.2. Ambargo Metni'nin Yenmesi	58
3.15.3. Ağlayan Kütük	58
3.15.4. Süraka	59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESERİNİN METİN ŞERHİ

4.1. ESERİNİN METİN ŞERHİ	60
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	101

KISALTMALAR

b.	Bin
bnt.	Binti
çev.	Çeviren
h.	Hicrî
H.z.	Hazreti
m.	Miladî
s.	Sayfa
thk.	Tahkik
a.s	Aleyhisselâm
ö.	Ölümü
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
bkz.	Bakınız
v	Varak
no	Numara

EK LİSTESİ

EK 1: Yazma eserin iki sayfası

ek s.1

GİRİŞ

Dünya tarihinde, üzerinde en çok çalışıp eser verilmiş insan Hz. Peygamber'dir. Gerek sevap kazanma dini gerekçeleri ile gerekse islami ilimlerin önemli bir kolu olması hasebiyle siyer çalışmaları daima önemini korumuştur. Özellikle son asırda bilimdeki baş döndürücü gelişmeler sosyal bilimleri de etkilemiş, yeni yaklaşımlar ve yeni tetkik yöntemleri kullanılmaya başlanmıştır. İşte siyer kaynakları da bu yeni yöntemlerle yeniden okunmayı beklemektedir.

Araştırmamızın konusu İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) 'nin İzmir Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi'ne kayıtlı yazma eseridir. Hedefimiz eserin metin şerhi ve tahliliyle siyer ilmine bir nebze katkı sağlayabilmektir. Müellifimizin eseri, siyer tarihinde erken döneme ait bir eser olmaması yönüyle elbette çok çok yeni ve biç bilinmeyen mevzuları söyleyebilmesi güç olabilir. Fakat yine de bunun tamamen imkânsızlığını söylemekte elbette mümkün değil. İbnü'l-Cezerî, birçok coğrafyayı gezmiş, kendi dönemi ve sonrasında takdirleri üzerinde toplamış bir şahsiyet olarak göze çarpmaktadır. Onun birçok ilimdeki ihtisası, eserde kullandığı kaynakların çeşitliliğinden anlaşılabilir. Müellifin yazdığı eser muhtasar fakat pek çok konuya değinme eğilimi içinde olduğu gözlemlenmektedir.

Eserimiz, İlk vahiy ile başlayıp, ilk müslümanları, Eziyetleri, Habeşistan hicretini, Ambargoyu, Hüzün yılını, Taif yolculuğunu, Cinlerin müslüman oluşunu, İsrâ-Miraç olayını, Akabe biatlarını, akabinde Hicret, Muhacir- Ensar kardeşliğini, Mescid-i Nebevi'nin yapılışını, Ezanı, Kible değişimini, Bedir, Uhud, Hendek savaşlarını, Hudeybiye anlaşmasını, diğer devletlere mektupları ve cevaplarını, Veda Haccını, Yahudilerle ilişkileri ve anlaşmaları, çeşitli Gazveleri, Hayberin fethini, Hıristiyanlarla ilişkileri, Necran Hıristiyanlarını, Tebük ve Mute gazvelerini anlattıktan sonra Hz. Peygamber'in vefatı ve cenaze işlemlerini, Hz. Peygamber'in İsimlerini, Şemâilini, Ahlakını ve özel eşyalarını ayrıca Onun Evliliklerini, Çocuklarını, Hanımlarını anlatır. Ayrıca Hz. Peygamber'in çeşitli mucizelerinden bahseder. Eserimiz başka bir eseri kısaltmak amacıyla yazılmamıştır. Kronoloji sıralaması çok muntazam ve başarıyla verilmiştir. Müellif kıyas yapmaya ve verdiği bilgileri delillendirmeye özen göstermiştir. Kaynaklarda geçen ihtilafı mevzularıda birden fazla görüşü vererek anlatmıştır. Toplumun ilgisini çok çeken mucizevî

olayları biraz uzunca anlatmıştır. Eseri Mekke ve Medine dönemi diye iki dönem içinde inceledik. Kur'ân meâlinde Diyanet İşleri meâlini esas aldık. Eserimiz, 511 katalog sıra numarasıyla ve 357/3 kütüphane yer numarasıyla İzmir Kent Arşivi müzesinde bulunmaktadır. Otuz sayfalık eser isimsiz mecmua tarzında 97a-113a bölümleri arasında bulunmaktadır. Eser 215*160 ebadında ve nesih tarzında kaleme alınmıştır. Kütüphane eseri müellifi İbnü'l-Cezerî kaydıyla Siretü'n-Nebi (muhtasar) adıyla kaydetmiştir. Tezin sonuna yazma eserimizin ilk ve son sayfalarının orijinallerini verdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'L CEZERÎ VE KULLANDIĞI KAYNAKLAR

1.1. İBNÜ'L CEZERÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Kırâat ve hadîs âlimi olan Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî¹ (ö. 833/1429). 751 de (26 Kasım 1350) Dımaşk'ta doğdu. Dedelerinden birine nisbetle İbnü'l-Cezerî diye meşhur olmuştur. Şeyh Cezerî on dört yaşında iken, 764/1362 senesinde Kur'ân-ı Kerîm hafızı oldu. Bir süre hadîs ilmine çalıştıktan sonra, Kur'ân-ı Kerîmin muhtelif kırâat usûllerini tahsile başladı. 768 /1366 senesinde kırâat ilminde “Kırâat-ı Seb'a” yı öğrendi. Aynı sene Mekke-i mükerrremeye ve ardından 769/1368'de tahsil amacıyla Mısır'a ilk ilim yolculuğunu yaptı. Oradaki kırâat âlimlerinden de bu konuda yeni okuma çeşitleri öğrenerek daha da derinleşti. Sonra Şam'a gidip, hadîs ve fıkıh alanında dersler aldı. 771'de tekrar Mısır'a gidip, orada usûl, fıkıh, me'ânî ve beyân ilimleri ile beraber kırâat konusunda da kendini geliştirdi. Fetva verecek konuma geldi.

778/1376 yılında üçüncü defa Mısır'a gitti. Sonra İskenderiye'ye geçti. Daha sonra Şam'da Benî Ümeyye Câmii'nde kırâat dersleri verdi. Bu dersleri Endülüs, Yemen, Hindistan, Rum ve Acem diyarından talebeler yoğun ilgi gösterdi. Sonra Âdiliyye Medresesi'nin baş müderrisliğini yaptı. Daha sonra da Eşrefiyye'deki Dârü'l-Hadîs'in baş müderrisliğine getirildi. Bu ders dönemlerinde, birçok âlim gelip ondan ilim tahsil ettiler.

Sultan Zahir Berkuk'un(ö.1389, Memlûk Sultanı) atabeği olan Aytemiş'in üstâdüddârı Emîr Kutlubey'in kendisine bazı idarî görevler vermesi üzerine birçok kez Mısır'a gidip geldi. Emîr Berkûk tarafından Şihâb-i Hasâbî ve ardından Tûte Câmii hatipliğine ta'yin edildi. Selâhiyyet-ül-Kudsiyye Medresesi'nin müderrisliğine ta'yin edilen yazarımız 797/1394 senesi başlarına kadar bu görevine devam etmiştir. Emîr Kutlu Bey ile aralarındaki çıkan ihtilaf sebebiyle, bu vazîfesinden, Şam'da yaptırılan medresenin kırâat müderrisliğine ta'yin edildi. Bir ara Şam Kâdılığına da

¹ Ziriklî, **el-A'lâm**, Mektebetü'l-Tarihi ve'l-Tabakât, Cilt: 7, s. 45; Kâtib Çelebi, **Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l Funûn**, (Keşf), Cilt: 1, s. 277, 353 ; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, Cilt: 20, s. 551.

getirildi. Diğer bazı kaynaklardaki bilgilere göre nâib-i saltanat Yelboğa'nın (Yelboğa en-Nasîri, Halep valisi) müdahalesi üzerine Berkuk, eski kadı Şerefeddin Mes'ûd'un göreve devam etmesini uygun görmüştür.

İbnü'l-Cezerî, 798/1396'da Mısır'dan ayrılıp İskenderiye'ye gitti. Bir gemiye binerek deniz yolu ile Antakya'ya (Anadolu)'ya geçti. Burada bir süre ders okutup Bursa'ya gitti. Dönemin Osmanlı Pâdişâhı Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân idi. Ondan büyük ilgi gördü; kendisine yüksek miktarda maaş bağlandı, burada talebe yetiştirmesi sağlandı. Osmanlı sultanı ona birçok ikram ve ihsânlarda bulundu. Orada birkaç sene kaldı. Bu zâtın ismi, çok kısa zamanda her yerde duyuldu. Bursa'dan ve diğer şehirlerden birçok kimseler, ondan “Kırâat-i aşere”yi tahsil edip, bu ilimde yetiştiler. O, kırâat ve hadîs ilmini Anadolu'ya yaydı.

İbnü'l-Cezerî, Ankara Savaşı'na Yıldırım Bayezid'le birlikte katılarak esir düştü; ancak onun şöhretinden haberdar olan Timur kendisini huzuruna getirterek ona saygı gösterdi ve ikramda bulundu. Ardından ülkesine götürüp Keş'te inşa ettirdiği medresede görevlendirdi. Keş şehrinde kaldı. Sonra Semerkand'a gitti. 807/1405'de Semerkant'tan ayrıldı. Buhara'da gördüğü ilgi üzerine bir müddet burada kalıp ders verdi. Her şehirde çok sayıda talebe ondan kırâat dersi aldılar. Semerkand'da ders okuttuğu sırada, büyük âlim Seyyîd Şerîf Cürçânî hazretleri ile buluştu. Mâverâünnehir'den çıkıp, Herat şehrine geldi. Sonra Yezd'e, oradan İsfahan'a, sonra da 808/1406'da Şîrâz'a geldi.

Her şehirde, her memlekette ilim talipleri Şeyh Cezerî'den, Kur'ân-ı kerîmin kırâatinden “Kırâat-ı seb'a” yahut “Kırâat-ı aşere”yi öğrendiler. Sultan Pîr Muhammed onu burada alıkoydu. Daha sonra sultan tarafından kadı olarak tayin edildi. Timuroğullarının hâkim olduğu birçok beldede kadılık yaptı. Üçüncü defa hacetmek için 822/1419 yılında yola çıkan İbnü'l-Cezerî, Basra'ya geldi. Oradan Yenbu'ya gidip, bir müddet ikâmet etti. Sonunda 823/1420 yılında Medîne-i münevvereye geldi. Sonra da Mekke-i mükerreremeye geçti. Birçok insan yanına gelip, ilminden istifâde ettiler. Hac farızasını îfâ ettikten sonra, bir müddet daha bu beldelerde kaldı. Medîne-i münevverede kaldığı sıralarda, Şeyh-i Haremeyn Azîzüddîn Muhterem de, ondan kırâat ilmini okudu. O yıllarda Kur'ân-ı kerîmin kırâati, ya'nî okunması üzerinde, iki cildlik “Kitâb-ül-beşer fî kırâat-il-aşer” adındaki eserini te'lîf etti. Bu eserini kısaltıp, “Takrib” adını verdi. Ayrıca “Tahrîb-üt-teysîr

fil-kırâat-il-aşere”, “Tabakât-ül-kurrâ” ve “Tevârih-ül-kurrâ” kitaplarını yazdı.

Belde-i Haremeyn’de birkaç sene kaldıktan sonra, Şîrâz’a döndü. Bir müddet sonra da Şam’a geldi. Kâhire’de kalabilmesi için kendisine izin verildi. Orada kalıp, Sultan Eşref ile çok sohbetlerde bulundu. Kendisine pek çok ikram ve iltifâtlarda bulunan Sultan, onu, Kâhire’de Kur’ân-ı kerîmin kırâatini ve hadîs-i şerîf okutup öğretmesi için yaptırdığı medreseye ta’yin etti. Şeyh Cezerî, bir müddet sonra, hacılarla beraber Mekke’ye gitti. Dördüncü haccını ifa etti, hacdan sonra deniz yolu ile Yemen’e gitti. Daha sonra Mekke’ye dönüp 828/1425 yılında beşinci haccını ifa ederek 829/1426 yılı başlarında tekrar Kahire’ye geçti; buradan da Dımaşk ve Basra üzerinden Şîraz’a ulaştı. 5 Rebîülevvel 833/1429’de Şîraz’da Sûkulis-kâfiyyîn’de vefat etti ve kendi yaptırdığı dârü'l-Kur’ân’da defnedildi.

Yazarın yüze yakın eseri olduğu nakledilmektedir. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

KIRAAT İLE İLGİLİ ESERLERİ

- 1- en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr: Bin beyitlik manzûm bir eserdir, Müellifin on kıraatle İlgili en geniş çalışmasıdır.
- 2- ed-Dürretü'l-mudiyye fî kırâati'l-eimmeti's-selâseti'l-merdıyye: Üç büyük kıraat âlimine göre Kur’ân-ı kerîmin kırâatinden bahseden ve 241 beyitten meydana gelen bir manzûmedir. 823/1420’de tamamlanmış, 1285/1868 ve 1308/1890 senelerinde Kâhire’de basılmıştır.
- 3- Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-'aşr: Kur’ân-ı kerîmin “Kırâat-i aşere”, ya’nî on türlü kırâati hakkında olup, en-Neşr’in 799/1397 yılında manzum hale getirilmiş şekli olan eser 1019 beyit ihtiva etmektedir. 1282/1865 ve 1307/1889 senelerinde Kâhire’de basılmıştır.
- 4- Tahbîrüt-teysîr fî kırâ'âti'l-eimmeti'l-'aşere: Ebû Amr ed Dâni’nin, Kur’ân-ı kerîm’in kırâatına dâir “Teyisîr” ismindeki eserinin şerhidir.
- 5- et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd: Kur’ân-ı kerîmin tecvidine dâir bir eser olup, 769/1367 senesinde tamamlanmıştır. tecvid konularını kısa bir mukaddimeden sonra on bölüm halinde inceleyen eser ilk defa Mısır’da basılmış (Kahire 1326). Ardından Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad 1405/1985) ve Ganim Kaddûrî Hamed (Beyrut 1407/1986, 1409/1989) tarafından neşredilmiştir.

- 6- Müncidü'l-mukriin ve mürşidü't-tâlibîn: Kur'ân-ı kerîmin kırâat usûllerinin ehemmiyetini anlatan bir eserdir. Yedi fasıl üzerine tertîb edilmiştir. 773/1372'de Dimaşk'ta tamamlanmıştır. (Kahire 1350,1977; Beyrut 1400/1980).
- 7- Gâyetü'l-mehere fi'z-ziyâdeti'l-aşere: Kur'ân-ı kerîmin kırâatine dâir bir manzûmedir.
- 8- Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ: Meşhûr kırâat âlimlerinin hâl tercümelerini ve kırâatlerinin hangi yollardan geldiğini anlatan bir eserdir. "Nihâyetü't-dirâyât" kitabının ihtisârı, kısaltılmışı olup, 3 cild hâlinde neşredilmiştir.
- 9- el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye fi't-tecvîd: Kur'ân-ı kerîmin kırâati hakkında, "Racaz" vezninde 110 (yüz on) beyitlik manzûm bir eserdir. 1282/1865 ve 1307/1889 senelerinde Kâhire'de neşredilmiştir.
- 10- el-Hidâye ilâ me'âlimi'r-rivâye: Kur'ân-ı kerîmin kırâat tarzının, okuyanlar tarafından ağızdan ağza geçmesi hakkında, manzûm bir eserdir.
- 11- el-Mukaddime fimâ alâ kârii'l-Kur'ân en Ya'leme
- 12- el-Elgâz Kasîdet-ül-hemziyye fil-kırâat
- 13- Usûl-ül-kırâat
- 14- el-Î'lâm fî ahkâm-il-idgâm
- 15- et-Tevcîhât fî usûli'l-kırâat
- 16- et-Takrib fî şerh-it-teysîr leh
- 17- el-Beyân fî hatt-ı Osman

II- HADİS ALANINDA YAZDIĞI ESERLER

- 1- Mukaddimetü ilmi'l-hadîs: Hadîs usûlü ilmine dâir bir eserdir.
- 2- Mukaddimetün fil-hadîs
- 3- el-Hısnü'l-hasîn min kelâmi Seyyidi'l-mürselîn: Duâ olarak okunan hadîs-i şerîfleri bildiren bir eserdir. 1279/1862 ve 1315/1897 senelerinde Kâhire'de 1328/1910de Cezayir'de neşredilmiştir.
- 4- Akdü'l-le'âlî fî'l-ehâdîsi'l-müselseti bi'l-avâlî: Nâkil, mahdûd ve müselsel hadîslere dâir bir eserdir. 808/1405 senesinde Şîrâz'da tamamlanmıştır.
- 5- Erba'îne fil-hadîs
- 6- el-Evleviyye fî ehâdîsi'l-evveliyye

- 7- Tezkiretü'l-ulemâ fi usûli'l-hadîs
- 8- Tekmiletü zeyli't-takyîd li ma'rifeti rüvvâti's-sünen vel esânid
- 9- el-Bidâye fi ulûmi'r-rivâye
- 10- el-maksadü'l-Ahmed fi hatmi Müsned-i Ahmed
- 11- el-Müsnedü'l-Ahmed fimâ yeteallahü bi müsned-i Ahmed
- 12- el-Kasdü'l-Ahmed fi ricali Müsned-i Ahmed
- 13- ez-Zeylü alâ mir'âti'z-zemân lin-Nevevî

III- TEFSİR ALANINDA YAZDIĞI ESERLER

- 1- Kifâyetü'l-ma'î fi tefsîr-i âyet-i (Yâ ardubla'î): Hûd sûresi 46. âyet-i kerîmesinin ezbere okuma tarzları hakkında.
- 2- el-Akdü's-Semîn fi elgâzi'l-Kur'âni'l-mübîn
- 3- Şerhu minhâci'l-usûli'l-Beydâvî

IV- AHLAK VE VAAZ TÜRÜ ESERLERİ

- 1- Muhtâru'n-nâsîh bi'l-edilleti's-sahîha fil-mevâ'ız: Ahlâk ile ilgili hadîs-i şerîflerden meydana gelen bir va'z kitabıdır.
- 2- ez-Zahrü'l-fâih: Çeşitli va'z ve nasihatlerini ihtivâ eden bir eserdir. 1305/1887 ve 1310/1892 senelerinde Kâhire'de basılmıştır.
- 3- et-Tekrîm fil-umreti minet-Ten'îm
- 4- el-İbâne fil-umreti minel-civâne
- 5- el-İclâlü vet-ta'zîm fi makâm-ı İbrâhim

V- TARİH VE SİYER ALANINDA YAZDIĞI ESERLER

- 1- Muhtasarun fi târîh-i İslâm
- 2- er-Risâletü'l-beyâniyye fi hakk-ı Ebeveyni'n-Nebî: Hz. Peygamberin anne ve babasının Müslüman olduklarını isbât etmek için yazılmış bir risaledir.
- 3- Zâtü's-Şifâ fi sîreti'l-Mustafâ ve min ba'dihî minel Hulefâ: Şîrâz hükümdârı Pîr Muhammed'in talebi üzerine. Hz. Peygamber ile dört halîfesinin ranh. hayatlarını anlatan ve sonunda, Yıldırım Bâyezîd Hân devrinin İstanbul'un, muhasarasına kadar olan târihi hakkında bir zübdeyi (özeti) ihtivâ eden, "Racaz" vezninde bir manzûme olup, 798/1396 senesi Zilhicce ayında tamamlanmıştır.
- 4- et-Ta'rîf bil-mevlîdi's-Şerîf
- 5- Ârifü't-ta'rîf bil-mevlîdi's-Şerîf leh

- 6- El-Mevlûdü'l-kebîr: Hz. Peygamberin hayâtını anlatan bir eserdir.
- 7- Esne'l-matâlib fî menâkıbi'l-İmâm-ı Ali b. Ebî Tâlib (K. Veche)
- 8- En-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ (Tabakât-ı Kübrâ)
- 9- el-İsâbe fîl-avâzimi'l-kitâbe: Tahrir, yazma san'atı ile ilgili küçük bir risaledir.
- 10- Haşiyetün alâ îzâhı'l-me'ânî
- 11- el-İ'tirâzı'l-mübdî li vehmi't-Tâc el-Kindî

1.2. SİYER GELENEĞİ VE MUHTASAR SİYERLER

Siyer geleneği² ve siyere dair muhtasar eserler konusuna; siyer geleneği, muhtasar siyerler ve elimizdeki eserle bağlantılı kısaca bilgi vereceğiz. Kronolojik açıdan bakıldığında hicri birinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kaleme alınan sahifeleri ve risaleleri, siyer yazıcılığındaki müstakil gelişmenin ilk ciddi göstergeleri olarak değerlendirmek mümkündür. Urve b. ez-Zübeyr (ö. 94/713), Şurahbil b. Sa'd (ö. 123/740), Âsım b. Ömer b. Katâde (ö. 120/737) ve Abdullah b. Ebî Bekr b. Hazm bu süreçte siyer alanında temayüz eden isimler olarak görülür. Risaleler merhalesinin ardından gerek bu risaleleri ve sahifeleri gerekse başka kaynakları kullanmak suretiyle müstakil ve daha kapsamlı siyer eserleri yazan müellifler ortaya çıkmıştır. Zührî (ö. 124/741) bunların ilkidir. Keza Musa b. Ukbe (ö. 141/758), İbn İshak (ö. 151/768), Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), Ebû Ma'ser es-Sindî (ö. 170/787), Vakıdî (ö. 207/768)³ ve İbn Sa'd (ö. 230/845) da bu bağlamda zikredilmesi gereken isimlerdir. İbn Sa'd'la birlikte siyer yazıcılığının son şeklini almış olması, siyerde kullanılan malzemenin de son şeklini aldığı anlamında anlaşılmalıdır. Tasavvufi çevrelerde kıssa ve menakıb geleneğinin revaç bulmasına bağlı olarak siyer kitaplarında kullanılan malzemedeki de ciddi bir artış meydana gelmiştir. İbn Seyyidinnas (ö. 734/1334)'ın Uyûnu'l Eser fî Funûni'l Meğâzîsi ve Siyer'i İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1351)'nin Zâdü'l-Meâd fî Hayri'l İbâd'ı, Kastallanî'nin (ö. 923/1517)'nin Mevâhibu'l-Ledünniyye'si, eş-Şâmî'nin Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l İbâd'ı, Diyarbekrî'nin Tarihu'l-Hamîs'i, Halebî (ö. 1044/1635)'nin

² Şaban Öz, **İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.23; Sabri Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, Diyanet Yayınları, Ankara 1991, ss. 110-141.

³ Öz, s.363.

İnsânu'l Uyûn'u, Zûrkânî (ö. 1122/1710)'nin Şerhu Mevâbi'l-Ledünniyye'si ilk kaynaklarla birlikte sonraki malzemeyi de kullanmak suretiyle telif edilen eserlerden başlıcalarıdır. Kısaca siyer geleneğine değindikten sonra muhtasar siyer mevzuuna geçebiliriz. Muhtasar⁴; bir eserin özet halinde kaleme alınmasından meydana gelen telif türüdür ve kısaltılmış, özetlenmiş demektir. Hacimli bir eserin özetlenmiş şekli bir konunun ana hatlarıyla kısaca yazılmış şekli için kullanılmıştır. Muhtasarlar, çeşitli dönemlerde ilgi görmüş, hacimli kitapların kullanımı sırasında ortaya çıkan kimi zorlukların yaşandığı bir devreden sonra bu zorlukları giderici özetlerin meydana getirilmesi ihtiyacından doğmuştur. İhtisar faaliyetlerinin önemli sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür: 1. Ders kitabı olarak okutulan eserlerde öğrenci için gereksiz görülen kısımların çıkarılması, anlaşılmayan noktaların açık ve özlü biçimde ifade edilmesi. 2. Bazı eserlerin bir kısım muhtevasının sonraki devirlerin insanlarına hitap etmez duruma gelmesi. 3. Bir kısım eserlerin konuları gereği belli bir kültür düzeyine sahip okuyucular tarafından anlaşılması. İslâm tarih yazımında da ihtisar bir telif türü olarak kabul edilmiş ve birçok muhtasar yazılmıştır. İbn Haldun, yeni bir eser telif etmenin yedi sebebini sayarken bunlardan birinin okuyucuyu usandıracak derecede uzun yazılmış eserlerin telhis edilmesi olduğunu belirtir.

Bir ilim dalındaki eserlerin çokluğunun o ilmin tahsiline engel olacağını söyleyen İbn Haldun öte yandan bunun bir ilim dalına ait eserlerin çok muhtasar olmasını da doğru bulmaz ve bunun belagati ihlâl ettiği gibi konuyu anlamayı güçleştirdiğini ileri sürer. Kâtib Çelebi de muhtasarın⁵ bir telif türü olduğunu belirtir. İbnü'l-Esîr daha önce yazılan tarih kitaplarından bazılarının birçok sened ve rivayeti ihtiva etmesi yüzünden uzadığını, bazılarının ise yeterli malûmatı veremeyecek kadar muhtasar olduğunu belirttikten sonra kendisinin eserini bunlara dikkat ederek kaleme aldığını belirtir.

İslâm tarihinde ihtisar çalışmaları daha ziyade hicri 4. yüzyıldan itibaren kendini göstermiştir. Bu yüzyıla kadar siyer, ensâb, tabakat ve genel tarih gibi eserlerdeki birçok bilgi ve rivayet Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin Târihü'l Umem ve'l-Mülûk adlı eserinde bir araya getirilmiş, böylece sonraki müellifler için bilgilere

⁴ Abdülhamit Birışık, "Muhtasar", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1995, Cilt: 31, s. 59.

⁵ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s. 35.

topluca ulaşma imkânı doğmuştur. Esasen Taberî de başlangıçta daha uzun bir metin oluşturmuş, ancak ardından bunu kısaltarak günümüze ulaşan kitabını kaleme almıştır. Tarihçiler, hicri 4. yüzyıldan önceki dönem için bilgileri yeniden derlemeksizin olayları Taberî'den ihtisar etmeyi tercih etmişlerdir. Böylece umumi tarih yazmak isteyen bir müellif daha önce telif edilen bir veya birkaç esere müracaat eder, bunlardaki bilgileri bazen iktibas eder, çok defa da bu eserleri kısaltırdı. Kendi dönemine gelince, gözlemlerine, topladığı şifahî bilgilere ve resmî belgelere dayanarak eserini tamamlardı. Meselâ İzzeddin İbnü'l-Esîr, el-Kâmil'de hicri 4. yüzyıl öncesi için Taberî'yi esas alırken İbnü'l-Esîr'den bir asır sonra el-Muhtasar'ın yazan Ebü'l-Fidâ, eserini İbnü'l-Esîr başta olmak üzere çeşitli kaynaklardan ihtisarla telif ettiğini belirtmektedir.

İslâm tarih yazıcılığında muhtasar eserlerin sayısı oldukça fazladır. Bunlardan bir kısmı şöylece sıralanabilir: İbn Hişâm, İbn İshak'ın yazdığı ve Abbasî Halifesi Mansûr'un çok geniş bulması üzerine yeniden gözden geçirip kısalttığı es-Sîre'sini es-Sîre-tü'n-Nebeviyye adıyla tekrar ihtisar etmiştir. Bunlardan İbrahim b. Muhammed el-Murahhal eş-Şâfiî'nin ez-Zahîre fî muhtasari's-Sîre ve İmâdüddin el-Vâsıtî'nin Muhtasaru Sîreti İbn Hişâm adlı eserleri önemlidir. Abdüsselâm Muhammed Harun'un Tehzîbü Sîreti İbn Hişâm'ı gibi Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir'in Târihi Medîneti Dımaşk'ın pek çok muhtasarı yazılmıştır. Belirli bir eserin ihtisarı söz konusu olmadan bir hususta bilgi vermek amacıyla telif edilen muhtasar türleri de vardır. Meselâ İbn Abdülber en-Nemerî siyere dair kitabına ed-Dürer fî'ihtisâri'l-meğâzî ve's-siyer adını vermiştir. Bazı müellifler, bir eseri ihtisar ettikten sonra o esere daha sonraki dönemlere ait olayları da ilâve etmişlerdir. Böylece bir telif türü olarak hem ihtisar hem zeyil aynı çalışmada bir araya getirilmiştir. Meselâ Zeynüddin İbnü'l-Verdî'nin (ö.1348/749) Tetimmetü'l-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer eseri gibi.

1.3. ESERDE KULLANILAN KAYNAKLAR

1.3.1. Kur'ân-ı Kerim

İbnü'l-Cezerî, İslam dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim ayetlerini eserinde pek çok yerde kullanmıştır. Örneğin Yâsîn, Alak, Hac, Enfâl, Ahzâb, Tevbe, Tâ-Hâ

surelerinden alıntılar yapmıştır. Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelmesi, Müslümanlara savaş izni verilmesi gibi mevzulara temas eden ayetler siyer konuları içinde kullanılmıştır.

1.3.2. İmam Buhârî (ö. 256/870)

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî (ö. 256/870), 810 m. yılında Buhara'da doğmuş, 870 de Semerkand'da vefat etmiştir. Buhârî, hadîs ilmiyle on bir yaşında ilgilenmeye başlamış, on altı yaşındayken Mekke'ye gitmiş ve bu sahadaki çalışmalarını ilerletmiştir. Yine bu gayeyle İslam dünyasının önemli merkezlerini gezmiş hadîs ilmini ve dağarcığını genişletmiştir. Çok güçlü olan hafızası hadîs çalışmalarında işini kolaylaştırmıştır. En mühim eseri olan Sahîh-i Buhârî, İslami literatürde en güvenilir kaynaklar arasına girmiştir. Buhârî bu mühim kaynak eserini 600.000 hadîs arasından seçtiği 7275 hadîsle oluşturmuştur.

İbnü'l-Cezerî, üzerinde çalıştığımız eserinde Buhârî'nin es-Sahîh adlı hadîs kitabından yararlanmıştı. Bizim çalışmamızda (metin tercümesi) nereden alıntı yaptığı ile ilgili kayıtlarımız dipnotlarda gösterilmiştir. Eserde dört yerde Buhârî'ye atıfta bulunulmuştur. Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelişi esnasında, mirac hadisesi anlatılırken iki yerde ve Hz. Peygamber'in çocukluğunda akim kalan düğüne gitme teşebbüsünde atıfta bulunulmuştur.⁶

1.3.3. Müslim b. Haccac (ö. 261/ 875)

Buhârî'den sonra Ehl-i Sünnet mensuplarının ikinci büyük hadîs bilginidir. Onun tertiplelediği es-Sahîh adlı hadîs külliyyatı, ünlü altı hadîs kitabı (Kütüb-i Sitte)'nin ikincisidir. İslam'ın ana ilimlerinin geliştiği en önemli merkezlerden biri olan Nişabur'da doğup yine bu şehrin bir semti olan Nasrabad'da defnedildi. Tam adı Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac en-Nisaburi olan bu büyük hadîs bilgini, tıpkı Buhârî gibi, İslam dünyasının hemen her tarafını dolaşmış geniş araştırmaların sahibi bir dahidir. Ünlü fıkıh bilgini Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere Yahya b. Yahya, Kuteybe b. Said, İshak b. Rahuye, Muhammed b. Amr, Muhammed b. Mihran,

⁶ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s. 1; M.Mustafa el-A'zami, "Buhârî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, Cilt: 6, s. 368.

İbrahim b. Musa, Halef b. Hişam, Süreyc b. Yunus, Ömer b. Hafs, Ahmed b. Yunus, İbrahim b. Münzir ve Mansur b. Muhammed gibi ünlülerden dersler almıştır. Onun, ders ve feyiz aldığı kişilerden biri de büyük hadîsçi Buhârî'dir. Müslim'in Sahîh'i, bizzat kendisinin belirttiğine göre, 300.000 hadîs arasından seçilmiş olup elli iki kitaptan (ana bölüm) oluşmuştur. Buhârî'nin eserinin aksine Müslim'in Sahîh'i, hadîs ilmine dair bir girişle başlamakta ve Kur'an'ın faziletlerine dair bir bölümle sona ermektedir. Müslim'in daha başka eserlerinin olduğu söylenmekte ise de bugün elimizde yalnız Sahîh'i mevcuttur. Buhârî ve Müslim'in Sahîhleri, iki Sahîh anlamında Sahîhayn ve bu iki hadîs imamı en büyük iki muhaddis anlamında Şeyhayn diye anılmaktadır.⁷

Eserde iki yerde Müslim'e atıfta bulunulmuştur. Metin tercümesinde kullanılan hadîsler dipnot olarak belirtilmiştir. İlk vahyin gelişi esnasında, mirac hadisesi anlatılırken Müslim'in Sahîh'i kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca Müslim'in geçtiği her iki yerde de hadîsler Buhârîyle beraber ortak hadîstir.

1.3.4. İbn İshak (ö. 151/768)

Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyar el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768) Siyer ve meğâzî müellifi, muhaddis. 80 (699) yılında Medine'de doğdu. İbn İshak'ın İncil ve Tevrat'ı Medine'de okuduğu, Süryanca'yı birkaç yıllık ikameti sırasında Mısır'da öğrendiği ve bu kültürü orada aldığı kabul edilmektedir.

İbn İshak'ın en önemli eseri olan Kitâbü'l-Meğâzî müellifi henüz hayatta iken büyük bir şöret kazanmasına, altmışa yakın râvi tarafından rivayet edilmesine ve daha sonraki nesilden on âlimin birer nüshaya sahip olmasına rağmen bütünüyle günümüze ulaşmamıştır. İbn İshak'ın el-Meğâzî'si incelendiğinde Hz. Peygamber'in, hayatı ve şahsiyeti münferit bir olay gibi telakki edilmeyip dünya ve insanlık tarihinin bir parçası, Hz. Âdem'den itibaren gönderilen peygamberlerin devamı ve son halkası olarak ele alındığı görülür. İbn Hişam, "Mübtede" adıyla anılan bölümün büyük kısmını eserine almadığı için İbn İshak'ın Kısas-ı Enbiyâ'sı ve Câhiliye dönemini ilgilendiren haberleri daha çok Taberî'nin tarih ve tefsir kitaplarında,

---

⁷ Çelebi, Keşf, Cilt: 1 s.555; M.Yaşar Kandemir, "Müslim b. Haccac", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2006, Cilt: 32, s.93.

Mekke'nin ve Kabe'nin eski tarihiyle ilgili olanları da Ezraki'nin Ahbâru Mekke'sinde muhafaza edilmiştir.⁸

İbn İshak'ın el-Meğâzî'si günümüze tam olarak İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-Nebeviyye adlı eseriyle ulaşmıştır. Kitabın orijinali ise eksik nüshalar halinde zamanımıza intikal etmiş ve iki ayrı neşri yapılmıştır.

İbnü'l-Cezerî, iki yerde İbn İshak'ı kaynak olarak eserinde kullanmıştır. İlk geçtiği yerde eser adı belirtilmeden "İbn İshak dedi ki" şeklindeki ifadeye rastlıyoruz. İlk olarak, Miraç olayından sonra Hz. Peygamber'in mucizevî olarak yolda olduğunu ve o gün geleceğini söylediği kervanın gecikmesi üzerine güneşin bir süreliğine hapsedilip güneşin batmasının geciktirildiğini İbn İshak'tan alıntıyla ifade ediyor. İbn İshak'ın diğer geçtiği yerde de Hz. Peygamber'in hayatında sadece iki kez cahiliye adetlerine yöneldiği bunlardan ilkinde çocukluğunda akim kalan düğüne gitme teşebbüsünde bulunduğunu ikincisinde de İbn İshak'dan rivayetle olay açıklanmadan yine birincisi gibi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca eserde son başvurulan kaynak yine İbn İshak olmuştur.

1.3.5. Kadı İyaz (ö. 544/1149)

H.476-544 / M.1083-1149 yılları arasında Mağrib ve Endülüs'te (Kuzey Afrika ve İspanya) yaşamış, büyük bir İslam alimidir. İslamî ilimlerin hemen her şubesiyle meşgul olan Kadı İyaz, bilhassa hadîs ve fıkıh sahasında önemli eserler vermiştir. Tahsilini doğduğu şehir olan Sebte'de tamamlayan Kadı İyaz, daha sonra Endülüs'deki çeşitli ilmî merkezlere seyahatler yaptı ve oralarda alimlerden istifade etti. Kadı İyaz, Şark İslam âleminde gitmemiş; fakat oralardan Endülüs'e gelen doğulu âlimler ve doğuya gidip dönen Mağrib ve Endülüs'lü alimler vasıtasıyla doğuyu tanıma imkanına kavuşmuştur. Otuz sekiz yaşında başladığı kadılık görevini hayatının sonuna kadar devam ettirmiş ve haklı olarak bu ünvanı almıştır. Ebû Ali es-Sadeffî'den Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim gibi hadîs kitaplarını okudu; İbn Rüşd'ün büyük babası İbn Rüşd, Vezir İbn Abdûn el-Fihri ve Ebû Bekir İbnü'l-

---

⁸ Çelebi, Keşf, Cilt: 2, s.1012; Mustafa Fayda, "İbn İshak", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, Cilt: 20, s.93.

Arabî'den faydalandı. Gunye'de, 100 civarında âlimden ya bizzat istifade ettiğini veya mektuplaşarak icazet aldığını belirtir.⁹

İbnü'l-Cezerî, miraç hadisesinden sonra gelecek kervandan haber verilmesini ve kervanın gecikmesiyle güneşin hapsedilmesi olayının benzerinin Kadı İyaz'ın hendek gününde de gerçekleştiğinden bahsetmiştir.

1.3.6. Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361)

Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî (ö. 762/1361) Hadîs hafızı, tarih ve ensâb âlimi. 689'da (1290) Kahire'de dünyaya geldi. Aslen Türk olup bazı kaynaklarda adı Muğaltay (Mugaltay) Muğlatay şeklinde zikredilmektedir. 715/1315'de hadîs öğrenmeye başlayarak Tâceddin Ahmed b. Ali b. Dakîkul'îd Debûsî (Debâbîsî) diye tanınan Yûnus b. İbrahim el-Kinânî, Ebü'l-Hasan Nûreddin Ali b. Ömer el-Vâfî, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî ve İbn Seyyidünnâs gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Arap dili, ensâb ve şiir alanlarında kendini yetiştirdi; fakat daha çok hadîse ilgi duydu ve geniş bir kütüphaneye sahip oldu. Okuduğu eserlerde gördüğü hataları düzeltmek ve bu eserlere ilâvelerde bulunmak en önemli meşgalesiydi. İbn Seyyidünnâs'ın vefatı üzerine (734/ 1334) Zâhiriyye Medresesi hocalığına getirilen, ayrıca Kubbetü Baybars, Necmiyye gibi medreselerde ve el-Câmiu's-Sâlihî'de hadîs okutan Moğultay b. Kılıç 24 Şaban 762/1361'de Kahire'de vefat etti, Reydâniye'de (Ridâniye) defnedildi.¹⁰

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî, Moğultay b. Kılıç'ı miraç ve Ay tutulması hadiselerinde kaynak olarak kullanmıştır. Moğultay'ın, miracın yakaza halinde ve bedenle birlikte birçok defa olduğu görüşüne yer vermiştir. Bu bilgi Moğultay b. Kılıç'ın el-işaretü ile sireti Mustafa adlı eserinde bulunmaktadır ve metin şerhi bölümünde dipnot olarak kullanılmıştır.

⁹ M.Yaşar Kandemir, "Kadı İyaz", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2001, Cilt: 24, s.116.

¹⁰ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s. 81; Kandemir, "Moğultay b. Kılıç", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2005, Cilt: 30, s. 229.

1.3.7. İmam-ı Hâkim en-Nişâbûrî (ö.405-1014)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah en-Nişâbûrî (405-1014) tasnif devrinin ünlü hadîsçilerindendir. Hadîs ilmindeki şöhretinden dolayı kendisine “Hâkim” ünvanı verilmiştir. Milâdî 923 senesinde Nişabur’da doğan İmam Hâkim, babasının ve dayısının yakın ilgisiyle çok küçük yaşlarda hadîs öğrenmeye başladı. Yirmi yaşlarında memleketi dışındaki hadîs merkezlerine seyahatlere de bulundu. Horasan, Mâveraünnehir, Irak ve Hicaz bölgelerini dolaşarak iki bin civarında hocadan hadîs aldı. Bu hocalarını Mu’cemü’ş-Şüyûh adlı eserinde anlattı. Kendi memleketinin tarihini Tarihu Nisâbûr adıyla ilk defa kendisi yazdı. Bilhassa, hadîs ilmine dair Ma’rifetü'l Ulûmi'l-Hadîs adlı eseri, sahasının en değerli kaynaklarından biridir. İmam-ı Hâkim, Sâmânoğulları devrinde Nişabur (970) ve Cürcan kadılığı da yaptı. İmam-ı Hâkim’in kuşkusuz hadîs sahasında yazdığı en ünlü eseri el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn’dır. Hadîs ilminde müstedrek kelimesi, “Bir hadîs âliminin, kendi şartlarına göre sahih olduğu hâlde, eserine koymadığı sahih hadîsleri toplamak ve bunları müstakil bir kitapta sınıflandırmaya tabi tutmak” mânâsına geliyor. Bu tariften de anlaşıldığı üzere Müstedrek kitapları sahih hadîs kitapları üzerine yapılır. İmam-ı Hâkim’in Müstedrek’i, Buhârî ve Müslim’in el-Câmiu’s-Sahîh’lerinin bir çeşit zeyli, yani tamamlayıcı eki gibidir ve o sahihlerin plânını yöntem olarak takip etmiştir. Hacim bakımından Buhârî ve Müslim’in naklettiği hadîslerin toplamına yakın olduğu söylenebilir. Müstedrek, daha sonra kaleme alınan pek çok kitaba kaynak olmuştur.¹¹

İbnü'l-Cezerî, Hâkim'in Müstedrek'ini bazen eser ismi de zikrederek birçok yerde kullanmıştır. Eserimizde en çok kullanılan kaynaklardan biri Hâkim el Nişâbûrî olduğu görülmektedir. Örneğin: Hz. Peygamber'in Varakayı cennette gördüğünü söylediği hadiste¹² ve Hz. Peygamber'in cenaze namazının kılınması hadisesinde kaynak kitap ismi Müstedrek kullanılmıştır. Müellifimiz genelde yazar ismini kullanmayı tercih etmiş ve eser isimlerini daha az zikretmiştir.

¹¹ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s. 308; Kandemir, "Hâkim en-Nişâbûrî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, Cilt: 15, s. 190.

¹² Hâkim el Nişâbûrî, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, 4211

1.3.8. Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767)

Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), Kur'ân'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir olarak bilinir. Belh'te muhtemelen 80 (699) yılında doğdu. Bu şehirde yetiştikten sonra bir süre Merv'de yaşadı. İlk kelâmcılardan Cehm b. Safvân ile Belh'te itikadî konuları tartıştı ve ilâhî sıfatların ispatı yönündeki tezini savunan bir kitap kaleme aldı. Emevîler'in Horasan'daki nüfuzu zayıflayınca Basra'ya gitti ve burada Atâ b. Ebî Rebâh, İbn Şihâb ez-Zührî, Atıyye el-Avfî gibi âlimlerden istifade etti. Hayatının son yirmi yılını kapsayan bu dönemde Bağdat, Beyrut, Mekke gibi şehirleri dolaştı. Bağdat'ta Abbasî halifelerinden Ebû Ca'fer el-Mansûr ve halife olmadan önce Mehdî-Billâh ile ilmî sohbetlerde bulundu. Daha sonra Basra'ya dönerek orada vefat etti.¹³

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî, Mukâtil b. Süleyman'ı iki yerde kaynak olarak kullanmıştır. Birincisi ilk vahyin gelişi kısmında diğeri de mirac'ı anlattığı kısımlardadır. Her iki bölüm de namaz bahsiyle ilgilidir. Namazın farz kılınışı ve vaktiyle ilgili alıntılarda bulunmuştur.

1.3.9. Vâkidî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer (ö.130-207)

Vâkidî VIII ve IX yüzyıllarda yetişmiş tarih, fıkıh, hadîs, kıraat, tefsir ve edebiyat alimi. Künyesi Ebu Abdullah, ismi Muhammed b. Ömer b. Vâkid'dır. Dedesi Vakıd'e nispetle Vâkidî, Medineli olduğu için de el-Medeni olarak tanınmıştır. 747 (H. 130) yılında Medine'de doğan Vâkidî, 822 (H.207)senesinde Bağdat'ta vefat etti. İlim tahsiline babası Ömer b. Vakıd'den aldığı derslerle başlayan Muhammed b. Ömer el-Vâkidî; İmam-ı Malik, Süfyan es-Sevri, Ma'mer b. Raşid, Sevr b. Yezid, İbn Cüreyc ve daha birçok alimden hadîs, fıkıh ve diğer ilimleri tahsil edip, hadîs-i şerif rivayetinde bulundu. Vâkidî, Tabakât'ını, hadîs-i şeriflerin rivayet merkezi olan Medine-i Münevvereden yirmi beş büyük âlimi senet göstererek yazmıştır. Hulefa-i raşidin devri ve daha sonraki yıllarda cereyan eden olayları, Sahabe, Tabiin ve Tebe-i tabiinin tabakalarını esas alarak yazmıştır. Özellikle Şehid

¹³ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s.427; Ömer Türker, "Mukatil b.Süleyman", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2006, Cilt: 31, s.134.

çocuklarından, ravilerden, âlimlerden ve ilk olarak bu hususta kitap yazan Ebu Ma'şer'den en ince ayrıntısına kadar öğrenerek yazdığı, Kitabü'l-Megazi Nebeviyye, Afrika'daki fetihleri anlatan Fütuhu ifrikiyye, Fütuh-u Mısır ve'l-İskenderiyye gibi cüzler halindeki Tarih-i Kebir'i ünlüdür. Hz. Peygamber'in vefatının ardından sonra ortaya çıkıp, savaşlara sebep olan dinden dönenler ve yalancı peygamberlerle yapılan muharebelerden bahseden er-Ridde ve Megazi adlı kitapları ve Tefsiru Vakıdı bilinen eserleridir.¹⁴

İbnü'l-Cezerî, Vakıdı'yi sadece Hz. Peygamberin hanımlarının vefatları ile ilgili bölümde bir defa kaynak eser olarak kullanmıştır.

1.3.10. Süheyfî, Abdurrahmân b. Abdillah (ö.581-1185)

Endülüs'te yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinin büyüklerindendir. İsmi, Abdurrahmân b. Abdillah b. Ahmed el-Haş'amî es-Süheyfî el-Endelusî'dir. Ebü'l-Kâsım, Ebû Zeyd ve Ebü'l-Hasen künyeleri ile tanınmıştır. Fıkıh, tefsîr, hadîs, kıraât, nahiv, lügat, edebiyat ve diğer ilimlerde derin bir âlim idi. Endülüs'ün büyük şehirlerinden Mâleka yakınlarında ki Süheyf beldesinde, 508 (m. 1114) senesinde doğdu. Rivayetlerde doğum târihinin 507, 509 tarihleri olarak da verilmiştir. 581 (m. 1185) senesinde Merrâkûş'te vefât etti.

İlim öğrenmekte ve yaymakta çok gayretli olan Süheyfî, kıraât ilmini Ebû Dâvûd es-Sagîr, Süleymân b. Yahyâ, Muammer Ebû Bekr, İbnü'l-Arabî, Şüreyh b. Muhammed, Ebû Mensûr b. Hayr ve başka zâtlardan hadîs ilmini öğrendi rivayet etti. Abdillah b. Muhammed, Ebû Abdillah b. Mekkî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf ilmini öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ayrıca, Ebû Abdillah b. Neccâh ez-Zehbî ve başka birçok büyük âlimden ilim öğrendi ve rivâyetlerde bulundu.¹⁵

İbnü'l-Cezerî'nin eserinde en çok kullandığı kaynak Süheyfî olmuştur. Dokuz farklı yerde Süheyfî'nin el-Ravdü'l-Ünf eserinden rivayette bulunduğu görülmektedir.

---

¹⁴ Kasım Şulul, **İlk Siyer ve Mağâzi müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Vakıdı (H.130- 207/M.747-823), hayatı, eserleri, tarihçiliği ve etkileri**, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa

¹⁵ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s. 917; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Süheyfî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2010, Cilt: 38, s.30.

1.3.11. Kelbi, Hişam b. Muhammed (ö. 204/819)

Ebü'l-Münzîr Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî (ö. 204/819) muhtemelen 120 (738) yılında Kûfe'de doğmuş ve meşhur nesep âlimi ve tarihçilerden biridir. Kelbîye İbnü's-Sâib diye de anılır. İlk bilgilerini Kûfe'de hadîşçi, nesep âlimi ve müfessir olan babası Muhammed b. Sâib ile diğer bazı âlimlerden aldıktan sonra Bağdat'a gitti ve orada yetişti. Geniş bilgisi sayesinde Abbasî Halifesi Mehdî-Billâh'ın yanında büyük bir itibar ve servete ulaştı. 204'te (819) veya 206'da (821) Kûfe'de vefat etti. Arkasında 150'den fazla eser bırakmış ancak bunların çoğu günümüze ulaşmamıştır. İbn Sa'd, Muhammed b. Habîb, Câhiz, Belâzürî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, İbn Düreyd, Hüseyin el-Mes'ûdî, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Yâkut el-Hamevî, Abdülkâdir el-Bağdâdî, Halîfe b. Hayyât ve Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm gibi tanınmış âlimlerden istifade etmiştir.¹⁶

İbnü'l-Cezerî, Kelbi'ye bir bahiste hicret konusunu anlatırken atıfta bulunmuştur. " Hz. Peygamber mağaradan çıktı ve Rebiulevvelden ikinci gece önce Cuma gecesi Medineye geldi"

1.3.12. Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin (ö. 458/1066)

Ebü Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhaki (ö. 458/1066) muhaddis ve Şafî mezhebinin büyük fâkihlerindendir. 384'de (Eylül 994) Nîşâbur'a bağlı Beyhak bölgesinin Hüsrevcird köyünde doğdu; bu sebeple Hüsrevcirdî diye de anılır. Beyhak'ta büyüdü ve ilk tahsilini burada yaptı. On beş yaşında iken hadîs okudu, daha sonra da fıkıh öğrenmeye başladı. Fıkıh ilminde hocası Ebü'l-Feth Nasır b. Muhammed el-Mervezî'dir. Muhtelif hocalardan faydalanmak maksadıyla İsfarayın, Tûs, Hemedan, İsfahan, Rey, Nîşâbur, Bağdat, Kûfe, Mekke gibi yerleri dolaştı. Hadîs ilminin en önemli meselelerini Hâkim en-Nîşâbûrî'den öğrendi ve hocaları içinde en çok ondan faydalandı.¹⁷

İbnü'l-Cezerî, Beyhaki'ye bir bölümde Hz. Peygamberin çocukları ile ilgili

¹⁶ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s. 606; Süleyman Tülücü, "Kelbi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 2002, Cilt: 25, s. 204.

¹⁷ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s. 574; Kandemir, "Beyhakî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1992, Cilt: 6, s. 58.

kısımda atıfta bulunmuştur. " Beyhaki: Kasım'ın süt emme dönemi bitmeden yürüdüğünü söylemiştir"

1.3.13. İbnü'l-Esîr, İzzeddin (ö. 630/1233)

Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233) el-Kâmil ve Üsdü'l-ğâbe adlı eserleriyle tanınan tarihçi, edip ve muhaddis. 1160'da Cizre'de doğdu; bundan dolayı el-Cezerî nisbesiyle, babasının Esîrüddin lakabını taşımasından dolayı da İbnü'l-Esîr künyesiyle anılan meşhur muhaddistir. Babası Esîrüddin'in çocuklarının tahsilini düşünerek Cizre'den ayrılıp o devrin Önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Musul'a yerleşmesi üzerine Ebü'l-Fazl Abdullah et-Tüsî, Ebü'l-Ferec Yahya es-Sekafî, Ebû Mansûr Müslim es-Sîhî ve İbn Şebbe en-Nahvî el-Mukri'nin öğrencisi oldu. Ayrıca hocaları arasında Ebû Muhammed Abdullah et-Tikrîfî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Efdalüzzaman, Cemâleddin Ebû Ali el-Hamevî, Ebü'l-Ferec Abdülmün'im el-Harrânî, Ebû Hafs Ömer el-Bağdâdî, Abdülmuhsin el-Hatîb et-Tüsî ve Kadî İbn Ganâim el-Halebî de vardı. İbnü'l-Esîr, tahsil hayatının bu son yıllarında Musul atabeginin sözlü mesajlarını halifeye iletmek üzere birkaç defa Bağdat'a gidip geldi. Bu arada yine atabeg'in elçisi sıfatıyla Dimaşk, Halep ve Kudüs'e gitti; sefaret görevini yerine getirmesinin yanında birçok fakih, kurrâ, muhaddis ve dilciden de çeşitli bilgiler aldı.

584 de (1188) tarihinde Selâhaddîn-i Eyyûbî ile Kudüs'ün fethinden sonra Dimaşk'ta görüştü. Hittîn Savaşı'nın cereyan ettiği alanı gezen İbnü'l-Esîr, aynı yıl hükümdarın Antakya Prenslığı'ne karşı düzenlediği sefere Musul askerlerinin yanında tarihçi olarak katıldı. Ardından Musul'a döndü ve ölümüne kadar hayatını Atabeg Bedreddin Lü'lü'ün himayesinde geçirdi. İbnü'l-Esîr 25 Şaban 630'da (6 Haziran 1233) Musul'da vefat etti.¹⁸

Müellifimiz, İbnü'l-Esir'den bir bölümde Mescidi Nebevi'nin anlatıldığı kısımda atıfta bulunmuştur. " İbnü'l-Esir, Onda hicretin birinci senesi mukim kılınan namaz iki rekat arttırıldı dedi."

¹⁸ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s. 571; Abdülkerim Özaydın, " İbnü'l-Esîr, İzzeddin ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2000, Cilt: 21, s.26.

1.3.14. İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec (ö. 597/1201)

Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201) İslâmî ilimlerin hemen her dalındaki çalışmalarıyla tanınan meşhur Hanbelî âlimi. Yaklaşık olarak 510 (1116) yılı civarında Bağdat'ta doğdu. Soyu Hz. Ebû Bekir'e dayanır. Dedelerinden Ca'fer b. Abdullah el-Cevzî'ye nisbetle İbnü'l-Cevzî diye tanındı. İbn Nasır es-Selâmî'nin ders halkasına dahil edildi ve ondan tarih, hadîs ve ahlâk ilimlerini okudu. Seksenden fazla âlimden ilim tahsil ettiği söylenir. Hocası İbnü'z-Zâgûnî'nin vefatından (527/1132) sonra onun yerine geçerek Mansûr Camii'nde vaaz etmeye ve daha sonra halife ile vezirlerin yanı sıra fakihlerin de katıldığı meclislerde ilmî konuşmalar yapmaya başladı. Hayatının geri kalan kısmını Bağdat'ta irşad faaliyetlerine devam ederek geçirdi. 12 Ramazan 597 (16 Haziran 1201) tarihinde vefat etti ve Bâbü Harb kabristanı'nda bulunan Ahmed b. Hanbelî'nin mezarının yanına defnedildi.¹⁹

İbnü'l-Cevzi'nin tarih alanındaki geniş bilgisi birçok müellif tarafından kabul edilmektedir. Umumi tarih, siyer, tabakat ve menâkıb gibi alanlarda kaleme aldığı eserler İbnü'l-Cevzi'nin tarihçi olarak ilgi duyduğu konular hakkında fikir vermektedir. Aynı zamanda bir siyer müellifi olan İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam'da Hz. Peygamber dönemine yer verdiği gibi ona dair el-Vefa bi-ahvâli'l-Mustafâ adlı müstakil bir eser de kaleme almıştır.

İbnü'l-Cezerî, İbnü'l Cevzi'ye Hicret konusunu ve Hz Peygamber'in hanımlarını anlattığı bölümde olmak üzere iki yerde kaynak olarak kullanmıştır. " O Rebiulahir bittikten iki gece sonra Kuba'dan çıktı."

1.3.15. Bezzâr (ö.292/905)

Ebü Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905) Müsned sahibi, büyük muhaddis hakkında fazla bilgi yoktur. Hüdbe b. Hâlid, Abdüla'lâ b. Hammâd ve Bündâr gibi hocalardan hadîs öğrendi. Kendisinden de İbn Kani', Ebü'l-Kâsım et-Taberânî ve Ebü's-Şeyh gibi birçok muhaddis hadîs rivayet

¹⁹ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s. 1; Yusuf Şevki Yavuz ve Casim Avcı, " İbnü'l-Cevzî ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, Cilt: 20, s. 543.

etti. Bezzâr, bildiği hadîsleri daha geniş muhitlere yaymak maksadıyla İsfahan, Bağdat, Mısır, Mekke ve Şam bölgesindeki Remle'ye bizzat kendisi gitti. Rivayet ettiği hadîslerde bulunan illetleri de talebelerine söylerdi. 292/905'da Remle'de vefat etti.²⁰

İbnü'l-Cezerî, Bezzar'a Hz. Peygamber'in cenaze namazını anlattığı bölümde atıfta bulunmuştur. Hz. Peygamber'in cenaze namazının ayrı olarak ve bir sıralamayla kılınmasını vasiyet ettiğini Bezzâr ve Hâkim'e dayandırmıştır.

1.3.16. Dimyâtî, Abdülmü'min b. Halef (ö. 705/1306)

Muhaddis Ebû Muhammed Şerefüddîn Abdülmü'min b. Halef b. Ebi'l-Hasen ed-Dimyâtî (ö. 705/1306). 613 yılı sonlarında Mısır'da Tinnis ile Dimyat arasındaki Tune adasında doğdu. Bu sebeple Tûnî nisbesiyle de bilinir. Dimyâtî, hadîs rivayet ve dirayet ilminden başka fıkıh, kıraat, nahiv, lügat ve edebiyata, özellikle ensâb ilmine nüfuzu ile de tanınmaktadır. Dimyâtî 15 Zilkade 705 tarihinde Kahire'de vefat etti.²¹

İbnü'l-Cezerî, Dimyati'ye Hz. Peygamber'in vasıfları, Hz. Peygamber'in evlilikleri, Miraç ve Kiblenin değişmesini anlattığı bölümlerde atıfta bulunmuştur. " Dimyati, Miraç ve İsra hadiselerinde ihtilaf olduğunu söyledi". "Hâfız Dimyati ve diğerleri tarafından Recep ayının ortasında pazartesi günü kiblenin değiştiği söylenmiştir."

1.3.17. Hafız Abdülgani el-Makdisi el-Cemmâilî (ö. 600/1203)

Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî (ö. 600/1203) muhaddis. Rebülevvel 541'de (Ağustos 1146) Filistin'de Nablus yakınlarındaki Cemmâil köyünde doğdu. 543 veya 544'te doğduğu da söylenmektedir. Dimaşkî ve Sâlihî nisbeleriyle de anılır. O dönemde Filistin

²⁰ Çelebi, Keşf, Cilt: 2, s. 1682; Kandemir, " Bezzâr", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1992, Cilt: 6, s. 113.

²¹ Ali Osman Ateş, " Dimyâtî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, Cilt: 9, s. 310.

Haçlıların istilâsı altında bulunduğu için ailesi ve akrabaları Cemmâil'den Dimaşk'a göç etti.

Cemmâilî 561'de (1165-66) Bağdat'a gitti ve Abdülkâdir-i Geylânî'nin medresesine yerleşerek ondan fıkıh ve hadîs okudu. Elli gün sonra Geylânî'nin vefat etmesi üzerine Bağdat'ın diğer âlimlerinden dört yıl boyunca muhtelif ilimler tahsil etti. Ahmed b. Hanbelî'yi çok seven ve Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olmadığı konusunda onun gibi düşünen Cemmâilî'nin, yaygın kanaatin aksine görüşleri bulunduğu ileri sürüldü. 600'de vefat etti ve Karâfe'de toprağa verildi.²²

İbnü'l-Cezerî, Hafız Abdülgani'ye bir yerde ay tutulması bahsinde atıfta bulunmuştur. " Hafız Abdülgani: Cemazielahir de ay tutulması ordu ve Hz. Peygamber korku namazı kıldı dedi"

1.3.18. İbn Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071)

Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071) Endülüslü muhaddis, münekkit, edip, tarihçi ve Mâlikî fakihlerindendir. 5 Rebûlâhir 368'de (10 Kasım 978) Kurtuba'da (Cordaba) doğdu. Dedelerinden Nemir b. Kâsîr'a nisbetle Nemerî diye anılmıştır. İbn Abdilber, ilköğrenimi sırasında Abbas b. Asbağ el-Hemedânî ve Abdurrahman b. Ebân gibi hocalardan faydalandı. Daha sonra tefsir, fıkıh, hadîs, cedel ve sîret tahsil etti. Tahsil amacıyla Endülüs dışına çıkmadı. 100 kadarı Endülüslü olmak üzere 107 âlimden icazet aldı.

Tanınmış bir aileden gelmesi ve değerli eserler yazması sebebiyle İbn Abdülber Endülüs'te büyük şöhrete ulaşmış, tanınmış âlimlere ve özellikle akranlarına karşı aşırı tenkitleriyle tanınan İbn Hazm'ın İbn Abdülber'i hadîs ilminin imamı diye övmesi bu âlim hakkında önemli bir değerlendirmedir. İbn Ayyâd'ın et-Tabakatü'l-fukahâ û Caşri İbn Abdilber adlı eserinde V. (XI.) yüzyılı "İbn Abdülber asrı" olarak anması da dikkat çekicidir. Zehebî onun bir ilim denizi, Süyûtî'de hıfz ve itkân açısından zamanının önde gelen muhaddisi olduğunu söylemektedir. Hadîs ve sünnete bağlılığı sebebiyle "eseri" diye nitelendirilen İbn Abdülber'in bazı konularda İmam Mâlik'in görüşünü bırakıp Şafî'nin görüşünü benimsemesi, bazı eserlerinde

²² Kandemir, " Abdülgani el-Makdisi el-Cemmâilî ", İstanbul, 1993, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 7, s. 338.

"Bana göre doğru olan budur"; "Bu rivayetlerin en doğrusudur"; "Bu doğruya daha yakındır"; "Bu bana daha uygun gelmektedir" gibi ifadeleri sıkça kullanması onun fıkıhta müctehid mertebesine ulaştığını ortaya koymaktadır.²³

İbnü'l-Cezerî, İbn Abdülber'e Hz. Peygamber'in defni bahsinde bir defa atıfta bulunmuştur.

1.3.19. İbn Asâkir, Ebül-Kâsım (ö. 571/1176)

Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşki eş-Şâfî (ö. 571/1176) Hadîs hafızı ve Târih-u Medîneti Dımaşk adlı eseriyle tanınan tarihçi. 499 Muharreminde (Eylül 1105) Dımaşk'ta doğdu. Dımaşk'ın idarî ve kültürel tarihinde, özellikle Dımaşk Şâfî ekolünün ortaya çıkmasında önemli roller üstlenmiş ve ahfadına da Benî Asâkir denilmiştir.

İbn Asâkir, 529'da (1135) son büyük ilmî seyahatini hadîsçilik açısından önemli bir merkez olan Horasan bölgesine yaptı ve İsfahan, Merv, Nîşâbur, Herat gibi ilim merkezlerini dolaştı. 533'te (1139) Horasan seyahatini tamamlayan İbn Asâkir Bağdat'ta iki yıl daha kaldıktan sonra Dımaşk'a döndü ve ömrünün geri kalan kısmını burada eserlerini yazıp öğrencilerini yetiştirmekle geçirdi. Derslerini 566'dan (1171) itibaren, 549'da (1154) Dımaşk'ı ele geçiren Nüreddin Mahmud Zengî'nin kendisi için yaptırdığı Dârü'l-hadîsi'n-Nûriyye'de verdi. Takvîyetü'l-münnel alâ inşâ Dâri's-sünne adlı eseri, muhtemelen bu medresede okutmuş olduğu ders notlarının bir araya gelmiş şeklidir. Dârü'l-hadîs'in kurulması ve İbn Asâkir'in ders vermesiyle birlikte şehirde kültür hayatı yeniden canlandı ve İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden buraya ilim yolculukları başladı. VI (XII) ve VII. (XIII.) yüzyıllarda onun soyundan gelenler bu müessesede ders vermeyi sürdürdüler. İbn Asâkir, Selâhaddîn-i Eyyûbu'nin Dımaşk'a girişinden bir müddet sonra 11 Receb 571'de (25 Ocak 1176) vefat etti.²⁴

İbnü'l-Cezerî, İbn Asâkir'e Hz. Peygamber'in Hanımlarıyla evlilikleri ve onların ölümleriyle ilgili bölümde iki defa atıfta bulunmuştur. "recep ayında Dımaşkta (şam) kırk da vefat etmiştir. İbni Asâkir bu rivayet garibdir diyor"

²³ Çelebi, Keşf, Cilt: 1, s. 1; Leys Suud Casim, " İbn Abdilber en-Nemerî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, Cilt: 19, s. 269.

²⁴ Çelebi, Keşf, Cilt:1, s.162; Mustafa S.Küçükbaşçı ve Cengiz Tomar, "İbn Asâkir", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, Cilt: 19, s.273.

1.3.20. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)

Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sabit el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd adlı eseriyle tanınan hadîs hafızı ve tarihçi. 392'de (1002) Vâdilmelel'in Guzeyye kasabasında dünyaya geldi. Hatîb lakabının kendisine, kıraat âlimi Ebû Hafıs el-Kettânî'den Kur'an Öğrenen ve Bağdat'ın güney batısında Dicle nehri üzerindeki Derzîcân köyünde yirmi yıl hatiplik yapan babası Ebü'l-Hasan Ali'den intikal ettiği söylenmişse de muhtemelen kendisi de bu köyde aynı vazifeyi devam ettirmesi sebebiyle Hatîb diye tanınmıştır. Babası onu tahsil için hadîs ilmiyle de ilgilenen Hilâl b. Abdullah et-Tîbî'ye gönderdi Üç yıl boyunca Ebü't-Tayyib et-Taberîden ve devrinin Bağdat'taki en büyük Şafîî âlimi olduğu belirtilen Ebû Hâmid el-İsferâyînî'den fıkıh öğrendi.

Hatîb el-Bağdâdî, tahsilini tamamladıktan sonra yirmi yıldan fazla bir süre bütün vaktini Târîhu Bağdâd'ı yazmaya ayırdı. 444 (1052-53) yılında bu en önemli çalışmasını tamamlayınca hac görevini ifa etmeye karar verdi. Aynı yıl Dımaşk'a ve Sûr'a uğradıktan sonra Hicaz'a gitti. Hatîb, Safer 451'de Dımaşk'a gitti. Sûr'da İzzüddevele lakabıyla anılan bir zengin'in Hatîb'in çalışmalarını desteklediği, onun da 462 (1070) yılına kadar bu şehirde kalarak elli kadar eser kaleme aldığı bilinmektedir. 463'te(1071) hastalandı. 463 (1071) tarihinde Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'nin yanındaki evinde vefat etti. Hadîs okuttuğu el-Câmiu'l-Mansûrî'de cenaze namazını hocası muhaddis İbnü'l-Mühtedî-Billâh kıldırdı ve arzu ettiği üzere Bâbüharb'de Bişr el-Hâfî'nin kabrinin yanına defnedildi. Fıkıh sahasında çalışmalar yapmasına ve ileri gelen Şafîî fakihlerinden biri olmasına rağmen Hatîb'in muhaddisliği fakih-liğinden üstündür. Hatîb'in diğer bir yönü tarihçilik olmakla beraber hadîşçiliği bu alanda da kendini göstermekte ve Târîhu Bağdadın ihtiva ettiği 7831 biyografinin 500 kadarını muhaddisler teşkil etmektedir.²⁵

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî, miraç hadisesinden sonra haber verilen kervanın gelişi esnasında güneşin hapsolmesi hadisesini anlatırken Hatib el-Bağdadi'den kitabı zemmi nücüm isimli kitabında Davut peygamber içinde aynı hadisenin gerçekleştiğini alıntı yapmıştır. Bağdadi'nin bu kitabını kaynaklarda İlmi nücüm ismiyle geçmekte ve metin şerhinde dipnot verilmiştir.

²⁵ Çelebi, Keşf, Cilt: 2, s.1486; M.Yaşar Kandemir, " Hatîb el-Bağdâdî ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, Cilt: 16, s.452

İKİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'L CEZERÎ'NİN ESERİNE GÖRE MEKKE DÖNEMİ

2.1. İLK VAHİY

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî, eserine ilk vahyin gelişi ile başlamış ve olayı şöyle anlatmıştır: Hz. Peygamber kırk yaşına ulaşınca Hirâ²⁶ mağarasında Cebrail O'na geldi. Hz. Aişe bu konu ile ilgili şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’e vahyin başlangıcı sadık rüya şeklindedir.²⁷ İlahi bir sevk ile yalnızlığı sevmiştir (Allah'a yönelmek için inzivaya çekilmek Hz. İsmâil neslinden gelenler arasında yaygındı. Kureyş kabilesi Hanîfleri, günahlardan arınmak için Recep ve Ramazan gibi aylarda inzivaya çekilirlerdi. Büyük babası Abdu'l-Muttalib'de öyleydi).²⁸ Hirâ mağarasında yine yalnız kaldığı bir gün Cibril O'na “oku” emriyle seslendi. O ise: “Ben okuyucu değilim” dedi. Cebrail tekrar O'na “Yaratan Rabbinin adıyla oku” ve “bilmediği şeyleri insana (öğretti)”²⁹ ayetine kadar okuttu. Vahyin ilk başlangıcı ile ilgili bu hadîsi, Buhârî³⁰, Müslim³¹ ve Hâkim³² sahih kabul etmiştir.

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî, Eserini kısaltılmış mahiyette ele aldığını ifade etmese de, cahiliye dönemi, Hz. Peygamber'in çocukluğu vb. gibi konulara değinmeden peygamberliğin gelişi ile başlatması muhtasar bir eseri işaret etmektedir. Yine Cebrail'in O'nu sıkarak okuması³³ talebine veya Hz. Hatice'den kendisini örtmesini istemesi talebine değinmeden konuları anlatmıştır. Hz. Aişe'den sadık rüya bilgisi konu akışı insicamına dokunurken; hemen eserin başında üç önemli kaynağı (Buhârî, Müslim, Hâkim) kullanması pozitif bir etki uyandırmaktadır.

Cibril aleyhisselam O'na: “Dağdan in dedi” ve bunun üzerine Hz. Peygamber “düzlüğe onunla indim” dedi. Beni (Hz. Peygamber) bir şeyin üzerine (tümsek) oturttu. O (Cibril) iki yeşil elbise giymişti. Sonra ayağıyla yere vurdu ve oradan su pınarı fişkırdı. Ondan abdest aldı ve sonra Hz. Peygamber’e abdest alması için

²⁶ Mekke'nin kuzeydoğusunda Kâ'be'ye 6 km uzaklıkta Cebelu'n-Nûr ismiyle anılan dağ.

²⁷ İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebevîyye**, Cilt: 1, ss. 249-250

²⁸ Belâzurî, **Ensâb**, I, Ha. No. 148; M. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, (İSLPYG), Cilt: 1, s.72

²⁹ Alak, 96/ 1-5.

³⁰ Buhârî, **Sâhîh-i Buhârî**, Bed'ül-Vahy, 3.

³¹ Müslim, **Sâhîh-i Müslim**, Kitab'ül-İman, Bed'ül-Vahy, 252.

³² en-Nîsâbü'rî, 4843.

³³ Hamidullah, İSLPYG, Cilt: 1, s. 74.

emretti. Ardından Hz. Peygamber namaz kıldırdı. Başka bir rivayet ise “Cibril O'na iki rekât namaz kıldırdı” şeklindedir. Sonra Cibril ayrıldı. Hz. Peygamber Hz. Hatice'ye geldi. Ona abdest almasını söyledi. Cibril'in O'na namaz kıldırıldığı gibi o da Hz. Hatice'ye namaz kıldırdı. Mukatil b. Süleyman,³⁴ bu hadise namazın ilk farz oluşudur demiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin cibril'in dağdan in ifadesi ve yeşil elbise giymesiyle Hz. Peygamber'in bir şeyin üzerine oturması mevzularını, İbn Hişam es-Siretü'n-Nebeviyye'sine almamış ve M. Hamidullah'da İslam Peygamberi eserinde bu rivayeti kullanmamıştır. Pek muteber olmayan bu rivayetin doğru ya da yanlışlığı ile ilgili bir şey söylemek elbette zor. Cebrail'in abdest aldırıp namaz kıldırması ve namazın farz kılınışı konusunda ise müellifimiz mevzuyu delillendirip Mukatil b. Süleyman'ı kaynak olarak kullanmıştır. Bu bilginin İbn Hişam'ın es-Siretü'n-Nebeviyye'sinde³⁵ de olduğunu görüyoruz.

Farz olan namaz başlangıçta, iki rekât sabah ve iki rekât akşam vaktinde kılınan namazdı. Beş vakit namaz Miraç gecesinden sonra farz kılınmıştı. Sahîh-i Buhârî'de bu şekilde ifade edilmiştir. Hz. Hatice, amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e olayı böylece anlatmıştı. Bunun üzerine Varaka: “Bu Musa'ya inen namustur³⁶ (Buhârî, Nâmûs kelimesini, Allah'ın başkalarından gizlemekte olduğu şeyleri kendisine bildirmekte olduğu sır sahibidir şeklinde tarif etmiştir³⁷) dedi ve Hz. Peygamber'e iman etti. Başka bir hadîste Hz. Peygamber, Varaka'nın cennette olduğunu gördüğünü söylemiştir. Yani Varaka cennette ve üzerinde yeşil bir elbise vardı. Hâkim'in Müstedrek'inde şu hadîs yer almaktadır: “Varaka'ya sövmeyin. Onu iki cennette gördüm” şeklindedir.³⁸

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî bu paragrafta hem Bûhari'yi hem Hâkim'in Müstedrek'ini zikrederek hadis alıntılarını ile anlatımını zenginleştirmiş ve delillendirmiştir. Fakat kaynaklarda geçen Fetret-i Vahiy³⁹ denen vahyin bir süreliğine kesilmesini (İbn İshâk süresini belirtmeden bahseder), Hz. Peygamber'in

³⁴ Mukatil b. Süleyman, **Tefsiru'l Mukatil b. Süleyman**, Tâ-Hâ, 130, Cilt: 2, s. 345.

³⁵ İbn Hişam, Cilt: 1, ss. 260-261.

³⁶ Buhârî, Bed'ül-Vahy 3.

³⁷ Buhârî, Enbiya, 23.

³⁸ en-Nisâbü'rî, 4211; Bkz. İbnü'l-Cezerî, **Muhtasar Sire**, v.1b.

³⁹ Buhârî, Vahiy 1.

Müddessir⁴⁰ Sûresinin inmesine sebep olan örtülere bürünme hadisesini ve Cibril'in vahyi Hz. Peygamber'i sıkarak vermesi ayrıntılarına eserinde yer vermemiştir. Ayrıca diğer bir konuda Hz. Peygamber'in bi'seti (peygamberliğin başlangıcı) tarihini buraya kadar anlattığı konular içinde değinmemiş olmasıdır.

2.2. İLK MÜSLÜMANLAR

İlk Müslüman olanlar, kadınlardan Hz. Hatice, erkeklerden Hz. Ebû Bekir, çocuklardan Hz. Ali'dir ki: "O, çocukluğundan itibaren Hz. Peygamberin evinde yaşıyordu". Sonra Zeyd b. Harise, sonra Hz. Osman, Zübeyr b. Avvam, Sad b. Ebî Vakkâs ve Talha b. Ubeydullah, sonrasında Hz. Ebû Bekir'in davetiyle Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh ve Ebu Seleme b. Abdullah ve Erkâm b. ebi'l-Erkam, Osman b. Ma'zun, Said b. Zeyd ile kadınlardan Fâtıma bint. Hattâb ve Esmâ bint. Ebû Bekir, bunlardan sonra Habbab b. Eret ve Abdullah b. Mesud ve Abdullah b. Cahş ve Ca'fer b. Ebi Tâlib İslam dinine girdiler. Kadınlardan ve erkeklerden diğer insanlar bu ilk Müslümanlardan sonra İslam dinine girmeye başladılar.⁴¹

İbnü'l-Cezerî, İslama gizli (Hz. Peygamber bi'setten sonra üç yıl insanları İslam'a gizli çağırdı (Urve. Zübeyr)) ve açıktan davet safhalarına değinmemiş ve ilk Müslüman olanların isimlerini kaydetmiştir. İslam dinini ilk kabul edenin Hz. Hatice olduğu üzerinde ittifak olmasına rağmen, ondan sonra erkeklerden Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir, Zeyd b. Hârise arasında kimin ilk Müslüman olduğu konusu tartışmalıdır⁴². Sonraki sıralamalarda birbirlerine yakın tarihleri kapsasa da önce-sonra sıralama bilgisi tam teyid edilesi mümkün olmayan bir bilgiyi göstermektedir. Müellifimiz kısa bir eser kaleme alma düşüncesiyle olabilir farklı rivayetlere eserin baş kısmında fazlaca yer vermemiştir. İlerleyen kısımlarda zaman zaman farklı rivayetlere de yer verdiği görülecektir.

---

⁴⁰ Müddessir, 74/1-5.

⁴¹ İbnü'l-Cezerî, v.1b/2a.

⁴² İbn Sa'd, **et-Tabakâtü'l-Kebîr**, Cilt: 3, ss. 21-22.

2.3. EZİYETLER VE HABEŞİSTAN'A HİCRET İZNI

İslam dininin hızla yayılması Kureyşli müşrikleri ciddi rahatsız etmişti. Akabinde bu yeni dini yalanladılar ve Müslümanlara eziyet ettiler. Hz. Peygamber'i cin çarpmışlık ve kâhinlikle suçladılar. Eziyetler artınca Hz. Peygamber, Habeşistan'a yapılan iki hicretten birincisi için izin vermişti. (Müellifimiz, bu ilk hicret edenlerin bazılarının ambargo yıllarında geri döndüklerinin bildiriyor). Rivayet edilir ki bu hicret olayı Ebû Tâlib'in ölümünden sonra oldu. Daha sonra Muhacirlerden bazıları Habeşistan'dan dönmüşler fakat hiçbirisi Mekke'ye girememişti. Sonrasında ise ancak gizli olarak girebilmişlerdi.⁴³

İbnü'l-Cezerî, tarih olarak Ebû Tâlib'in ölümünden sonra⁴⁴ kaydıyla Habeşistan'a hicretin ilki kaydıyla birden fazla olduğu bilgisini ve ilerleyen zamanda bazılarının geri döndükleri bilgisini vermiştir. Birden fazla kabile olduğu ve bir kısmının geri döndüğü bilgisi kaynaklarda geçmektedir.⁴⁵ İbnü'l-Cezerî'nin Habeşistan'a hicret'in Ebû Tâlib'in ölüm tarihinden sonra bilgisinde ise önemli kronoloji hatası görünmektedir. Zira Habeşistan'a hicret bi'setin beşinci yılında olmasına rağmen Ebû Tâlib'in vefatı bi'setin onuncu yılında gerçekleşmiştir. Gidenlerin kaç kişi olduğu, erkek kadın sayısı, başlarında birisinin olup olmadığı, hangi güzergâhı takip ettikleri ve nasıl karşılandıklarına dair bilgileri müellifimiz eserinde kullanmamıştır.

2.4. HZ. HAMZA VE HZ. ÖMER'İN İSLAM'A GİRİŞİ

Kureyş kabilesinin en güçlü kişisi Hz. Hamza b. Abdilmüttalib İslam dinine girdi. Hz. Peygamber onunla güçlenmiş ve artık Kureyş'in O'nun üzerindeki baskısı da azalmıştı. Hz. Hamza'dan sonra Hz. Ömer b. Hattâb İslam dinine girdi. Hz. Peygamber, Ebu Cehil b. Hişam yahut Ömer b. Hattâb ile İslam'ın güçlenmesi için dua etti. Hz. Peygamber şöyle demişti: “Allahım Ömer b. Hattab ile İslam'ı

---

⁴³ İbnü'l-Cezerî, v.2a

⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, v.2a

⁴⁵ İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, Cilt: 2, s. 57.

güçlendirir”⁴⁶. İbni Mesud: “Ömer b. Hattâb’ın İslam dinine girişine kadar Kâbe’de namaz kılmaya güç yetiremiyorduk”⁴⁷ demiştir⁴⁸.

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî, Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in Müslüman olmalarını tarihleme vermese de, eserde ki anlatım sıralamasına bakarak bi'setin beşinci yılında (Habeşistan'a hicret hadisesinden sonra anlatıyor) olması bu bi'setin altıncı yılında gerçekleşen Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in⁴⁹ Müslüman olmalarını hadisesi tarihlemesine uygun düşmektedir. Bir ayrıntı ise Hz. Hamza'nın müslüman olmasına dair bi'setin ikinci ve altıncı yılına dair farklı rivâyetlerin mevcut olduğudur. Müellifimizin kullandığı bilgi İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre Hz. Hamza, Hz. Ömer'den üç gün önce Müslüman olmuştur⁵⁰. İbnü'l-Esîr ise bi'setin 2. yılında Müslüman olduğu görüşündedir.

2.5. MÜSLÜMANLARA AMBARGO

Kureyşliler İslam dininin güçlendiğini görünce bir araya gelip bir metin yazdılar. Beni Haşim ve Beni Abdülmuttalib ile kız alışverişi ve ticaret yapmamak üzere ambargo başlatmışlardı⁵¹. Metni, Mansur b. İkrime⁵² yazmıştı ve onu muharrem ayında peygamberliğin yedinci senesinde Kâbe'ye asmışlardı. Bunun üzerine Müslümanlar, Ebu Leheb hariç Ebu Tâlip mahallesine gittiler. Burada iki ya da üç sene⁵³ çok zahmet içinde ikamet ettiler. Sonra Allah, Peygamberine emin bir haber verdi. Bir böcek Allah'ın ismi hariç o ambargo metninin sayfalarını yemişti⁵⁴. Metni indirdiler ve Hz. Peygamber'in bildirdiği şekilde olduğunu gördüler.⁵⁵

İbnü'l-Cezerî, doğru kronoloji takibiyle nübüvvetin yedinci senesi tarihini de vererek müşriklerin Müslümanlara uyguladığı boykot olayını anlatmıştır. İki ya da üç yıl tarihi de doğru gözükmektedir. Metni Mansur b. İkrime'nin yazdığını İbn Hişâm⁵⁶ doğrularken, bu kimsenin Haris oğlu Nadr olduğu da söylenir bilgisine de yer

⁴⁶ en-Nisâbü'rî, 4483.

⁴⁷ İbn Hişâm, Cilt: 1, ss. 225-227.

⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, v.2a.

⁴⁹ en-Nisâbü'rî, Cilt: 3, ss. 574-576.

⁵⁰ Halebi, **es-Sîretü'l-Halebî**, Cilt: 2, s. 14; Diyârbekrî, **Târîhu'l-Hamis**, Cilt: 1, ss. 293-295.

⁵¹ İbn Hişâm, Cilt: 1, ss. 375-380.

⁵² İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 376.

⁵³ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 210.

⁵⁴ İbn Hişâm, Cilt: 2, ss. 15-16.

⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, v.2a.

⁵⁶ İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 376.

vermektedir. Ayrıca ambargo metninin yenmesi olayına İbn Hişâm Sîretü'n-Nebevîyye'sinde yer vermiştir.⁵⁷

2.6. HZ. HATİCE VE EBU TÂLİB'İN VEFATI

Nübüvvetin onuncu yılında Hz. Peygamber'in amcası Ebu Tâlib ve ondan üç gün⁵⁸ sonra da Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice vefat etti. İki ölüm arasında beş gün olduğunu söyleyenler de vardır. Bu ölümler sonrasında Mekkeli Müslümanlar iyice zayıf duruma düşmüşlerdi.⁵⁹

İbnü'l-Cezerî, üç yıl boykottan sonra bi'setin onuncu yılı tarihini veriyor ki Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in ölüm yılı için kaynaklar arasında bir ihtilaf yoktur. Sadece hangisinin önce öldüğü konusunda İbn İshak ve ekolü, Ebû Tâlib'in önce öldüğü, Vakîdî ekolündekilerde ise Hz. Hatice'nin önce öldüğü görüşündedirler. Ashabın o yılı hüzün yılı⁶⁰ diye anması bilgisi eserimizde kullanılmamıştır.

2.7. TAİF'E YOLCULUK

Hz. Peygamber, Taif'e Zeyd b. Harise ile birlikte gitmişti. Taifliler O'nun davetini kabul etmediler ve akılsızlarını kandırıp Hz. Peygamber'i taşlattılar. Hz. Peygamber, bir hurma bahçesine sığındı ve orada dinlendi.⁶¹

İbnü'l-Cezerî'nin anlattığı Hz. Peygamber'in, Taif'e Zeyd b. Harise ile gitmesi, Taiflilerin onları taşlatması ve bir hurma bahçesine sığınmaları bilgileri üzerinde ihtilaf olmayan konulardır. Hz. Peygamber'in hangi şartlarda neden Taif'e gittiği, Utbe ve Şeybe'ye ait sığındığı bahçede Ninovalı Hıristiyan bir köle olan Addâs ile karşılaşmaları⁶², Taif yolculuğu süresi (toplam bir ay), Mekke'ye dönüşlerinde himaye sorunu gibi mevzulara muhtemelen eserimizin muhatasar olması hasebiyle değinilmemiştir.

---

⁵⁷ İbn Hişâm, Cilt: 2, ss. 15-16.

⁵⁸ İbnü'l Cevzi, **el-Vefâ bi Ahvâli'l-Mustafa**, Cilt: 1, s. 171.

⁵⁹ İbnü'l-Cezeri, v.2a

⁶⁰ İbn Sa'd, Cilt: 1, ss. 125, 211.

⁶¹ İbnü'l-Cezeri, v.2a.

⁶² İbn Hişâm, Cilt: 2, ss. 60-62.

2.8. CİNLERİN MÜSLÜMAN OLMASI

Taif dönüşü yolda bir gece vakti Hz. Peygamber'e Nesîbîn'den⁶³ yedi cin geldi. O'na kulak verdiler; Hz. Peygamber cin suresini okuyordu. Sonrasında gelen cinler Müslüman olmuştu.⁶⁴

İbnü'l-Cezerî'nin, eserinde kullandığı bu bilgiyi siyer kaynakları bir gurup cin taifesinin Taif dönüşünde Hz. Peygamber'den Kur'ân dinleyip iman ettiklerini şeklinde kaydeder⁶⁵. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de *قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا* *قُرْآنًا عَجَبًا* (De ki: Cinlerden bir topluluğun Kur'an dinleyip şöyle dedikleri bana vahyolundu: Biz harikulade güzel bir Kur'an dinledik).⁶⁶ Cinlerin Kur'ân dinleme bilgileri doğrulanmaktadır.

2.9. İSRA-MİRAC

Hız. Peygamber'in peygamberliğinin başlangıcından on iki ya da on üç sene sonra Mîraç olayı gerçekleşti. Mîraç, Recep ayının yirmi yedinci gecesini veya Ramazan ayında vuku buldu denmiştir. Hız. Peygamber bir gece yolcuğu yaptı. Cibril Ona yanına Burak'la geldi. Burak, eşekle katır arası bir binitti. Hız. Peygamber ona binerek Beytü'l-Makdis'e gitti ve orada namaz kıldı. Sonra oradan Sema'ya, yedinci kat gökyüzüne yükseldi. Buhârî ve Müslim'in⁶⁷ eserlerinde bu rivayet geçmiştir. Hız. Peygamber Beytü'l-Makdis'de gördüğü peygamberleri zikretmiştir. Birinci kat semada Hız. Âdem'i gördü. İkincisi kat semada Hız. İsa ve Hız. Yahya'yı, üçüncü kat semada Hız. Yusuf'u, dördüncü kat semada Hız. İdris'i, beşinci kat semada Hız. Harun'u, altıncı kat semada Hız. Musa'yı ve yedinci kat semada Hız. İbrahim'i görmüştür. Doğrusu bu şekilde olmuştur. Sonra Sidre-i Munteha'ya yükseltildi; cennet ve cehennemi gördü. Ardından dört nehri ve Sidre-i Muntehayı geçti. Beş vakit namaz mîraç olayında farz kılınmıştır. Bundan önce namaz, Mukatil'den gelen rivayete göre, güneş doğmadan önce ve güneş batmadan önce kılınırdı. Hafız Dımyati, Mîraç ve İsra hadiselerinde ihtilaf olduğunu söyledi. Bu ikisi bir gecede mi

⁶³ Süheylî, *el-Ravdu'l Ünf*, Cilt: 2, s. 197.

⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, v.2a

⁶⁵ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 212.

⁶⁶ Cin, 72/1.

⁶⁷ Buhârî, 3570; Müslim, 259.

oldu veya Miraç birçok kez mi oldu. Hafız Moğultay: Doğru olan İsrâ, yakaza halinde ve bedeniyle birlikte birçok defa oldu dedi.⁶⁸

Miraç gecesinin sabahında Cibril'in inmesi ve Hz. Peygamber'e imamlık yapması beş vakit namazın vakitlerinin öğretilmesi içindi. Kureyş, Hz. Peygamber'i yalanladı ve bir grup irtidat etti. Kureyş müşrikleri, Beytü'l-Makdis hakkında sorular sordular. Hz. Peygamber, geniş çaplı haber verdi ve dört gün sonra bir kervanın geleceğini söyledi. Dördüncü gün dolunca kervan gelmedi. Neredeyse güneş batacağı ve akabinde onun vafettiği gibi kervan geldi.⁶⁹

İbnü'l-Cezerî'nin eserinde anlattığı İsrâ-mi'râc olayının gerçekliği hakkında Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Bu konuya dair Kur'ân âyetleri mevcuttur *سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ*. (Kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescidi Haram'dan (Mekke'den), kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescidi Aksa'ya (Kudüs'e) götüren Allah'ın şanı yücedir. Doğrusu O, işitir ve görür).⁷⁰ Mi'râc mu'cizesi ile ilgili olan ihtilaflar ise aslıyla ilgili olmayıp ayrıntılarına dairedir. Müellifimiz İsrâ-mi'râc konusunu anlatırken ihtilafli mevzuları gerçekten ustalıkla tüm görüşleri bir arada anlatmaya çalıştığı söylenebilir. Örneğin Mirac olayının tarihini on iki, on üç vererek siyer kaynaklarında geçen hicretten 18 ay önce, 12 ay (Urve b. Zubejr'in görüşü) önce ve sekiz ay önce görüşlerini ifade etmiştir. Ay olarak Recep ayının yirmi yedinci gecesini görüşü İbnü'l-Cevzi⁷¹ ve Hâfız Abdülğani'ye aittir. Ramazan ayında vuku buldu görüşü ise İbn Sa'd'ın görüşüdür.⁷² İbn Sa'd'ın Vâkıdî'den nakille mi'rac ve isrâ olayları için ayrı tarihler⁷³ vermesi ayrı zamanlarda mı gerçekleştiği konusunda ihtilafları gün yüzüne çıkarmıştır.

Siyer ve hadîs uleması beş vakit namazın isrâ gecesinde farz kılındığıyla ilgili ittifak etmiştir. Başta Buhârî'nin⁷⁴ el-Câmi'ü's-Sahîh'inde olmak üzere pek çok rivayetler mevcuttur. Hz. Peygamberin, diğer peygamberlerle görüşmesi yine Buhârî'de⁷⁵ bulabileceğimiz bir konu. Ayrıca müellifimiz; Mukatil b. Süleyman,

⁶⁸ Moğultay b. Kılıç, *el-İşâretü ilâ Sireti'l-Mustafâ*, 762

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, v.2b

⁷⁰ İsrâ, 17/1

⁷¹ İbnü'l Cevzi, Cilt: 1, s. 349.

⁷² İbn Sa'd, Cilt: 1, s.213.

⁷³ İbn Sa'd, Cilt: 1, ss. 213-214.

⁷⁴ Buhârî, kitâbu's-salât 3.

⁷⁵ Buhârî, kitâbu's-salât 4.

Hafız Dımyati, Hafız Moğultay, Buhârî ve Müslim gibi birçok kaynağı aynı bölümde isimlerini zikrederek kullanmıştır.

2.10. AKABE BİATLARI

Hız. Peygamber, insanları İslam'a davet ediyordu. Ukaz, Mecenne ve Zülmeceaz panayırında hacca geldiklerinde insanları İslam'a davet ediyordu. Rabbinin risaletini tebliğ etmek ve onların İslam dinine girmelerini temin etmek için gayret ediyordu. Fakat yardım edecek kimseyi bulamıyor ve çirkince cevaplar alıyordu. Sonrasında onlardan altı kişi Müslüman oldu. Sekiz kişi de denmiştir.

Bu kişiler, Hız. Peygamber ile bir sene sonra buluşmaya söz verdiler. Sonra Hız. Peygamber orada on iki kişiyle karşılaştı. O'na biat ettiler. Hız. Peygamber, onlara savaşmayı farz kılmadı. Medine'ye döndüler. Allah onlara İslam dinini nasip etmişti. Sad b. Zürcare Medine'de Müslümanları topladı. Evs ve Hazrec, Hız. Peygamber'e mektup yazdılar. Bize Kur'ân okuyacak birini gönder demişlerdi. Hız. Peygamber, onlara Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi. Onlarla birlikte gönderdiği de rivayet edilmiştir. O, okuyan bir kişi yani mukri olarak isimlendirilmiştir. Mus'ab b. Umeyr, bu isimle (mukri) adlandırılan ilk kişidir. Sonra onlara İbni Ümmü Mektum gönderildi. Sonra Hız. Peygamber'in yanına zilhiccede teşrik günlerinin ortasında gittiler. Onlardan yetmiş adam ve iki kadın vardı. Yetmiş beş de denmiştir. Onlar nefer gecesinde Sabit b. Eymen adlı yerde Hız. Peygamberi karşıladılar. Bu yer, Mina'dan Akabenin en aşağı tarafı şimdiki mescidin yanındır. Hız. Peygamber'in elinin üzerine biatte ilk elini koyan kişi el-Bera b. Marur'dur. Ebu'l-Heysem olduğu da söylenmiştir. İbni Zürcare'de denmiştir. Kadınlarını ve oğullarını korudukları şeylerden onu da korumak için herkesle harp etmek üzere biat ettiler. Savaşla ilgili ilk ayet nazil olduğunda ise onlar İslam için savaştilar⁷⁶ "savaşmalarına izin verildi". Onlardan on iki adam nakip (temsilci) olarak seçildi.⁷⁷

İbnü'l-Cezerî bi'setin on birinci senesi gerçekleşen bu olay için tarih belirtmiyor fakat olayları takip sıralaması onun doğru bir zamanlamayı verdiğini gösteriyor. Mescid-i Harâm'a yaklaşık üç km uzaklıkta Mina sınırları içindeki Akabe

---

⁷⁶ Hac, 22/39.

⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, v.3a.

mevkii için müellifimiz birinci ve ikinci Akabe biat'lerinde konum belirtmezken üçüncü Akabe biati için yer, zaman, şahıslar ve biat şartlarına değinmiştir "nefer gecesinde Sabit b. Eymen adlı yerde Hz. Peygamberi karşıladılar. Bu yer, Mina'dan Akabenin en aşağı tarafı şimdiki mescidin yanıdır. Hz. Peygamber'in elinin üzerine biatte ilk elini koyan kişi el-Bera b. Marur'dur. Ebu'l-Heysen olduğu da söylenmiştir. İbni Zürene'de denmiştir. Kadınlarını ve oğullarını korudukları şeylerden onu da korumak için herkesle harp üzere biat ettiler". İbn İshâk⁷⁸ ve Vâkıdî birinci akabe biatine katılanlar ve sayısı hakkında ittifak halindedir ve altı kişinin ismini zikrederler ki; müellifimizin verdiği ilk sayıyla uyuşmaktadır. İbnü'l-Cezerî, ayrıca diğer bir görüşle sekiz kişiydiler sayısını da kullanmıştır. İkinci akabe biati için müellifimizin verdiği on iki⁷⁹ sayısı yine siyer kaynaklarında ihtilafsız bulunmaktadır. Üçüncü Akabe biati için müellifimizin verdiği yetmiş adam ve iki kadın sayısı için M. Hamidullah⁸⁰ yetmiş bir adam ve iki kadın bilgisini vermektedir.

"Mektup yazdılar ve bize Kur'ân okuyacak birini gönder demişlerdi. Hz. Peygamber, onlara Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi. Onlarla birlikte gönderdiği de rivayet edilmiştir." Müellifimizin Mus'ab b. Umeyr'in gönderilişi ile ilgili iki farklı görüşü ustalıkla eserine aldığını görüyoruz. İbn İshâk; Mus'ab b. Umeyr'in ikinci Akabe biati heyetiyle beraber gittiği görüşünü dile getirirken, Urve b. Zübeyr ve Vâkıdî ise mektupla talep üzerine gönderildiği görüşündedirler⁸¹.

---

⁷⁸ İbn Hişâm, Cilt: 2, ss. 71-72.

⁷⁹ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 220; M.Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, (VSK) s.52.

⁸⁰ Hamidullah, İSLPYG, Cilt: 1, s. 157.

⁸¹ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 220.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN ESERİNE GÖRE

HİCRET VE MEDİNE DÖNEMİ

3.1. HİCRET

Hiz. Peygamber, ashabına Medine'deki kardeşleri olan Ensar'ın yanına hicret etmeleri için izin verdi⁸². Medine'ye ilk hicret eden Ebu Seleme b. Abdi'l-Esed'dir. Hiz. Peygamber de Mekke'de kalmadı. Ali b. Ebi Talib ve Hiz. Ebû Bekir'den başka kimse kalmadı. Kureyşliler, bu durumu gördükleri zaman Darü'n-Nedve'de toplandılar. Hiz. Peygamber'in durumu konusunda ne yapacaklarını tartıştılar. Hiz. Peygamber'den korkuyorlardı ve O'nu öldürmek üzere toplanmışlardı. Cibril Hiz. Peygamber'e geldi; "Bu gece yatağında geceleme" dedi. O'da Hiz. Ali'ye O'nun mekânın da kalması için emretti ve sana hiçbir zarar erişmeyecektir dedi. Sonra Hiz. Peygamber oradan çıktı ve şüphesiz Allah müşriklerin O'nu görmelerini engelledi. Onların yüzlerine elindeki toprağı saçarken aynı zamanda Yâsîn suresini okuyordu⁸³. Allah hicret için O'na izin verdi. Cibril, O'na Hiz. Ebû Bekir ile arkadaşlık etmesini söyledi. Bu olay Akabeden iki ay ve iki gece sonra peygamberliğin başlangıcından on üç sene sonra gerçekleşmiştir⁸⁴. Hiz. Ali'nin ve Hiz. Ebû Bekir'in ailelerinin çıkış zamanı ise bilinmemektedir.

Hiz. Peygamber hicret esnasında Mekke'nin aşağısında (güneyde) ki dağda bulunan Sevr mağarasına girdi. Orada üç gün kaldı denmiştir. Mekkeliler, ne yapacaklarını, O'nu nerede bulacaklarını bilmeyerek üç gece beklediler. Hiz. Peygamberin çıkışından sonra Hiz. Ali üç gün daha kaldı ve Kuba'da Hiz. Peygamber'e yetişti. Hafız Moğultay, şöyle demiştir: Bilinen şudur ki ilk hicri tarihi önce Hiz. Ömer başlattı. Hiz. Peygamber, Muharremde geldi dedi. Hiz. Peygamber'in Kuba'ya varışı pazartesiydi ve Rebiyülevvelden on iki gün sonraydı. Orada on dört gece kaldı ve orada bir mescit yaptı. Bu İslam da ilk mescittir.

Ensar, O'nun Mekke'den çıkışını öğrendiklerinden her gün O'nu karşılamak için dışarı çıkıyorlar ve sıcaklık artınca evlerine dönüyorlardı. O gün de ayısını

⁸² İbn Hişâm, Cilt: 2, s. 111.

⁸³ Yâsîn, 36/9.

⁸⁴ İbn Abdilberr, **el-İstî'âb**, Cilt: 1, ss. 19-20.

yaptılar. Bir Yahudi yüksek bir sesle bağıarak O'nu gördüğünü söyledi. Hz. Peygamber Beni Salim b. Avf kabilesi arasında Cuma namazını kıldı. Yol üzerindeki bu Cuma mescidi bu zamana (müellifimizin asrı) kadar kalmıştır. Sonrasında ise Medine'ye geldi. Mescidin yapıldığı yere devesi üç defa çöktü. Hz. Peygamber, o gün Hz. Ebû Bekir'e emredip değerinin fazlasıyla on dinar (arsa için) parasını ödedi. Hz. Peygamber Ebu Eyyüb'ün evinde konakladı.⁸⁵

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî tarih, yer bilgileri vererek Hicret olayını anlatmıştır. "Bu olay Akabeden iki ay ve iki gece sonra peygamberliğin başlangıcından on üç sene sonra gerçekleşmiştir" on üç sene bilgisini İbn Abdilberr'in el-İstî'âb adlı eserinde görmekteyiz. Yine" Kuba'ya varışı pazartesiydi ve Rebiyülevvelen on iki gün sonraydı" görüşü İbn İshak'a aittir⁸⁶. "Ali b. Ebi Talib ve Hz.Ebû Bekir'den başka kimse kalmadı" bilgisine İbn Sa'd'da rastlıyoruz⁸⁷. "Kureyşliler, bu durumu gördükleri zaman Darü'n-Nedve'de toplandılar. Hz. Peygamber'in durumu konusunda ne yapacaklarını tartıştılar" Kur'ân onların bu durumunu şöyle ifade ediyordu *وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُبْنِيَنَّوْكَ أَوْ يُقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَأْكُرِينَ* (Hatırla ki, kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri yahut seni (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar (sana) tuzak kurarlarken Allah da (onlara) tuzak kuruyordu. Çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir)⁸⁸. Darü'n-Nedve'de bir rivayette 15, diğerinde 100 kişi olarak toplandıkları belirtiliyor.

Hiz. Peygamber için suikast kararı alınan bu güne Müslümanlar "yevmü'z-zahme" sıkıntı günü adını vermişlerdi. Hiz. Peygamber suikast kararından Cebrail⁸⁹ yahut halası Rakîka⁹⁰ kanalıyla haberdar olmuş ve hicret için harekete geçmişti. Suikastçıları yanıltmak için Hiz. Ali'den kendi yatağında yatmasını istemesi İbn Hişam'ın kullandığı bir bilgidir⁹¹. Yine Hiz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm okuyarak çıkmasını ve görünmemesini M. Hamidullah, İslam Peygamberi eserinde kullanmıştır⁹². Tercümesine almadığımız ama eserimizde müellifimizin bahsini ettiği

⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, v.3a/3b/4a.

⁸⁶ İbn Hişam, Cilt: 1, s. 492.

⁸⁷ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 225.

⁸⁸ Enfâl, 8/30

⁸⁹ İbn Hişam, Cilt: 2, s. 126.

⁹⁰ İbn Sa'd, Cilt: 8, s. 52.

⁹¹ İbn Hişam, Cilt: 1, ss. 325-328.

⁹² Hamidullah, İSLPYG, Cilt: 1, s. 163.

örümcek ve güvercin hadiselerini İbn Sa'd⁹³ da ve Sürâka b. Malik'in⁹⁴ hadisesini İbn Hişam'da bulabilmekteyiz. Ayrıca müellifimiz eserinin bu bölümde şiirlere yer vermiştir.⁹⁵

3.2. MUHACİR-ENSAR KARDEŞLİĞİ

Hz. Peygamber, Medine'ye geldikten beş ay sonra Muhacir ve Ensar arasında kardeşlik tesis etti. Kardeş yapılanların kırk beşi Ensar kırk beşi de Muhacir olmak üzere doksan kişiydiler. Bunlar bu şekilde kardeş olmaya devam ettiler. Bu kardeşlikleri Bedir savaşından sonra meali şu olan ayetin inmesine kadar sürdü. *“Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*⁹⁶

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî Hz. Peygamber'in muhâcir ve ensâr arasında kurduğu kardeşlik bağının (Mûahât) tarihini İbn Abdilberr'in görüşüne göre beş ay tarihiyle vermiştir. Yalnız sayı konusunda müellif doksan sayısını zikrederken İbnü'l-Cevzi, Telkih Fuhûm Ehli'l-Eser fi Uyuni't-Târih ve's-Siyer adlı eserinde toplam sayının 186 kişi olduğundan bahseder. Enfâl suresi yetmiş beşinci ayeti kardeşliğin miras yönünü iptal etmiştir.

3.3. MESCİD-İ NEBEVİ'NİN YAPILIŞI VE GENİŞLETİLMESİ

Mescidin sütunlarını hurma odunundan yaptı ve kiblesi Kudüs'e doğru bakıyordu. Onun üç kapısı vardı. Bir kapısı arkadaydı (güney). Bir kapısı rahmet kapısıydı (Âtike kapısına Babür-Rahme denilmiştir). İçinden bir giriş kapısı yaptı. Muhacir ve Ensar orada çalıştılar. Hz. Ömer hilafeti zamanında mescidi değiştirdi ve büyüttü. Sonra Hz. Osman onu değiştirdi ve onda daha çok genişletme yaptı. Duvarlarını ve sütunlarını süslü taşlarla bina etti. Tavanı kubbeydi. Sonra Ömer b. Abdülaziz, Velid b. Abdülmelik'in melikliği zamanında ve kendi melikliği

⁹³ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 229.

⁹⁴ İbn Hişam, Cilt: 1, ss. 331-332.

⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, v.7.

⁹⁶ Enfal, 75; İbnü'l-Cezerî, v.7.

zamanında mescidi Hz. Peygamber'in hanımlarının evlerine kadar genişletti. Sonra Mehdi, yüz altmış'da (hicri) sonra Me'mun iki yüz'de büyüttü ve şu an (müellifimizin asrında) onun yaptığı hal üzeredir. Orada Hz. Peygamber bir kütüğe dayanarak hutbe okuyordu. Üç basamaklı minber yaptırıldığı zaman Hz. Peygamber üzerine çıktı ve bu basamaklar arasında hutbe okudu. Muaviye'nin zamanında minber altı basamağa çıkarıldı ve yeri değiştirildi.⁹⁷

İbnü'l-Cezerî, Mescid-i Nebevi'nin yapılmaya başlanması ile ilgili bir tarihleme vermiyor fakat Hz. Peygamber'in Ebû Eyyûb'un evinde yedi ay kaldığından bahsediyor. İbn Sa'd'da bir tarih verme yerine kardeşliğin tesisinden sonra ifadesini kullanmıştır⁹⁸. Müellifimiz Ashâb-ı Suffe'den ve mescid'de onlar için ayrılan yerden bahsetmemiştir.

3.4. EZANIN TESBİTİ

Hz. Peygamber Namaz için ashabını topladığında ezan konusunda onlarla istişare etti. Abdullah b. Zeyd rüyasında ezanın nasıl okunacağını görmüştü. Sahabeden yedi kişi de benzer rüya gördü. Onlardan birisi de Ömer b. Hattâb'dı. Rivayet edilir ki; Hz. Peygamber İsra gecesini bu ezanı okuyan bir melek görmüştü.⁹⁹

İbnü'l-Cezerî, ezanın tespit tarihini vermese de hicretin ikinci senesi olaylarını zikretmeye başladığında ezanın tespitini anlatıyor. Ezan hakkında İbnü'l-Esir hicretin birinci yılı ve Mescid-i Nebevi'nin yapılmasının hemen sonrasını tarih olarak verir ki; bu görüş daha muteberdir.¹⁰⁰

3.5. KIBLENİN DEĞİŞTİRİLMESİ

Hicretin ikinci senesi Şaban ayının ortasında öğle vakti kible Kâbe'ye çevrildi. Hâfız Dimyati ve diğerleri tarafından Recep ayının ortasında pazartesi günü kiblenin değiştiği söylenmiştir. Hz. Peygamber Ashabıyla beraber öğle namazının

---

⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, v.4b.

⁹⁸ İbn Sa'd, Cilt: 1, ss. 239-241.

⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, v.5a.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, Cilt: 1, s. 38.

ikinci rekâtını kıldıktan sonra Mescid-i Haram'a dönmekle emrolundu. Ve ashabıyla beraber Kâbe'ye döndü.¹⁰¹

İbnü'l-Cezerî, siyer kaynaklarının da belirttiği gibi hicretin ikinci yılını veriyor. Bûharî¹⁰² hicretten on altı ve on yedi ay sonra tarihini kullanmıştır ve bunun recep hicri ikiye denk geldiği görülmüştür.

3.6. MÜŞRİKLERLE İLİŞKİLER

3.6.1. Bedir Savaşı

Hz. Peygamber, Ramazan ayının on yedinci günü olan cuma günü yanında Ensar ve Muhacir'den üç yüz beş kişiyle beraber müşriklerle savaştı. Müslümanların yanında sadece üç at vardı ve Müşrikler yaklaşık bin elli kişiydi. Müslümanlardan on dört kişi şehid oldu. Altısı muhacir sekizi ensardandı. Müşriklerden yetmiş kişi öldürüldü. Geriye kalanlar bozguna uğratıldı. Ölenlerin eşyası Hz. Peygamber'e ganimet kaldı.¹⁰³

İbnü'l-Cezerî'nin Bedir gazvesi için verdiği Hicri ikinci yıl on yedi ramazan tarihi; Siyer-megâzî ulemasının üzerinde ittifak ettikleri bir tarihtir.¹⁰⁴ Müellifimizin kısa olarak anlattığı bu gazve Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen iki gazveden biridir.¹⁰⁵ Müellifimizin Müslümanları sayısına dair verdiği üç yüz beş rakamı siyer kaynaklarıyla uyumludur. Müslümanlar 74'ü muhâcir, diğerleri de ensârdan olmak üzere 305 kişi savaşa katılmıştı. Yanlarında üç at ve yetmiş develeri vardı. Yalnız müellifimizin müşriklerin sayısı ile ilgili bin elli bilgisi İbn Sa'd¹⁰⁶ ve Mes'ûdî¹⁰⁷'de dokuz yüz elli olarak verilmiştir. Ve yine M. Hamidullah, İslam Peygamberi eserinde dokuz yüz elli sayısını kullanmıştır. Müslümanların on dört Şehid bilgisi ve müşriklerden yetmiş ölü bilgileri de doğru görünmektedir.¹⁰⁸ Müellifimiz bu savaşta ilahi yardım olarak bilinen ve Âl-i İmrân¹⁰⁹ suresinde geçen meleklerin gönderilmesi

---

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, v.5a

¹⁰² Buhârî, es-Salâ 242; İbn Sa'd, Cilt: 1, ss. 242-243.

¹⁰³ İbnü'l-Cezerî, v.5a

¹⁰⁴ Vâkıdî, **Kitâbu'l-Megâzî**, Cilt: 1, ss. 21-23; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 20-21.

¹⁰⁵ Tevbe, 9/25.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 15.

¹⁰⁷ el- Mes'ûdî, **et-Tenbîh**, s. 237.

¹⁰⁸ el- Mes'ûdî, s.238.

¹⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/123-126.

bilgisini kullanmamıştır. Bedir'in savaş mahalli ile ilgili bir yer veya konum belirtilmemiştir.

3.6.2. Uhud Savaşı

Bedir savaşından yaklaşık bir yıl sonra şevval ayının on birinci günü olan cumartesi günü Uhud savaşı yaşandı. Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza şehid oldu. Onunla beraber yetmiş kişide Şehid oldu. Hz. Peygamber bu savaşta kendi eliyle Ubey b. Halef'i öldürdü. Abdullah b. Cahş'ın kılıcı kırıldı. Hz. Peygamber ona bir dal verdi ve bu dal onun elinde bir kılıca dönüştü. Sonra Boğa et-Türki onu satın alıncaya kadar o kılıçla savaşıldı. Hz. Peygamber, Hz. Hamza'nın ve şehitlerin namazını kıldı.¹¹⁰

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî Bedir savaşı için hicri iki tarihini verdikten sonra Uhud için Bedir'den bir yıl sonra yani hicri üçüncü yılı tarihliyor ki; bu bilgi bütün kaynaklarda doğrulanmaktadır. Günüyle ilgi ise İbn İshâk¹¹¹ on beş Şevvâl tarihini verirken, Vâkıdî¹¹² yedi şevval tarihini vermektedir. Müellifimiz yetmiş şehid rakamı, İbn Hişâm¹¹³'ın yetmiş sayısı ile uyurken, Vâkıdî yedisi muhâcir, altmış yedisi ensâr olmak yetmiş dört kişinin şehid olduğu hakkında icma olduğunu söyler.¹¹⁴ Hz. Peygamber'in Ubey b. Halef'i öldürmesi bilgisi doğrudur. Zira yaralanarak kaçan bu kişinin aynı gün öldüğü şeklinde kaynaklarda bilgi yer almıştır¹¹⁵. Abdullah b. Cahş'ın kılıcı meselesi yine Süheylî'de¹¹⁶ yer almaktadır. Müellifimizin yer vermediği müşriklerin ölü sayısı da yirmi üç olarak geçmektedir.¹¹⁷ Müellifimiz, ordu sayıları (Müslümanlar yedi yüz, müşriklerde üç bin kişilik bir orduyla savaş alanına gelmişlerdi) hakkında bir bilgi vermemektedir. Yine okçuların Ayneyn tepesini terk etmeleri, Hz. Peygamberin yaralanması gibi konulara ise değinilmemiştir.

---

¹¹⁰ İbnü'l-Cezerî, v.5b.

¹¹¹ İbn Hişâm, Cilt: 3, s. 106.

¹¹² Vâkıdî, Cilt: 1, s.199.

¹¹³ İbn Hişâm, Cilt: 2, ss. 555-638.

¹¹⁴ Vâkıdî, Cilt: 2, ss. 300-307.

¹¹⁵ İbn Hişâm, Cilt: 3, s. 89.

¹¹⁶ Süheylî, Cilt: 4, s. 26.

¹¹⁷ İbn Sa'd, Cilt: 2, s.43.

3.6.3. Hendek Savaşı

Hicretin beşinci senesinde Hendek gazvesi gerçekleşti. Kur'an-ı Kerim'de bu savaşa "Ahzab" gazvesi denir. Beni Nadır Yahudileri, Hz. Peygamber aleyhine ordu topladılar. Ardından Kureyş müşriklerine gittiler ve onları Hz. Peygamberle savaşmaya çağırdılar. Kureyşliler: biz sizinle beraberiz ve O'nun karşısındayız dedi ve böylece Yahudiler onlarla anlaştı. Sonra Yahudiler Gatafan kabilesine geldiler ve onları da bu savaşa katılmaya davet ettiler. Kureyş'in onlarla beraber olduğunu söyleyerek Gatafanlıları da aynı ittifak içine çektiler. Kureyş Ebu Süfyan'ın komutasında, Gatafan'da Uyeyne b. Hısn komutasında harekete geçti. Bu bilgi Hz. Peygambere ulaştığı zaman Hz. Peygamber Selman'ın yönlendirmesiyle hendek kazılmasını emretti.¹¹⁸

İbnü'l-Cezerî, tarih olarak verdiği hicretin beşinci senesi bilgisi, İbn İshak, Urve b. Zubeyr gibi kaynaklarda doğrulanmaktadır¹¹⁹. Kur'an-ı Kerim'de el-Ahzâb suresinin yirmi ve yirmi ikinci ayetleri "ahzâb" hizipler guruplar olarak hendek savaşından bahsetmektedir. "Bunlar, düşman birliklerinin bozulup gitmedikleri evhamı içindedirler. Müttetikler ordusu yine gelecek olsa, isterler ki, çölde göçebe Araplar içinde bulunsunlar da, sizin haberlerinizi (uzaktan) sorsunlar. Zaten içinizde bulunsalardı dahi pek savaşacak değillerdi." ¹²⁰ Müellifimizin verdiği Benî Nadîr Yahudileri, Kureyşliler, Gatafan kabilesi ittifakı doğrudur. Selman-ı Fârisî'nin ismi de siyer kaynaklarında geçmektedir. Müellifimizin savaşın çıkış sebeplerine değinmemiştir ki; İbn İshak, Benî Nadîr kabilesinin hicri dört'te Medine'den sürgün edilmesinin hendek savaşına sebebiyet verdiğiinden bahseder. Mes'ûdî'ye göre müttetik kuvvetlerinin toplamı 24.000 kişiydi¹²¹ ve Müslümanların ordusu 3.000 kişiden müteşekkildi. Müellifimiz orduların sayılarına dair bir bilgi vermemiştir. Kazılan hendeğin 5,5 km uzunluğunda 9 metre eninde ve 4,5 metre derinliğinde olduğu bilgisi de eserimizde kullanılmamıştır. Müslümanlar bu savaştan sonra savunma durumundan kurtulmuşlardır.

---

¹¹⁸ İbnü'l-Cezerî, v.5b.

¹¹⁹ İbn Hişâm, Cilt: 3, ss. 224, 241.

¹²⁰ Ahzâb, 33/20-22

¹²¹ el- Mes'ûdî, s.250.

3.6.4. Hudeybiye Antlaşması

Hz. Peygamber Hicretin altıncı senesinde Zilkade ayında ashabıyla birlikte Umre niyetiyle yola çıktı. Cumhurun görüşüyle onlar 1400 kişiydi. Beraberlerinde yetmiş kurbanlık deve vardı ve sadece Beyt'i (Kâbe) ziyaret için gelmişlerdi. Kureyşliler Kâbe'ye O'nu yaklaştırmadı. Ashabıyla beraber ağaç altında Rıdvân biatini yaptı. Sonra Kureyş'le bir sonraki sene gelmek üzere Hudeybiye antlaşmasını yaptı.¹²²

İbnü'l-Cezerî, hicretin altıncı senesi Zilkade tarihlemesi İbn İshâk¹²³ ve Vâkıdî'nin¹²⁴ tarihlemesiyle uygunluk göstermektedir. Katılanların sayısı hakkında 1300, 1400, 1525 görüşleri olsa da, müellifimizin de vermiş olduğu 1400 sayısı Buhârî¹²⁵ ve Süheylî'de¹²⁶ geçtiği üzere daha yaygındır. Rıdvân biati'nin (Buhârî¹²⁷ rivayetiyle "ölüm üzerine" idi), müşrikleri bir an önce hudeybiye barışını yapmaya itmiş olması, anlaşmanın uzun vadede Müslümanlara sağladığı faydalar, metin hakkında bilgiler eserimizde kullanılmamıştır.

3.7. Devletlere Mektuplar ve Cevapları

Hz. Peygamber, Hâtıb b. Ebî Beltea'yı Mısır'ın sahibi Mukavkıs'a gönderdi. Şücac b. Vehb'i, Gassân Emiri Hâris'e gönderdi. Dıhye el-Kelbî'yi, Kayser'e gönderdi. Süleyt b. Amr'ı, Hevze b. Ali el-Hanefi'ye (Yemame Valisi) gönderdi. Abdullah b. Huzâfe'yi Kisra'ya gönderdi. Amr b. Ümeyye'yi Necaşi'ye gönderdi. Ala b. el Hadrami'yi Münzir b. Savi'ye gönderdi. Hz. Peygamber'in bu mektupları göndermesi hicri sekizinci senede oldu denmiştir. Mukavkıs, Hz. Peygamber'in mektubunu kabul etti ve Müslüman oldu. Mukavkıs, Hz. Peygamber'e dört tane cariyeye gönderdi. İbrahim b. Nebi'nin annesi Mariye de onlardandır. Kayser'in adı Hirakl idi. O, mektubu kabul edip Hz. Peygamberi tasdik etti. Ardından

---

¹²² İbnü'l-Cezerî, v.6a.

¹²³ İbn Hişâm, Cilt: 3, s. 321.

¹²⁴ Vâkıdî, Cilt: 2, s. 573.

¹²⁵ Buhârî, el-Megâzî 64/37.

¹²⁶ Süheylî, Cilt: 7, s. 83.

¹²⁷ Buhârî, el-Megâzî 64/37.

yanındakilere “Peygambere uyalım mı” dedi. Patrikler tâbi olmaktan çekindiler. Hirakl öldürülmek korkusu ile “Ben sizin dindeki durumunuzu test etmek için böyle dedim” dedi. Hâris el-Gassani: Ben O'nun (Hz. Peygamber) üzerine yürüyeceğim dedi. Hz. Peygamber bunun üzerine “Allah onun elinden mülkünü alsın, mülkü dağılsın” dedi. Necaşi, O'na iman edip Cafer b. Ebi Tâlib'in yanında Müslüman oldu. Kisra, onun adı: Ebraviz b. Hürmüz b. Enüşirevan'dır. Abdullah b. Huzafe besmeleden sonra ona mektubu okudu. “Muhammed Resulullah'dan Farsların büyüğü Kisra'ya. Hidayete tabi olanlara selam olsun. Allahtan başka ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna iman edenlere selam olsun. Ben seni Allahın çağrısına davet ediyorum. Ben, bütün insanlara gönderilen elçiyim. Ben, dirileri Allah'ın azabıyla uyarmak, kâfirler üzerine o söz “azap” hak olmak üzere gönderildim. Müslüman ol kurtul. Eğer yüz çevirirsen bütün Mecusilerin günahı üzerine olsun”. Kisra, mektubu okuyup parçaladı ve şöyle dedi: “Bana böyle yazıyor ama O, benim kölemdir”. Sonra Kisra, Bâzân'a mektup yazdı. Bâzân Yemendeydi ve oranın valisiydi. Ona Hicazdaki kişiye (Hz. Peygamber'e) yanındaki iki yiğit adamı göndermesini ve O'nu alıp getirmelerini istedi. Bâzân, kâtib olarak Babaveh'i ve yanında Farslardan bir adamı gönderdi. Bâzân onlara emrini yazdı. Kisraya götürmek üzerine Babaveyh ilerledi. Hz. Peygamber olaydan haberdar oldu. Kureyş de bunu duymuştu. Bundan mutlu oldular ve dediler ki: “Müjdeler olsun meliklerin meliki Kisra onunla uğraşmaya başladı. Sizin için bu kişinin hakkından gelecek”. Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar ilerlediler. İkisinin sakalı dibinden kesilmişti. Hz. Peygamber onlara yüzünü buruşturarak baktı dedi ki; bu hale girmenizi kim emretti. Dediler ki: “Biz Melikimizin yurdunda böyle gördük”. Hz. Peygamber dedi ki: “Rabbim beni sakallarımı uzatmakla ve bıyıklarımı kısaltmakla emretti”. O ikisi dediler ki: “Eğer biat edersen Bâzân senin hakkında Kisraya mektup yazar, eğer kabul etmezsen seni ve kavmini mahveder”. Hz. Peygamber onlara şöyle dedi: “Dönün ve yarın bana gelin”. Hz. Peygamber'e semadan haber geldi. Allah, Kisra'ya oğlu Şirveyh'i musallat etmişti. Hz. Peygamber ikisine : “Dinim ve gücüm Kisra'nın mülküne ulaşacak ve sonuna kadar gidecek” dedi. Hz. Peygamber Bâzân'a şunu söylemelerini emretti: “Eğer Müslüman olursa o tekrar yerinde kalacak kavmine meliklik yapacak.” Bu iki elçi Medine'den çıktılar ve Bâzân'a geldiler. Ona durumu haber verdiler. O dedi ki: “Vallahi bu kral sözü değildir. Ben onu

peygamber görüyorum. Bekleyelim söylediği doğruysa muhakkak ki o bir peygamberdir. Eğer değilse ve yalancıysa O'nu görürüz". Çok geçmedi Bâzân'a Şirveyh'in mektubu geldi. Bu mektupta Kısra'nın ölüm haberi vardı. Hz. Peygamber'e şimdilik dokunma demişti. Şirveyh'in mektubu gelince Bâzân ve ona uyanlar, fars elçilerle birlikte Müslüman oldular.¹²⁸

İbnü'l-Cezerî'nin Hz. Peygamber'in elçileri ve mektup gönderilen Kral ve Vali isim eşleşmeleri siyer kaynaklarında doğrulanmaktadır. İbn Sa'd¹²⁹ 110 kadar elçinin çeşitli mektuplar götürdüğünü kaydetmektedir. Ayrıca konuyla ilgili M. Hamidullah'ın el-Vesâiku's-Siyâsiyye¹³⁰ eserine bakılabilir. Müellifimizin mektuplar için hicretin sekinci senesi tarihi ise İbn Sa'd¹³¹ ve Vâkıdî tarafından hicretin yedinci yılı olarak belirtilmiştir. Müellifimiz bu kısımda ayrıntılara girerek mektupların içerikleri ve cevabi durumları eserine almıştır. İbnü'l-Cezerî, Mukavkıs'ın Müslüman olduğunu söylesede onun elçileri iyi bir karşılamayla Hz. Peygamber'i reddetmediği görülmektedir.¹³² Mukavkıs'ın dört cariye gönderdiği bilgisini el-Qâdî er-Reşîd¹³³ eserinde vermiştir fakat İbn Hişâm¹³⁴ Mâriye ve onun kız kardeşi Sîrîn olmak üzere iki cariyenin adına esrinde yer vermiştir.

Hz. Peygamber'in Abdullah b. Huzâfe'yi Kısra'ya gönderme bilgisi İbn Sa'd'da¹³⁵ ve İbnü'l-Esir'de¹³⁶ geçmektedir. Müellif en uzun olarak Sasani meliki Kısra'dan behseder. Kısra'nın mektuba kötü tavrı¹³⁷ ve akabinde Hz. Peygamberin bu tutum için beddua etmesi kaynaklarda yer almaktadır.¹³⁸ Hz. Peygamber'in Kısra'nın öldürülmesi haberini İbn Sa'd¹³⁹'da vermektedir.

---

¹²⁸ İbnü'l-Cezerî, v.6b/7a.

¹²⁹ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 258.

¹³⁰ Hamidullah, VSK, No:93.

¹³¹ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 258.

¹³² Hamidullah, VSK, No:50.

¹³³ el-Qâdî er-Reşîd, **ez-Zehâir v'et-Tuhaf**, ss.7-8.

¹³⁴ İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 202.

¹³⁵ İbn Sa'd, Cilt: 4, ss. 189-190.

¹³⁶ İbnü'l-Esir, Cilt: 3, s. 213.

¹³⁷ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 260.

¹³⁸ İbn-i Kayyim, **Zâdû'l-Maad**, Cilt: 3, s. 71.

¹³⁹ İbn-i Sa'd, Cilt: 1, s. 260.

3.8. Mekke'nin Fethi ve Huneyn Gazvesi

Hicretin sekizinci yılı Ramazan ayında Mekke fethedildi. Şevval ayında Huneyn vakası oldu.

Müellifimizin kullandığı hicri sekiz tarihi ve Şevval ayı Vâkıdî¹⁴⁰ ve İbn İshâk da katıldığı görüşle siyer kaynaklarıyla uyumludur. Mekke'nin fethi hadisesi İbn İshâk¹⁴¹ rivayetiyle yine sekizinci yıl ramazan ayı olarak müellifimizin verdiği tarihle uyumludur. Mekke fethinin sebepleri, katılanların sayısı, nasıl gerçekleştiği ile ilgili bilgiler eserimizde kullanılmamıştır.

3.9. Taif Kuşatması

Hiz. Peygamber Huneyn savaşından sonra Taif'e yürüdü. Taif kalesinin kuşatması yirmi gece sürdü. Şehri almak için mancınık kuruldu. Sonra kuşatma kaldırıldı. Bir daha ki senede Taif'liler kendileri Müslüman oldular.¹⁴²

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî'nin Huneyn'den sonra tarihlemesi doğru görünmektedir (Şevval hicri sekiz).¹⁴³ İbn Hişâm¹⁴⁴ mancınığın İslam tarihinde ilk defa Tâif kuşatmasında kullanıldığından bahseder.

3.10. Veda Haccı

Hiz. Peygamber sahabeden yüz bin kişiyle beraber Hac yaptı. Hac'dan önce onu göremeyenler için sahabelik şansı doğdu. Onlara Hac farizalarını göstererek açıkladı ve insanlara veda hutbesini okudu.¹⁴⁵

İbnü'l-Cezerî'nin kronolojik sıra takibiyle tarihsiz olarak anlattığı bu olay hicri onuncu yılda gerçekleşmiştir.¹⁴⁶ Müellifimizin değindiği Hac farizalarının Hiz.

¹⁴⁰ Vâkıdî, Cilt: 3, s. 892; İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 150.

¹⁴¹ İbn Hişâm, Cilt: 4, s. 42.

¹⁴² İbnü'l-Cezerî, v.7b/8a.

¹⁴³ Buhârî, el-Megâzî 64/58.

¹⁴⁴ İbn Hişâm, Cilt: 4, s. 126.

¹⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, v.8a.

¹⁴⁶ Buhârî, el-Hac 27/23

Peygamber tarafından bildirilmesinden ötürü bu Hacca "Tebliğ Haccı"da denmiştir.¹⁴⁷ Hz. Peygamber'in Veda hutbesini okuması da siyer kaynaklarında yer alır.¹⁴⁸

3.11. Üsame'nin Ordusu

Hz. Peygamber, Veda Haccı'ndan döndüğü zaman Şam'a gönderilmek üzere Üsame'nin ordusunun teçhizini emretti. Bu ordu pazartesi günü yola çıktı. Bazı insanlar Üsame'nin komutanlığı konusunda konuştu. Bu konu Hz. Peygamber'e ulaştı; Hz. Peygamber insanlara şöyle hitab etti: "Onun babası nasıl kumandanlığa layıkta o da layıktır". Hz. Peygamber: "Üsame'nin ordusuna katılın dedi". Rebiyülevvel ayından on gün geçince ordu Hz. Peygamber'e veda etti. Cüruftan (Medine yakınlarında bir yer ismi) hareket ettiler. Hz. Peygamber'in hastalığı ağırlaştı. Hz. Ebû Bekir'e insanlara namaz kıldırmasını emretti. Pazar günü olduğunda hastalığı daha da ağırlaşmıştı. Ve o gün Üsame kamptan çıktı. Sonra pazartesi günü Hz. Peygamber ona dedi ki: "Yarın Allahın bereketi ile git". Üsame O'na veda etti ve çıktı. İnsanlara yola çıkması için emir verdi. Ümmü Eymen'le ona Hz. Peygamber'in vefat haberi geldi. Döndü ve yanında Ebu Ubeyde ve başkaları vardı."¹⁴⁹

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî'nin Veda Haccı dönüşü kronolojisi İbn İshâk'ın¹⁵⁰ hicri on bir tarihlemesine uymaktadır. Hz. Peygamber'in "Onun babası nasıl kumandanlığa layıkta o da layıktır"¹⁵¹ bilgisi kaynaklarda bulunmaktadır.

3.12. YAHUDİLERLE İLİŞKİLER

3.12.1. Yahudilerle antlaşma

Hz. Peygamber Medine'ye hicretten beş ay sonra Ensar ve Muhacir arasında kardeşliği ilan etti. Bu sırada bir sözleşme hazırlandı. Yahudilerle bir anlaşma yaptı.

¹⁴⁷ Belâzurî, Cilt: 1, s. 473.

¹⁴⁸ İbn Hişâm, Cilt: 4, s. 250; İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 173-174.

¹⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, v.8b.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, Cilt: 4, s. 66.

¹⁵¹ İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 249-250; İbn Hişâm, Cilt: 2, s. 650.

Buna göre Hz. Peygamber, Yahudilerin kendi dinlerinde kalabileceklerini ve mallarının kendilerine ait olacağına dair söz verdi. Ayrıca Hz. Peygamber Yahudilere, Yahudiler de Hz. Peygamber'e bir takım şartlar ileri sürdüler.¹⁵²

3.12.2. Gazveler (Beni Kurayza, Müstalik, Beni Nadir Gazveleri).

Hicretin dördüncü yılında Beni Nadir gazvesi oldu. Sulh yapıldı ve onlar Hayber'e sığındılar.¹⁵³ Beşinci sene Benî Kurayza gazvesi yaşandı. Kurayza Yahudileri yirmi günden fazla kuşatma altında tutuldu, bir çatışma olmadı. Yine beşinci senede Benî Lihyan gazvesi Zikarden gazvesi ve Beni Müstalik gazvesi oldu. Bu gazveye Gazvetü'l Müreyşi de denmiştir. Hz. Peygamber onları hezimeteye uğrattı.¹⁵⁴

3.12.3. Hayberin Fethi

Yedinci sene sefer ayında Hayber fethedildi.¹⁵⁵

Müellifimizin verdiği tarih İbn İshak¹⁵⁶ rivayetiyle örtüşüyor. Benî Nadir yahudileri hicretin dördüncü yılında Medine'den sürüldükten sonra Hayber'e yerleşmişlerdi ve orada ticaret kervanları için tehdit unsuru oluşturuyorlardı.¹⁵⁷

Hz. Peygamber hicret edip Medine'ye sığındığında şehrin neredeyse yarı nüfusu Yahudi idi. Şehirde Yahudi olan Benu Kaynukaa, Benu-n Nadir ve Benu Kurayza kabileleri yaşıyordu. Medine'deki bu kalabalık Yahudi nüfusu şehrin etrafında dağınık ve aynı zamanda muhafazalı kalelerde yaşıyorlardı. Yahudiler şehrin ekonomik hayatında söz sahibiydiler. Askeri noktadan ise şehrin müdafaası ve içerden gelebilecek bir tehlike için kritik bir konumdaydılar. Bu sebeple Yahudileride içine alan farklı din ve inançlara sahip kabileler arasındaki anlaşmazlıkları sonlandırmayı (Evs-Hazrec) ve toplumun barış içinde yaşamasına

---

¹⁵² İbnü'l-Cezeri, v.5a.

¹⁵³ İbnü'l-Cezeri, v.5b.

¹⁵⁴ İbnü'l-Cezeri, v.6a.

¹⁵⁵ İbnü'l-Cezeri, v.7b.

¹⁵⁶ İbn Hişâm, Cilt: 3, s. 342.

¹⁵⁷ M. Hamidullah, **Hazreti Peygamberin Savaşları**, ss. 125-127.

imkân sağlayacak bir çeşit antlaşma yapılması gerekliydi. Bunun farkında olan Hz. Peygamber, Yahudilerle tarihin en büyük politik belgelerden biri olarak kabul edilen bir antlaşma yaptı. Bu Medine sözleşmesi bir anayasa ve aynı zamanda insan hürriyeti koruyan çok önemli bir belgeydi.

Ayrıca Medine dışında da (Hayber ,Vadi'l-Kura, Fedek, Teyma, Taif,) Yahudi kabileleri yaşıyordu fakat İslam'ın nüfus ve nüfuz olarak gittikçe güçlenmesi Yahudileri endişelendirmeye ve hatta korkutmaya başlamıştı. Bölgedeki üstünlüklerine potansiyel bir tehlike olarak gördükleri İslam aleyhine faaliyetlerde bulunmaya başladılar. Düşmanca tavırları, Müslümanların düşmanları (müşrik ve münafıklar) ile birlikte entrikalar çevirme şekline dönüştü ve Arap kabilelerini Medine'ye saldırtıp yok etmeleri için kışkırtmaya başladılar. Hz. Peygamber ve Müslümanlarda Yahudiler için çeşitli tedbir ve ceza hükümleri uyguladılar. Benu Kaynukaa kabilesi Medine'den sürüldü. Benu Kurayza, Ahzab Savaşı'ndan sonra, Hz. Peygamber vahiy yoluyla ihanetleri nedeniyle Benu Kurayza'yı cezalandırması emredildi. Hz. Peygamber onların üzerine yürüyerek 25 gün boyunca muhasara etti. Sonunda Benu Kurayza haklarındaki hükmü eski müttefikleri Sa'd b. Muaz'a bırakarak teslim oldular. Sa'd b. Muaz (kararına mesned olarak Tevrat'ı almış), Muharip erkeklerin katline, kadınların ve çocukların esir edilmesine, mallarının Müslümanlar arasında paylaşılmasına karar vermiştir.

3.13. HİRİSTİYANLARLA İLİŞKİLER

3.13.1. Necran Hıristiyanlarından Bir Gurubun Gelişi

Boycot yılları sona erdiğinde, Necran Hıristiyanlarından yirmi kişilik bir grup geldi ve içlerinde Akıb'da vardı. Onlar iman etti.¹⁵⁸

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî'nin bahsini ettiği gurub hicri dokuzuncu asırda Medine'ye gelen altmış kişilik Hıristiyan gurup değildir. İbn Hişâm¹⁵⁹, Mekke'de, yirmi kadar Habeşli Hıristiyan'ın, Kabe'de Hz. Peygamber ile karşılaşmış ve konuştuğundan ve Kur'ân dinledikten sonra Hz. Peygamber'in kendi kitaplarında gönderileceği

---

¹⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, v.2a.

¹⁵⁹ İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 391-392.

müjdelenen kişi olduğunu kabul ederek Müslüman olduklarını nakletmiş ve bu grubun Necdî Hıristiyanlarından olabileceğine dair bir rivayete yer vermiştir.

3.13.2. Mute Gazvesi

Hicri sekizinci yılın cemaziyülevvel ayında Şam bölgesinde Mute gazvesi oldu. Ordu komutanı Zeyd b. Harise şehid oldu. Ardından Cafer b. Ebi Talib sonra Abdullah b. Revaha şehid oldu. Sonra sancağı emir olmadığı halde Halid b. Velid aldı. Halid komutasında İslam ordusu başarı sağladı.¹⁶⁰

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî'nin Mute savaşı için verdiği yıl ve ay bilgisi İbn İshâk¹⁶¹ ve Vâkıdî'nin tarihlemesine uymaktadır. Hazırlanan ordunun sayısı, savaşa neden karar verildiği bildirilmese de savaş esnasındaki şehid olan komutanların isimleri doğru sıralamayla zikredilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Buhârî'de geçen "Zeyd b. Harise şehid olursa yerine Cafer b. Ebi Talib o şehid olursa yerine Abdullah b. Revaha o'da şehid olursa yerine Müslümanlar arasından bir komutan seçsinler"¹⁶² hadisesinin bu savaşta gerçekleştiği bilgisi rivayetlerde görülmektedir.

3.13.3. Tebük Gazvesi

Hiz. Peygamber Taif'ten dönünce Rum gazvesi için Müslümanlara silahlanmalarını emretti. İnsanlara maksadını, yolun uzaklığını, sıcaklığın şiddetini ve düşmanın gücünü anlattı. Receb ayında Tebük'e sefere başladılar.¹⁶³

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî Taif kuşatması (hicri sekizinci yıl) sonrası tarihiyle İbn İshâk ve Vâkıdî'nin¹⁶⁴ vermiş oldukları hicri dokuzuncu yıl tarihine uygunluk göstermektedir. Tebük seferi en sıcak mevsimde gerçekleştiği için Hz. Peygamber'in uyarıları olmuştur. Bu sıcaklık ve mahrumiyetlerden ötürü "Gazvetü'l-Usra" zorluk, güçlük harbi denmiştir. Eserimizde seferin sebepleri, sefere katılmayanların durumları gibi konulara değinilmemiştir.

¹⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, v.7b.

¹⁶¹ İbn Hişâm, Cilt: 4, s. 15; İbnü'l-Esir, Cilt: 1, s. 422.

¹⁶² Buhârî, el-Megâzî 64/46.

¹⁶³ İbnü'l-Cezerî, v.8a.

¹⁶⁴ Vâkıdî, Cilt: 3, ss. 997, 1015, 1056; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss.165,167,168.

3.14. HZ. PEYGAMBER HAKKINDA DİĞER BAZI KONULAR

3.14.1. Hz. Peygamber'in Vefatı ve Cenaze İşlemleri

Hz. Peygamber şehid olarak vefat etti. Rebiyülevvel ayının on ikinci günüydü. Hz. Peygamber'in yıkanması meselesine gelince; Abbas'ın oğlu Fadl, Hz. Peygamber'in cenazesinin yıkanmasında ona (Ali'ye) yardım ediyordu. Kusam, Üsame ve Şükrân su döküyorlardı. Evs b. Huveylid ise bir şey yapmaksızın hazır bulunmuştur. Hz. Peygamber, gömleği üzerinde olduğu halde O'nu su ve hunnab (dağ selvisi) ile üç sefer yıkadılar ve koku sürdüler. Hz. Ali eline bezi doladı ve elini Hz. Peygamber'in gömleğinin altına soktu. Hz. Peygamber üç tane beze kefenlendi. Beyaz yemen işi bir şeydi. Gömlek ve sarık yoktu. Rivayet edildi ki; Bezlerden bir tanesini kâfurla ve miskle tütsülediler.¹⁶⁵

Cenaze namazını tek tek kıldılar. İlk namazı kılanda Hz. Ali idi. Sonra Cibril, sonra İsrâfil, sonra ordusuyla ölüm meleği sonra melekler. Olayın yayılmasıyla insanlar fevc fevc cenaze namazını kıldılar. Hz. Peygamberin altında serili bir bez vardı ve Hz. Peygamber Onunla örtülüydü. Hz. Abbas kabre girdi. Hz. Ali, Kusam, Şakran, İbni Afv, Akil, Usame ve Evs mezara indiler. Hz. Peygamber'in ömrü 63 yıldır.¹⁶⁶

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî Hz. Peygamber'in Rebiyülevvel ayının on ikinci günü vefat ettiği bilgisi İbn İshak'ın¹⁶⁷ görüşüne uymaktadır. Zira bu konuda bir, iki, sekiz, on, on iki, on beş Rebiyülevvel olmak üzere altı farklı rivayet mevcuttur.

İbn Hişâm¹⁶⁸ ve İbn Sa'd'da geçen rivayetle Hz. Peygamber'in yıkanma işinde Hz. Ali, Hz. Abbas, Fadl bin Abbas, Kusam bin Abbas, Üsame bin Zeyd ve Peygamberimizin azadlısı Şükrân (Salih) bulunuyordu. Yıkama işi bittikten sonra Hz. Peygamber, yine Hz. Ali, Hz. Abbas, Fadl bin Abbas ve Şükran tarafından kefene sarıldı.¹⁶⁹

İbn Sa'd kaynaklı bilgide ise; Hz. Peygamber'in nereye defnedileceği konusunda anlaşmazlık çıktı belirtilir. Bir kısmı Mekke'ye götürülmesini, diğer bir

¹⁶⁵ İbnü'l-Cezeri, v.9a.

¹⁶⁶ İbnü'l-Cezeri, v.9a/9b.

¹⁶⁷ İbn Kesîr, Cilt: 4, s. 443.

¹⁶⁸ İbn Hişâm, Cilt: 4, s. 312; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 278-279.

¹⁶⁹ İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 291.

kısmı Medine'de Bakî mezarlığına, bazıları ise Mescidin içine defnedilmesini önermişlerdi. Hz. Ebû Bekir şöyle dedi: "Ben, Resûlullahtan şu sözü işitmişim ve hâlâ unutmamışımdır: 'Cenab-ı Hak, her peygamberin ruhunu o peygamberin defnolunmak istediği yerde alır. Dolayısıyla, Resûlullahı istirahat döşeginin bulunduğu yere defnetmeliyiz"¹⁷⁰

3.14.2. Hz. Peygamber'in İsimleri

Hz. Peygamber, "Ben Muhammed, Ahmed, Mukfi, Haşır, Nebiyyü't-Tevbe, Mâhiyim Allah onunla küfrü örter. Peygamberlerin sonuncusu, duyuruların tasdik edeni Hâdi, Beşir, Nezir, Siracu'l-Münir, Emin, Şehid, Tâhâ, Yâsin, Rauf, Rahim, Şefî', Müşfi', Mütevekkil, Mübarek, Rahmet'im" Hâfız b. Dımyati, Hz. Peygamber'in isimlerinin 300'e yaklaştığını söyler. Bazı sufiler 1000'e kadar götürür. Hz. Peygamber'in künyesi Ebu'l-Kasım, Ebu'l-İbrahim'dir.¹⁷¹

İbnü'l-Cezerî'nin verdiği bilgileri Tirmizî¹⁷² ve Beyhakî¹⁷³'nin eserlerinde görmekteyiz.

3.14.3. Hz. Peygamber'in Şemâili

Hz. Ali demiştir ki: "Onun boyu ne uzun ne kısaydı. Başı büyüktü ve sakalı uzuncaydı. Ayak ve el bilekleri kalıncaydı. Yüzü kırmızıya çalar beyazdı ve uzuncaydı. Yürürken meyilli bir yerde yürür gibi ayaklarını sertçe kaldırır ve adımlarını genişçe atardı. Gözleri siyahtı. Saçları ne düz ne kıvrıktı, hafifçe dalgalıydı. Boynu gümüş bir ibriği andırırdı. Bir yere döndüğünde bütün vücuduyla dönerdi. Yüzündeki teri inci gibi güzel görünür ve hoş kokardı. Saçı ne kıvrık ne düzdü ve aşağı doğru inerdi. Kürek kemikleri iriydi. Göğsünün üst kısmından göbeğe kadar uzanan kıllara sahipti. O'nun omuzları arasında birkaç parmak büyüklüğünde nübüvvet mührü vardı ve etrafında kıllar mevcuttu".¹⁷⁴

¹⁷⁰ İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 292.

¹⁷¹ İbnü'l-Cezeri, v.15a.

¹⁷² Tirmizî, **Sünen-i Tirmizi**, Şemail, bab:50, 1.

¹⁷³ Beyhakî, **Delailü'n-Nübüvve**, Cilt: 1, s. 160.

¹⁷⁴ İbnü'l-Cezeri, v.15a/15b.

İbnü'l-Cezerî'nin bu bölümde anlattığı bilgiler Tirmizî'nin "Kitab'üş-Şemâil" gibi müstakil eserlere konu olmuştur. "Resulullah'ın saçı, orta bir saçtı. Ne kıvrıkcık ne de düz idi, dedi."¹⁷⁵ "Resûlullah Efendimiz'in omuzları genişti."¹⁷⁶ Sünen-i Tirmizî'nin "Menâkıb" bölümünün 19. bahsinde, Hz. Ali, Hz. Peygamber'in şemâilini şöyle anlatmaktadır: "Resûlullah (sav) ne son derece uzun ne de son derece kısaydı, O orta boyluydu. Saçları, tam düz olmayıp, biraz kıvrımlıydı. Şişman olmadığı gibi yüzü tamamen yuvarlak da değildi. Rengi kırmızıya çalan beyazdı. Gözleri kara, kirpikleri uzundu. Mafsal kemikleri ve omuzlarının arası iriydi. Avuçları ve ayakları dolgundu. Yürüdüğü vakit, yamaçta yürüyormuş gibi sert adımlar atardı. Bir tarafa döndüğünde bütün vücuduyla dönerdi. İki omuzu arasında Peygamberlik mührü vardı." görüldüğü gibi yukarıdaki anlatımla benzerlik arz ediyor. Müellifimizin bu bölümleri yazarken muhtemelen Hadis kitaplarının Şemâil bölümlerine müracaat ettiği görülmektedir.

3.14.4. Hz. Peygamber'in Ahlakı

Ahlakı hakkında Hz. Aişe: "Ahlakı Kur'ân'dı" demiştir. Allahın kızdığı şey için kızar, O'nun razı olduğuna razı olurdu. İnsanların en cesuruydu. Hz. Ali: "İki ordu karşılaştığında, ümitsizlik çoğaldığı zaman onunla korunurduk" dedi. Enes: "Hz. Peygamber, dört şeyle insanlardan üstün kıldım dedi. Hilm, cesaret, cima, savaş gücü"¹⁷⁷. O insanların en cömert olanıydı, bir şey istendiğinde hayır demezdi. İnsanların en yumuşak huylusuydu. Kâfirlerden bir kavmi dine çağırıldığı zaman rahmet olarak gönderildim; azap olarak gönderilmedim demişti. Dışleri kırılınca Uhud savaşı gününde yanağı yarılmıştı; "Allah'ım kavmimi affet onlar bilmiyorlar" diye dua etti. Hayâsı bakirelerden daha şiddetliydi. Kendi nefsi için intikam almazdı ve kendi nefsi için kızmazdı. Sadece Allahın haramları çiğnenirse kızar ve birine kızmak için kızmazdı. İki şey arasında serbest bırakıldığında günah olmadığı müddetçe kolay olanı seçerdi. Eğer günahsa insanların en uzağı o olurdu. Bir yemeği ayıplaması asla olmadı. Canı çekerse yerdi veya terk ederdi. Yaslanarak yemezdi.

¹⁷⁵ Buhârî, Kitabu'l-menâkıb 23; Beyhakî, Cilt: 1, s. 214.

¹⁷⁶ Buhârî, Kitabu'l-menâkıb 23.

¹⁷⁷ Tirmizî, 1553.

Karpuz ve salatalık yedi ve bunun harareti dindireceğini söylerdi. Tatlılardan helvayı ve balı severdi ve en sevdiği içecek tatlı ve soğuk olanıydı. O, ayakkabısını ve elbisesini kendisi dikerdi. Ev işlerine yardım ederdi. Hastaları ziyaret eder ve zengin fakir ayırt etmeden davete icabet ederdi. Yoksulları severdi. Cenazelere katılır, fakirliğinden dolayı kimseyi hakir görmezdi. Mülkünden dolayı da krala saygı duymazdı. At, deve, eşek ve katır gibi binek hayvanlarını kullanırdı. Arkasına hizmetçisini alırdı. Kimsenin arkasından yürümesine izin vermezdi. “Melekler için sırtımı boşaltın” derdi. Yün giyinirdi, çarık giyerdi. En sevdiği elbise Hibe’dir. O, çok zikrederdi az konuşurdu. Namazı uzatırdı, hutbeyi kısaltırdı. Dulla ve köleyle yürümeyi reddetmezdi. Güzel olan kokuyu severdi. Güzel olmayanı kerih görürdü. Dünyanızdan bana üç şey sevdirdi derdi: “Güzel koku, kadın ve göz aydınlığı namaz”. Nübüvvetten önce Allah O’nu cahiliye kirlerinden ve bütün ayıplardan da temizledi. Bütün ahlaki güzelliklerle O’nu donattı. Güvenilirliğinden, doğruluğundan ve temizliğinden dolayı Kavminin içinde el-Emin diye çağırılırdı. Süheyli, Buhârî’den nakille demiştir ki: “Resulullah iki sefer hariç hiçbir zaman cahiliye işlerine alaka göstermedi.” Süheyli; İki seferden ilkinde Kureyş’ten bir çocukla beraber koyun otlatıyordu, arkadaşına dedi ki: “Mekke’ye dönene kadar koyunlarıma sahip çık”. Orada düğün ve çalgı vardı. İzlemek için yaklaştığı zaman uyku bastırıldı ve orada güneş yüzüne vurana kadar uyuyakaldı. Diğer bir sefer birincisi gibidir. İbni İshak bu rivayetten bahsetmiştir.¹⁷⁸

Buhârî hadisinde Hz. Aişe: “Ahlakı Kur’ân’dı”¹⁷⁹. Müslim hadisinde “Allah’ım kavmimi affet onlar bilmiyorlar”¹⁸⁰ gibi bu bölümdeki konular çoğunlukla hadis kitapları kaynaklarında bulunabilmektedir.

3.14.5. Hz. Peygamber’in Özel Eşyaları

O’nun bir aynası, sürmesi, makası, misvakı ve Müdle diye isimlendirilen bir aynası, Reyyan diye bir bardağı ve Muğis diye başka bir bardağı vardı. Üç yerinden dövülmüş başka bir bardağı da vardı. Camdan bir bardak, taştan bir tevri vardı ve

¹⁷⁸ İbnü’l-Cezeri, v.15b/16a.

¹⁷⁹ Buhârî, Edebü’l-Müfred 115.

¹⁸⁰ Müslim, Cihad ve Siyer 105.

Mihsap diye isimlendiriliyordu. Çamaşır leğeni pirinçtendi ve O'nun su kovası sadera diye isimlendiriliyordu. Gümüşten bir yüzüğü sağına takıyordu ve sonra soluna değiştirdi. Üzerinde Muhammeden Resulullah nakşı olan bir bez vardı ve başka yüzüğü de demirdendi. Ve diğer bir yüzüğü gümüşten Habeş işiydi. O'nun, ayakları metal yatağı vardı. Es-Sihap adı verilen bir sarığı vardı. Ve diğeri de siyah idi. Ridası dört köşeli kumaş ucu lif idi. Mendili vardı, abdestten sonra yüzünü siliyordu. Belki de elbisesinin bir kenarıyla siliyordu. Süheyli zikreder ki; Ayna ve tarakla yolculuk yapar, beraberinde yağı, sürmesi ve misvakı olurdu¹⁸¹. Hz. Aişe'den nakille: "Hz. Peygamber seferde beraberinde matara, tarak, misvak, ayna ve sürme taşırdı". Soğuktan korunmak için üç tane beyaz hırkası vardı ve onu seferde giyiyordu. Onun boyu kısa bir gömleği vardı. Mekke'de iken Saffan'dan hicret'ten önce bir pantolon almıştı onu giyiyordu. O'na kaplan yününden bir cübbe dikildi. Onu giydi. Bunu çok severdi. Ona eliyle dokunuyordu ve bakın ne güzel diyordu. Toplulukta bir bedevi onu bana hibe et dedi. Onu çıkardı ve onun eline koydu. Sonra bir tane daha dikilmesi için emretti fakat ömrü vefa etmedi. eş-Şeyh Süheyl, ibn Sa'd'dan naklen şöyle dedi: "Onun siyah bir bayrağı ve beyaz bir bayrağı vardı". Onda "La ilahe illallah Muhammeden Resülullah yazılıydı". Ve bir sandalyesi vardı.¹⁸²

Müellifimiz İbnü'l-Cezerî' anlattığı bu mevzular İbn-i Sa'd'da¹⁸³ bulunabilmektedir; "Nitekim O'nun bu iş için kullandığı âlet ve edevâtın oldukça külfetsiz olduğu görülür. Hz. Peygamber'e ait belli başlı temizlik ve bakım malzemeleri; ayna, tarak, makas, misvak, sürmelik, koku şişesi denilebilecek bir kutu ve bir de tülbentten ibâret idi. Âlemlerin Efendisi, herhangi bir yolculuk esnasında da bu tür eşyalarını yanında bulundururdu."

3.14.6. Hz. Peygamber'in Evlilikleri

Hz. Peygamber dedi ki: "Cebrail bana Rabbimden gelip emir vermeden hiçbir kız ve kadınla evlenmedim". Bunlardan ilki Hatice'dir. O, bir doğruluk abidesiydi ve hicretten üç yıl önce vefat etti. Güçlü görüşe göre böyledir. Sonra Sevde bint. Zem'a

---

¹⁸¹ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 484.

¹⁸² İbnü'l-Cezeri, v.11a.

¹⁸³ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 484.

yanında yaşlandı ve sonra onu boşamak istedi. Onun evliliği Hatice'nin ölümünden bir sene sonra oldu. Nübüvvetten sonra ilk evlendiği kişidir. Mekke'de onunla evlendi ve mihri 400 dirhemdi. Sonra Hz. Aişe bint. Ebi Bekir ile Mekke'de nişanlandı. Hicretten iki sene ya da üç sene önceydi. Ve o altı veya yedi yaşındaydı veya diğer rivayetle dokuz veya on yaşındaydı. Sonra Hafsa ile evlendi. Onunla Şaban ayında hicretten otuz ay sonra ikinci senede evlendiği rivayet olunmuştur. Onu boşamak istedi; Cibril geldi ve "Allah sana Hafsa'ya dönmeni emrediyor. O çok oruç tutar ve çok namaz kılar cennette hanımıdır" dedi. O, Ümmü Habibe ile evlendi. İsmi Ramle'ydi. Ve Hint bint. Ebu Süfyanda denmiştir. Süfyan ibn Harb Muvaiyenin kardeşidir. O, Kendisini Ümmü Habibe ile evlendirmesi için Habeşistan dan geldikten sonra Amr b. Ümeyye el-Damre'yi Necaşiye gönderdi çünkü o Ubeydullah'dan (eşi) ayrılmıştı. Öldüğü de (eşinin) rivayet edilir. Necaşi onları evlendirdi ve dört yüz dirhem mihr verdi. Hz. Peygamber Ümmü Seleme ile dördüncü senede şevval ayında evlendi. Ve Zeynep bint. Cahş bint. Abdulmuttalib ile evlendi ki: Zeyd b. Harise onu boşamıştı ve Allah onları evlendirmişti. O'nunla anlaşma (mihr isteme) yapmadı. Beni yedinci Kat gökyüzünde Allah evlendirdi mihr istemiyorum dedi. Bu üç veya dördüncü senede oldu. Sahih olan beşinci sene denmiştir. O miskinlere çok yemek yedirirdi. Onun yanında çok durmadı, iki ya da üç ay, sekiz ayda denmiştir. Hicretten otuz dokuz ay sonra öldü. Hz. Peygamber, Cüveyriye bint. Haris Mustalikiyye el-Huzai ile evlendi. Hicretin altıncı senesinden sonra beni Mustalik gazvesinde Sabit'in payına düşmüştü, mukavele yaptı (çalışarak parasını ödedi) ve evlendi. Denilmiştir ki; Hz. Peygamber özgürlüğünü mihr yaptı. Mihr için bütün Mustalik kabilesinin esirleri serbest kalması da denir. Huyey bint. Ahtab el-Nadiriyye (Hz. Safiye), Hayber'de esir alındı. Ona mihr alarak azatlığı verildi. Sonra Meymune bint. el-Haris el-Amiriyye ile evlendi. İsmi Berre idi. Hz. Peygamber onun adını Meymune koydu. O, Abdullah ibni Abbas ve Halid b. Velid'in teyzesi idi. Bunlar Hz. Peygamber'in evlendiği kadınlardır ve on bir tanedir.¹⁸⁴

---

¹⁸⁴ İbnü'l-Cezeri, v.13a/13b/14a.

Hız. Peygamber, Hız. AiŖe ile hicretin ikinci senesinde Ŗevval ayında evlendi. O dokuz yaŖındaydı. On da denmiŖtir. Onunla, altı yaŖındayken o ocukken Mekke de niŖanlanmıŖtı.¹⁸⁵

Üçüncü sene Hız. Peygamber Hafsa ve Zeynep bint. CaŖh ile evlendi denmiŖtir. Ayrıca Zeynep bint. Huzeymetül Amiriyye’de denmiŖtir. Lakabı miskinlerin annesidir ve üç ay Hız. Peygamber’in yanında yaŖadı.¹⁸⁶

Yedinci sene Safer ayında Hayber fethedildi. Hız. Peygamber, esirlerden Safiye bint. Hüvey bint. Ahtab’ı Ŗeti ve onu özgür (evlilikte) bıraktı. Onun özgürlüğünü ona çeyiz olarak verdi. Zilkade de Müslümanlar hudeybiye umresi yerine kaza umresi yaptılar. Ve umre dönüşlerinde Hız. Peygamber zilhiccede Meymune bint. Haris ile evlendi sonra Ebu Süfyan’ın kızı Ümmü Habibe HabeŖistan’dan döndü ve Hız. Peygamber onunla evlendi.¹⁸⁷

3.14.7. Hız. Peygamber’in çocukları

Ebu’l-Kasım onun künyesiydi. Makdisi’nin dediğine göre; erkek olan çocukları üç tane Abdullah, Tayyib ve Tahir. Kasım yürüyene kadar iki sene yaŖadı denmiŖtir. Yedi ay veya beŖ ay yaŖadığı da söylenir. Beyhaki; Kasım’ın süt emme dönemi bitmeden yürüdüğünü söylemiŖtir. Hayvanlara binecek kadar yaŖadığını söyleyenleri garipsiyorum. MeŖhur görüş o nübüvvetten önce vefat etmiŖtir. Abdullah, nübüvvetten sonra vefat etti. Süheyli ve zübeyr demiŖtir ki: “Haticeden Kasım ve Abdullah doğmuŖtur. Sonra Medine’de Kıpti Mariye’den İbrahim doğmuŖtur”. O, on yedi veya on sekiz veya on altı ay yaŖamıŖtır. Kızları dört tanedir. Zeynep, teyze oğluyla evlenmiŖti. Teyzesi Hale bint. Hüveyli idi. Ondan, küçükken vefat eden Ali doğmuŖtur ve Hız. Peygamber’in namazda taşıdığı Emame isminde ocuk doğmuŖtur. Fatıma vefat ettikten sonra Hız. Ali onunla (Emame) evlenmiŖtir. Fatıma’nın künyesi Ümmü Ebihe babasının annesidir. Hız. Ali b. Ebi Talib onunla evlenmiŖtir. Ondan Hasan, Hüseyin ve küçükken vefat eden Muhsin doğdu. Fatıma’nın kızı Ümmü Gülsümle, Ömer b. Hattab evlenmiŖtir. Zeynep, Abdullah b.

¹⁸⁵ İbnü’l-Cezeri, v.5a.

¹⁸⁶ İbnü’l-Cezeri, v.5b.

¹⁸⁷ İbnü’l-Cezeri, v.7b.

Cafer b. Ebi Tâlible evlenmiştir. Ve Rukiye, Osman'la evlenmiştir. Ondan Abdullah isminde bir çocuk doğdu ve Osman onunla künyeleniyordu. Rukiye Osmanın yanında vefat etti. O Ümmü Gülsümle evlendi. Ümmü Gülsüm de Rukiye gibi Osman'ın yanında vefat etti. Bu dördü Hatice'dendir. Hangisinin en büyüğü olduğu konusunda ihtilaf vardır. Cumhura göre en büyükleri Ümmü Gülsüm sonra Zeynep sonra Rukiye sonra Fatımadır. Rukiye en küçükleri de denmiştir. En doğrusunu Allah bilir.¹⁸⁸

3.14.8. Hz. Peygamber'in Hanımlarının Vefatları

Hz. Peygamber'in evlendiği kadınlar on bir tanedir. Onlardan iki tanesi Hz. Peygamber hayattayken vefat etmiştir. Bunlar Hatice ve miskinlerin annesi Zeyneb'dir. Diğer dokuzu ise onun vefatından sonra vefat etmiştir. Sevde, Hz. Ömerin hilafetinin sonlarına doğru vefat etmiştir. Vakıdı'ye göre Sevde, Muaviye'nin hilafeti zamanında Medine'de vefat etmiştir ve bu görüş kesindir. Hz. Aişe (hicri) elli sekiz veya elli beş de vefat etti ve Bakiyy mezarlığına defnedildi. Hafsa, kırk bir veya kırk beş de vefat etti. Başka rivayetlerde vardır. Ümmü Habibe, kırk dört veya kırk iki de vefat etmiştir. Ümmü Seleme, altmış da vefat etti. Altmış bir veya altmış dört de denmiştir. O müminlerin annelerinden en son vefat edeni oldu. Zeynep bint. Cahş, yirmi de vefat etti ve bu müminlerin annelerinin ilk vefat edenidir. Cüveyriye, elli de vefat etti. Elli altı da denmiştir. Safiye, elli de vefat etti. Meymune, elli bir de vefat etti. Resulallah serafe denen bir yerde onunla evlenmişti.¹⁸⁹

3.15. MUCİZELER

3.15.1. Gayb'dan Verilen Fetih Haberleri (Rum ve Kisra'nın toprakları)

Hz. Peygamber Selman'ın yönlendirmesiyle hendek kazılmasını emretti. Hendeği kazarken büyük bir taşla karşılaştılar. Kazmalar kırılıyordu ve mesele Hz. Peygamber'e bildirildi. O'nun yanında Selman vardı kazmayı aldı ve kayaya bir

¹⁸⁸ İbnü'l-Cezeri, v.14b/15a.

¹⁸⁹ İbnü'l-Cezeri, v.14a.

darbe vurdu. Kayayı çatlattı ve kayadan bir kıvılcım çıktı. Kıvılcım Medine evlerinin arasını ışıklandırdı. Hz. Peygamber ve Müslümanlar tekbir getirdi. Sonra ikinci darbeye öyle oldu. Sonra üçüncü darbeye de öyle oldu. Sonra onu (taşı) çatlattı. Selman ışıktaki gördüğü şeyi O'na sordu. Hz. Peygamber dedi ki: “Birinci ışıktaki Hire şehrinin ve Kisra'nın sarayları aydınlandı ve Cibril bana haber verdi ümmetimin buraya hakim olacaktır. İkinci darbeye Rum topraklarının kasırlarını aydınlattı ve Cibril ümmetimin buraya hâkim olacağını haber verdi, Müslümanları müjdeleyin.” Münafıklar dedi ki: “Siz şaşırıyorsunuz musunuz size boş işler vaat ediliyor. Medine de Hire şehrinin, Kisra'nın Medain şehrinin haber veriyor. Size güç yetiremeyeceğiniz işi gösteriyor.” Allah dedi ki: “Münafıklar dediler: Allah ve Resulü sizi aldatmaktan başka bir şey vaat etmiyor”.¹⁹⁰

3.15.2. Ambargo Metni'nin Yenmesi

Bir böcek, Allah'ın ismi hariç o ambargo metninin sayfalarını yemişti. Onu indirdiler ve Hz. Peygamber'in bildirdiği şekilde olduğunu gördüler.¹⁹¹

3.15.3. Ağlayan Kütük

Hız. Peygamber bir kütüğe dayanarak hutbe okuyordu. Üç basamaklı minber yaptırıldığı zaman Hız. Peygamber üzerine çıktı ve bu basamaklar arasında hutbe okudu. O anda o kütük inek ve deve gibi bir ses çıkardı. Hız. Peygamber, oradan indi ve teselli verdi. Eğer onu susturmasaydı kıyamete kadar ağlayacaktı.”¹⁹²

Denmiştir ki: Hız. Peygamber sekizinci senede bir minber edindi. Bundan dolayı kendisine yaslandığı sütun (ağaç kütüğü) ağladı. Hız. Peygamber minberden indi ve onu sakinleştirdi. “Eğer ben onu sakinleştirmeseydim kıyamete kadar ağlayacaktı dedi”.¹⁹³

---

¹⁹⁰ İbnü'l-Cezeri, v.6a.

¹⁹¹ İbnü'l-Cezeri, v.2a.

¹⁹² İbnü'l-Cezeri, v.4b.

¹⁹³ İbnü'l-Cezeri, v.7b.

3.15.4. Süraka

Hicret sırasında Müdlic kabilesinden Süraka b. Malik b. Ca'şem onlara yetişti. Hz. Peygamber'e yaklaşınca, Hz. Peygamber ona beddua etti. Atının ayakları saplandığı zaman eman diledi. Hz. Peygamber onu salıverdi ve o geri döndü.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. ESERİNİN METİN ŞERHİ

مختصرة سيرة ابن الجزرى

المؤلف:

شمس الدين أبو الخير ابن الجزري

تحقيق:

نهاد شاهين

إزمير 2013

قال الشيخ العلامة المحدث المقرئ محمد بن محمد بن محمد بن الجزري في أثناء مولده ما نصُّه :
 : فلما بلغ صَلَّى الله عليه وسلم أربعين سنة جاءه جبريل عليه السلام بغار حراء، قالت عائشة رضي
 الله عنها : " أوّل ما بدىء به عليه الصلاة والسلام من الوحي الرؤيا الصادقة، ثم حَبَّب إليه الخلاء،
 وكان يخلو بغار حراء فجاءه جبريل وهو بالغار فقال له : " اقرأ " فقال : " لست بقارئ " فأقرّاه :
 " اقرأ باسم ربك الذي خلق " إلى " ما لم يعلم "، الحديث رواه البخاري¹⁹⁴ ومسلم¹⁹⁵، وصحَّح
 الحاكم¹⁹⁶

أن جبريل عليه السلام قال له : " انزل عن الجبل " قال : " فنزلت معه إلى قرار الأرض
 فأجلسني على درنوك وعليه ثوبان أخضران، ثم ضرب برجله الأرض فنبعت عين ماء فتوضأ منها، ثم
 أمر النبي صَلَّى الله عليه وسلم فتوضأ، ثم قام فصَلَّى بالنبي صَلَّى الله عليه وسلم، وفي رواية : أنه صَلَّى
 به جبريل ركعتين ثم انصرف جبريل، وجاء النبي صَلَّى الله عليه وسلم إلى خديجة فأمرها فتوضأت وصَلَّى
 بها كما صَلَّى به جبريل عليه السلام، فكان ذلك أوّل فرض الصلّاة،

قال مقاتل بن سليمان: " كانت الصلاة أول فرضها ركعتين بالغداة وركعتين بالعشي، ثم فرض
 الخمس ليلة المعراج "197 وفي صحيح البخاري : ذهبت به خديجة إلى ورقة بن نوفل وهو ابن عمها،
 فأخبره الخبر، فقال : " هذا الناموس الذي أنزل على موسى وآمن به "198 وفي الحديث : " رأيت

¹⁹⁴ البخاري، صحيح البخاري، بدء الوحي، 3
¹⁹⁵ المسلم، صحيح مسلم، كتاب الإيمان، بدء الوحي، 252
¹⁹⁶ الحاكم النيسابوري، المستدرک على الصحيحين، 4843
¹⁹⁷ مقاتل بن سليمان، تفسير مقاتل بن سليمان، سورة طه آية 130 ج: 2 ص 345
¹⁹⁸ البخاري، صحيح البخاري، بدء الوحي، 3

ذلك القسّ - يعنى ورقة - في الجنة وعليه ثياب خضر " وفي المستدرک وصححه: " ولا تسبوا ورقة فياى رأيت له جنة أو جنتين "199

وكان أوّل من أسلم على يده من النساء خديجة، ومن الرجال أبو بكر، ومن الصبيان عليّ، فإنه كان في حجر النبي صلّى الله عليه وسلم وهو القائل: " نغر سبقتكم إلى الإسلام طراً صغيراً ما بلغت أوان حلمي " ثم زيد بن حارثة، ثم عثمان والزبير وابن عوف وسعد بن أبي وقاص وطلحة بن عبيد الله بدعاء أبي بكر لهم، ثم أبو عبيدة بن الجراح، وأبو سلمة بن عبد الأسد والأرقم بن أبي الأرقم وعثمان بن مظعون وسعيد بن زيد وامراته فاطمة بنت الخطاب، وأسماء بنت أبي بكر

[1/2]

ثم خباب بن الأرتّ وعبد الله بن مسعود وعبد الله بن جحش وجعفر، ودخل الناس في الإسلام إرسالاً من الرجال والنساء، ثم إنّ قريشا اشتدّ الأمر عليهم فكذبوه وآذوه ورموه بالكهانة والجنون، وأذن النبي صلّى الله عليه وسلم لأصحابه في الهجرة الأولى إلى الحبشة، ويقال إنّ ذلك كان بعد موت أبي طالب، ولعلّه يريد الهجرة الثانية والله أعلم، ثم أسلم عمه حمزة بن عبد المطلب، وكان أعزّ فتى في قريش، واشتدت شكيمته فعزّ به رسول الله صلّى الله عليه وسلم، وكفّت قريش عنه قليلاً، ثم أسلم عمر بن الخطاب بعد حمزة بثلاثة أيام بدعوة النبي صلّى الله عليه وسلم: اللهم أعز الإسلام بأبي جهل بن هشام أو بعمر بن الخطاب

وفي كتاب الحاكم وصححه: " اللهم أيد الإسلام بعمر بن الخطاب "200 ولم يذكر أبا جهل،

فكان رجلاً لا يرام فامتنع به وبحمزة الصّحابة، فكان ابن مسعود يقول ما كنا نقدر نصلي عند الكعبة

199 الحاكم النيسابوري، المستدرک على الصحيحين، 4211،
200 الحاكم النيسابوري، المستدرک على الصحيحين، 4483،

حتى أسلم عمر بن الخطاب²⁰¹، فلما رأت قريش عزّ الإسلام اجتمعوا وكتبوا كتابا يتعاقدون على بني هاشم وبني عبد المطلب أن لا يناكحوهم ولا يبايعوهم، وكتبه منصور بن عكرمة في صحيفة فشلت يده، وعلقوها في الكعبة هلال المحرم سنة سبع من النبوة، فانحاز الهاشميون والمطلبيون إلى أبي طالب في الشعب، فأقاموا على ذلك سنتين أو ثلاثا حتى جهدوا، وقدم نفر من مهاجري الحبشة فلم يدخل مكة منهم أحد إلا بجوار أو مستخفيا، ثم أطلع الله تعالى نبيه عليه الصلوات على أنّ الأرضة أكلت ما في الصحيفة إلا اسم الله تعالى فقط، فأنزلوها فإذا هي كذلك، وقدم على النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عشرون رجلا من نصارى نجران فيهم العاقب، فأمنوا الآيات ولما أتت عليه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عشرين مات عمه أبو طالب وماتت خديجة بعده بثلاثة أيام، وقيل بخمسة، فظهر بموتهما ضعف المسلمين، فخرج صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إلى الطائف ومعه زيد بن حارثة يدعوهم إلى الإسلام فلم يجيبوه، وأغروا سفهاءهم فجعلوا يرمونه بالحجارة، فرجع في جوار المطعم بن عدي، فلما نزل بنخلة، وهو موضع على ليلة من مكة، صُرف إليه سبعة من جن نصيبين استمعوا إليه وهو يقرأ سورة الجن فأسلموا

[2/ب]

ثم كان من المعراج بعد البعثة باثني عشرة سنة أو ثلاث عشرة، وقيل غير ذلك، فأسري به صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ليلة السابع والعشرين من شهر رجب، وقيل من شهر رمضان، وقيل كان في ربيع الأول، أتاه جبريل بالبراق، وهو دون البغل وفوق الحمار، فركبه إلى بيت المقدس فصلّى به، ثم عرج به إلى السموات السبع كما ثبت في الصّحّيحين²⁰²، وذكر الأنبياء الذين رأهم ببيت المقدس ثم في السماء، فرأى آدم في الأولى، وعيسى ويحيى في الثانية، ويوسف في الثالثة، وإدريس في الرابعة، وهارون في

²⁰¹، سيرة نبوية، ج: ابن هشام 1 ص: 225
²⁰² البخاري، صحيح البخاري، بابُ كانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، 3570، المسلم، صحيح مسلم، بابُ الإسراءِ بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، 259

الخامسة، وموسى في السادسة، وإبراهيم في السابعة على الصّواب، ثم رفع إلى سدره المنتهى ورأى الجنة والتّار والأنهار السبعة، وجاز سدره المنتهى، وفرضت الصلوات الخمس، وكانت الصّلاة قبل ذلك صلاة قبل طلوع الشمس وصلاة بعد غروب الشمس كما تقدم عن مقاتل، قال الحافظ الدميّاطي رحمه الله : "واختلف في المعراج والإسراء هل كانا في ليلة واحدة أم لا؟ وهل كان المعراج مرة أو مرّات؟ فقال الحافظ مغلطاي : والصّحيح أن الإسراء كان في اليقظة بجسده وأنه مرّات متعددة²⁰³، وأنه رأى ربّه عز وجل بعين ذاته صلّى الله عليه وسلم، قلت : في بعض ما قاله نظر، وليس هذا موضع بسطه، وقد ذكرته في كتاب مفرد فليراجع²⁰⁴، وفي صبيحة ليلة المعراج كان نزول جبريل عليه الصّلاة والسلام وإمامته بالنبي صلّى الله عليه وسلم ليعلمه أوقات الصلوات الخمس، ولما أصبح أخبر قريشا فكذبوه، وارتد جماعة ممن كان أسلم وسألوه أمانة فأخبرهم بالغير وأنهم يقدمون يوم الأربعاء، فلما كان يوم الأربعاء لم يقدموا حتى كادت الشمس أن تغرب، فدعا الله فحبس الشمس حتى قدموا كما وصف، قال ابن إسحق : " ولم تحبس الشمس إلا له ذلك اليوم وليوشع²⁰⁵ قلت : وهذا هو الصّحيح، وأما ما روي أن الشمس ردت في بيت أسماء بنت عميس لما شغل علي عن صلاة العصر، وما ذكره القاضي عياض من أنها ردّت عليه أيضا يوم الخندق حين شغل عن صلاة العصر فلا يصح، نعم ذكر الحافظ أبو بكر الخطيب في كتاب ذم النجوم أن الشمس حبست لداود عليه السلام²⁰⁶، فالحبس صحيح والرد غير صحيح، ولبيان ذلك بحقه موضع غير هذا، ولا يزال صلّى الله عليه وسلم يدعو النّاس إلى الإسلام ويوايي

²⁰³ مغلطاي بن قليج، الإشارة إلى سيرة المصطفى، 762

²⁰⁴ لم نجد كتاب الجزري في هذه الموضوع

²⁰⁵ بدر الدين العيني الحنفي، عمدة القاري شرح صحيح البخاري، 4213

²⁰⁶ الخطيب البغدادي، القول في علم النجوم للخطيب، ج:1 ص:199

الموسم كل عام يتبع الحاج في منازلهم عكاظ ومجنة وذو الحجاز يدعوهم أن يتبعوه إلى أن بلغ رسالات ربه ولا يجد أحدا ينصره، بل يردون عليه أقبح ردّ، حتى أراد الله تعالى إظهار دينه ونصر رسوله فساقه إلى الحَيِّ من الأنصار، وهو لقب إسلامي لنصرتهم النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وإنما كان يسمون أَوْلَا قبيلة الأوس والخزرج، فأسلم منهم اثنان : أسعد بن أبي ذرارة، وزكوان بن عبد قيس، وفي العام المقبل أسلم منهم ستة، وقيل ثمانية، وواعدوا النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إلى الموسم المقبل فلقيه فيه اثنا عشر رجلا فبايعوه ولم يفرض يومئذ القتال فانصرفوا إلى المدينة، فأظهر الله الإسلام، وكان سعد بن زرارة يجمع بالمدينة لمن أسلم وكتب الأوس والخزرج إلى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابعث لنا من يقرئنا القرآن، فبعث إليهم مصعب بن عمير، وقيل أرسله معهم وكان يسمى المقرئ، وهو أول من سمى بهذا الاسم، ثم قدم عليهم ابن أم مكتوم، ثم قدم على النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في ذي الحجة أوسط أيام التشريق منهم سبعون رجلا وامرأتان، وقيل خمسة وسبعون، فوافوه ليلة النفر الأول في الشعب الأيمن إذا انحدروا من منى أسفل العقبة حيث المسجد اليوم، فكان أول من ضرب على يد رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ البراء بن معرور وقيل أبو الهيثم وقيل ابن زرارة، على أن يمنعوه مما يمنعون نساءهم وأبناءهم، وعلى حرب الأحمر والأسود، وكانت أول آية نزلت بالقتال " أذن للذين يقاتلون " ²⁰⁷ الآية، ونقب عليهم اثنا عشر رجلا منهم فصرخ الشيطان عند ذلك من رأس العقبة بأبعد صوت سمع : يا أهل الحياحب، هل لكم في محمد الصباة معه قد أجمعوا على حربكم

ثم إن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أذن لأصحابه في الهجرة إلى المدينة عند إخوانهم الأنصار ويخفون ذلك، وأول من قدم المدينة أبو سلمة بن عبد الاسد رضي الله تعالى عنه، وأقام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

²⁰⁷ سورة الحج، 39

وسلم بمكة ينتظر أن يؤذن له، وخرج المسلمون أرسالا حتى لم يبق معه صلى الله عليه وسلم بمكة إلا
على بن أبي طالب والصدّيق رضي الله تعالى عنهما فلما رأّت ذلك قريش اجتمعوا ومعهم إبليس في
صورة شيخ نجد في دار الندوة، يتشاورون فيما يصنعون في أمره صلى

[3/ب]

الله عليه وسلم حين خافوه وأجمعوا على قتله، فأتاه جبريل عليه السلام فقال لا تبت الليلة على فراشك
فأمرعلياً رضي الله تعالى عنهم بالقيام مكانه، وقال له لن يتخلص إليك شيء تكرهه، ثم خرج صلى الله
عليه وسلم وقد أخذ الله أبصارهم عنهم فلم يره منهم أحد، ونشر على رؤوسهم تراباً في يده وهو يتلو
سورة يس والقرآن الحكيم، إلى قوله تعالى: " فأغشيناهم فهم لا يبصرون "208

وأذن الله له في الهجرة، وأمره جبريل أن يصحب معه أبا بكر رضي الله تعالى عنه، وذلك بعد
ثلاث عشرة سنة مضت من النبوة على الصحيح، وذلك بعد العقبة بشهرين وليال، ولم يعلم بخروجه إلا
على وآل أبي بكر رضي الله تعالى عنهم، فدخلوا غار ثور جبل بأسفل مكة، فأقاما فيه ثلاثاً وقيل
أكثر، وأمر الله العنكبوت فنسجت على بابه وحمامتين وحشيتين فعششتا الباب، قال السهيلي : وحمام
الحرم من نسلهما، وفي رواية : أمرالله تعالى شجرة فنبتت على وجه النبي صلى الله عليه وسلم فسترته،
ثم خرج ليلة الاثنين لأربع ليال خلون من ربيع الأول على ناقته الجداء، ونزل النبي صلى الله عليه
وسلم في طريقه بقديد أم معبد فمسح ضرع شاة مجهودة وشرب من لبنها وسقى أصحابه، واستمرت
تلك البركة فيها، ومكث أهل مكة ثلاث ليال لا يدرون أين توجه، حتى أنشد شخص من الجن شعرا
:

جزى الله ربّ الناس خير جزائه رفيقين حلّاً خيمتي أم معبد

208 سورة يس، 9

هما نزلا بالبركة ثم ترخّلا   فيا سعد من أمسى رفيق محمد

الأيّيات، فلما راحا من قديد أم معبد تعرض لهما سراقه بن مالك بن جعشم المدلجي، فدعا عليه النبيّ صلّى الله عليه وسلم ففساخت قوائمه فرسه، فطلب الأمان فأطلق وردّ من وراءه، وقال أبو بكر الصديق رضي الله تعالى عنه في ذلك أبياتاً، ولما بلغ أبا جهل قصة سراقه قال فيه شعرا :

بني مدلج إني أخاف سفيهمكم   يستقوى بنصر محمد

عليكم به أن لا يفرق جمعكم   فيصبح شتى بعد عز وسؤدد

فأجابه سراقه شعرا :

أبا حكم واللات لو كنت شاهدا   لأمر جوادي إذ تسيخ قوائمه

عجبت ولم تشك بأن محمدا   نبي وبرهان فمن ذا يكاتمه

عليك بكف الناس عنه فإنني أري أمره يوما ستبدو معالمة²⁰⁹

ولما بلغ خروج النبيّ صلّى الله عليه وسلم حتى بن ضمرة الجندعي²¹⁰ قال لا عذر لي في

مقامي بمكة، وكان مريضا فأمر أهله فخرجوا

[1/4]

به إلى التنعيم فمات، فأنزل الله تعالى : " ومن يخرج من بيته مهاجرا إلى الله ورسوله ثم يدركه الموت فقد

وقع أجره على الله " ²¹¹ وأقام على رضي الله تعالى عنه بعد مخرج النبيّ صلّى الله عليه وسلم ثلاثة

أيام، ثم أدركه بقبا يوم الاثنين سابع عشر وقيل ثامن عشر من ربيع الأول

²⁰⁹ العلامة الطباطبائي، تفسير الميزان، ج:9 ص:163
²¹⁰ في نسخة المؤلف مكتوب بـ"الخدعي" خطأ أو سهوا كما ترى، والتصويب من طبقات ابن سعد، (ج 8، ص 149): الجندعي

²¹¹ سورة النساء، 100

وأمر النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بالتاريخ فكتب من الهجرة، كذا ذكره الحافظ مغلطاي²¹²، والمعروف أن عمر رضي الله تعالى عنه أوّل من ووّخ وجعله من المحرم²¹³، وكان نزوله صلى الله عليه وسلم بقبا يوم الاثنين لاثنتي عشرة ليلة خلت من ربيع الأوّل، وقيل لثمان وهو العاشر من أيلول والرابع من تيرماه سنة تسع مائة وثلاثة وثلاثين للإسكندر المقدوني الرومي، فأقام بها أربع عشرة ليلة، وقيل أكثر واستن به المسجد وهو أول مسجد في الإسلام، وكانت الأنصار، لما علموا خروجه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يخرجون كل يوم لتلقيه، فإذا اشتد الحر رجعوا، فلما كان يوم قدومه فعلوا ذلك، فرآه رجل من اليهود فنادى بأعلى صوته: يا بني قيلة هذا جدكم قد أقبل فخرجوا إليه سراعا، وخرج صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من قبا لليلتين خلتا من ربيع الآخر على ما قاله ابن الجوزي²¹⁴، فجمّع في بني سالم بن عوف ببطن رانونا وهو مسجد على الطريق باق إلى اليوم، وهي أول جمعة جمّعها رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفي الإسلام أوّل خطبة خطبها، ثم قدم المدينة فبركت ناقته على باب المسجد ثلاث مرار وهو يومئذ مرید، فاشتراه بعشرة دنانير وأمر أبا بكر فأعطى الثمن ونزل برجله على أبي أيوب لكونه أحوال عبد المطلب، والمبرك اليوم بمدرسة معروفة بالمدينة يقال لها الشهابية، فكان أول كلمة سمعت منه: "أفشوا السلام وأطعموا الطعام وصلوا الأرحام وصلّوا بالليل والناس نيام تدخلوا الجنة بسلام"²¹⁵ قال الكلبي²¹⁶: خرج رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من الغار ليلة الاثنين أوّل ربيع الأول وقدم المدينة ليلة الجمعة لاثنتي عشرة ليلة مضت منه، ويقال قدمها يوم الاثنين لثمان خلون منه، وكان بالمدينة أوثان يعبدها رجال فهدمت، ثم بعث صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زيد بن حارثة وأبا رافع ببعيرين وخمسمائة درهم إلى مكة فقدموا بفاطمة وأم كلثوم

²¹² لم أجد هذا الموضوع في كتب الحافظ مغلطاي

²¹³ راجع الطبري، تاريخ الأمم والملوك، ج: 2 ص: 3

²¹⁴ لم أجد هذا المصدر، ولكن راجع السهيلي، الروض الأنف في شرح السيرة النبوية، ج: 4 ص: 232

²¹⁵ ابن ماجة، سنن ابن ماجة، كتاب الاطعمت، ج: 9 ص: 5

²¹⁶ ابن حجر، فتح الباري، ج: 7 - ص: 190

وسودة بنت زمعة وأسامة بن زيد وأمه أم أيمن بركة، وخرج عبد الله بن أبي بكر معهم بعيال أبيه وكان مقامه صَلَّى الله عليه وسلم عند أبي أيوب الأنصاري سبعة أشهر حتى تحول منه، وكان صَلَّى الله عليه وسلم يصلي حيث أدركته الصلاة حتى بني المسجد باللبن وسقفه بالجريد، وجعل عمدته خشب النخل وجعل قبلته إلى القدس، وجعل له ثلاثة أبواب، بابا في مؤخره، وبابا يقال له باب الرحمة، والباب الذي يدخل منه، وعمل فيه النبي صَلَّى الله عليه وسلم والمهاجرون والأنصار، فلما كان في خلافة عمر رضي الله تعالى عنه غيّر وزاد فيه وبنائه على بنائه الأول، ثم غيّر عثمان رضي الله تعالى عنه وزاد فيه زيادة كثيرة وبنى جديره بالحجارة المنقوشة والفضة، وجعل عمدته حجارة منقوشة وسقفه بالساج، ثم وسعه عمر بن عبد العزيز ببيوت نساء النبي صَلَّى الله عليه وسلم في إمارة الوليد بن عبد الملك وإمارته، ثم بناه المهدي في سنة ستين ومائة ثم زاده المأمون وأتقن بناؤه سنة ثنتين ومائتين وهو على حاله إلى الآن

قال ابن الأثير : وفيها، يعني سنة إحدى من الهجرة يزيد في صلاة الحضر ركعتين بعد مقدمه بشهر²¹⁷، يعني الظهر والعصر والعشاء، وكان صَلَّى الله عليه وسلم يخطب إلى جزع في المسجد فلما اتخذ المنبر ثلاث درجات بينه وبين الحائط ممّر الشاة، وصعد النبي صَلَّى الله عليه وسلم يخطب عليه فخار الجزع عند ذلك كالبقرة والناقاة، فنزل صَلَّى الله عليه وسلم واحتضنه وقال : لو لم ألتزمه لحنّ إلى يوم القيامة، فلما كان أيام معاوية رضي الله تعالى عنه جعل المنبر ست درجات وحوله عن مكانه، فكسفت الشمس يومئذ، ثم بعد مقدمه المدينة بشهر زيد في صلاة الحضر، قال السهيلي²¹⁸ : بعد مقدمه بعام أو نحوه، وكانت المدينة أول قدومه صَلَّى الله عليه وسلم وبارض الله بالحمى فأصاب أصحابه منها بلاء وسقم، فدعا بنقل ذلك البلاء إلى الجحفة، ثم آخى النبي صَلَّى الله عليه وسلم بين

²¹⁷ ابن الأثير، الكامل في التاريخ، ج: 2، ص: 6

²¹⁸ السهيلي، الروض الأنف، ج: 5، ص: 26

المهاجرين والأنصار بعد مقدمه بخمسة أشهر، وقيل بثمانية، وكانوا تسعين رجلا من كل طائفة خمسة وأربعون، على الحق والمواساة والتوارث، فكانوا كذلك حتى نزل بعد بدر : " وأولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض" ²¹⁹ وكتب كتابا

[٥/١]

بين المهاجرين والأنصار وادع فيه اليهود وعاهدتهم وأقرهم على دينهم وأموالهم واشترط عليهم وشرط لهم وبنى صلى الله عليه وسلم بعائشة رضي الله تعالى عنها في السنة الثانية في شوال وهي بنت تسع وقيل عشر، وكان قد تزوجها بمكة وهي بنت ست، وفيها شاور أصحابه فيما يجمعهم للصلاة فارى عبدالله بن زيد الأذان وقيل رآه سبعة من الصحابة منهم عمر بن الخطاب، وروي أن النبي صلى الله عليه وسلم رأى ليلة الإسراء ملكا يؤذن بهذا الأذان، ثم نصبت أحبار اليهود له صلى الله عليه وسلم العداوة حسدا وبغيا وانضاف إليهم من الأوس والخزرج منافقون، ولما كان يوم الثلاثاء الظهر نصف شعبان من السنة الثانية حولت القبلة إلى الكعبة، وقيل يوم الاثنين نصف رجب ²²⁰، قاله الحافظ الدمياطي وغيره، وكان صلى الله عليه وسلم صلى بأصحابه من الظهر ركعتين، فأمر أن يوجه إلى المسجد الحرام فاستدار بأصحابه إلى الكعبة، وفرض صيام رمضان في شعبان وزكاة الفطر قبل العيد بيومين

ثم غزا رسول الله صلى الله عليه وسلم بدر الكبرى، ويقال العظمي، يوم الجمعة السابع عشر من رمضان ومعه ثلاثمائة وخمسة من المهاجرين و الأنصار وثمانية من الأنصار لم يحضروا، وإنما ضرب لهم رسول الله صلى الله عليه وسلم بسهم وأجرهم فكانوا كمن حضرها، وقيل عدتهم غير ذلك، ولم يكن معهم سوى ثلاثة أفراس، وكان المشركون ألفا وخمسين رجلا، وقيل غير ذلك، فاستشهد من المسلمين

²¹⁹ سورة الأنفال، 75
²²⁰ لم أجد هذا المصدر، ولكن راجع البيهقي، معرفة السنن والآثار، 2884

أربعة عشر رجلاً؛ ستة من المهاجرين وثمانية من الأنصار، وقتل من المشركين سبعون وانهمز الباقون، وغنم صلى الله عليه وسلم متاعهم، وأرسل ابن حارثة بشيرا فوصل بيوم الأحد ضحي وقد نفضوا أيديهم من تراب رقية ابنته صلى الله عليه وسلم وزوج عثمان رضي الله تعالى عنه وفودي بالأسرى بأربعة آلاف وما دونها، وصلى النبي صلى الله عليه وسلم صلاة عيد الفطر، وفي شوال دخل النبي صلى الله عليه وسلم بعائشة وبنى علي رضي الله تعالى عنه بفاطمة، وفي ذى الحجة صلى النبي صلى الله عليه وسلم

[5/ب]

صلاة الأضحى وأمر بالأضحية، وفي سنة ثلاث في رمضان ولد الحسن بن علي رضي الله تعالى عنهما، وفيه دخل صلى الله عليه وسلم بحفصة وبزينب بنت جحش، قيل وبزينب بنت حزيمة العامرية أم المساكين فعاشت عنده نحو ثلاثة أشهر، وفيها تزوج عثمان بأمة كلثوم رضي الله تعالى عنهما

وفي يوم السبت حادي عشر شوال وقعة أحد فاستشهد حمزة عم النبي صلى الله عليه وسلم وتمتته سبعون رجلاً رضي الله تعالى عنهم، وقتل بيده صلى الله عليه وسلم أبي بن خلف، وانقطع سيف عبد الله بن جحش يومئذ فأعطاه النبي صلى الله عليه وسلم عرجونا فصار في يده سيفاً، ولم يزل يقاتل به حتى اشتراه بغا التركي²²¹، وكذا اتفق لعكاشة في بدر وصلى النبي صلى الله عليه وسلم على حمزة والشهداء من غير غسل، قالوا وهذا إجماع غير ما شذ به بعض التابعين، قال السهيلي²²² : ولم يرو عنه صلى الله عليه وسلم أنه صلى على شهيد في مغازيه إلا في هذه

²²¹ البكتري مُحَمَّد بن مُحَمَّد بن عمر بن قطلوبغا التركي الاصل المصري سيف الدين البكتري الحنفي ولد سنة 789 وتوفي سنة

881

²²² السهيلي، الروض الأنف، ج:6 ص:43

وفي سنة أربع غزوة بئر معونة، وكانوا سبعين، وقيل أربعين، وكان يقال لهم القراء، وفيها غزوة بني النضير، ونزلوا صلحا وجلوا إلى خيبر، وبعدها غزوة ذات الرقاع فلقي النبي صلى الله عليه وسلم جمعا ولم يكن قتال، وفي جمادى الآخرة خسف القمر، وصلى النبي صلى الله عليه وسلم صلاة الخسوف²²³، كذا ذكره الحافظ عبد الغني وتبعه الحافظ عبد الكريم ثم الحافظ مغلطاي ولم أعلم أحدا ذكره غيرهم، وفي سنة خمس تزوج النبي صلى الله عليه وسلم بزینب بنت جحش على الصحيح، وفيها غزوة الخندق وهي غزوة الأحزاب، وذلك أن يهود بني النضير حزبوا الأحزاب على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقدموا على قريش بمكة فدعواهم إلى حرب النبي صلى الله عليه وسلم وقالوا نكون معكم عليه حتى نستأصله، فأجابوهم إلى ذلك، ثم أتوا غطفان فدعواهم إلى ذلك وأخبروهم أن قريشا معهم فأجابوهم، فخرجت قريش وقائدها أبو سفيان، وخرجت غطفان وقائدها عيينة بن حصن، فلما بلغ النبي صلى الله عليه وسلم أمر بحفر الخندق بإشارة سلمان الفارسي، فخرجت عليهم صخرة

[أ/6]

كسرت المعاول، فأعلموا رسول الله صلى الله عليه وسلم ومعه سلمان، فأخذ المعول وضرب الصخرة ضربة صدعها، وبرق منها برقة أضاءت ما بين لابتي المدينة، فكبر صلى الله عليه وسلم والمسلمون، ثم الثانية كذلك، ثم الثالثة كذلك، ثم خرج وقد صدعها، فسأله سلمان عن ما رأى من البرق، فقال صلى الله عليه وسلم أضاءت إلى الحيرة وقصور كسرى في البرقة الأولى، وأخبرني جبريل أن أمتي ظاهرة عليها، وأضاءت في الثانية القصور الحمر من أرض الروم وأخبرني جبريل أن أمتي ظاهرة عليها فاستبشروا، فاستبشر المسلمون وقال المنافقون ألا تعجبون، يعدكم الأمل ويخبرانه يبصرمن يثرب الحيرة ومدائن كسرى وأنتم لا تستطيعون أن تبرزوا، فأنزل الله تعالى: " وإذ يقول المنافقون والذين في قلوبهم مرض ما

²²³ المسلم، صحيح مسلم، باب صلاة الخسوف، 5

وعدنا الله ورسوله إلا غرورا²²⁴ ثم نعيم بن مسعود أتى رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال إني قد أسلمت ولم يعلم قومي، واستأذنه في خديعتهم، فقال له صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خزل ما شئت فالحرب خدعة، فمشى إلى بني قريظة ثم إلى قريش ثم إلى غطفان، وخزل القوم فرحلوا وفيها غزوة بني قريظة ولم يكن فيها إلا رمي بالنبل ومصابة أكثر من عشرين يوما، وفيها غزوة بني لحيان وغزوة ذي قرد وغزوة بني المصطلق على الصحيح وتسمى غزوة المريسيع، فهزمهم النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وأصاب النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جويرية بنت الحارث فتزوجها، وفي مرجعهم من هذه الغزوة كان حديث الإفك وقيل سنة ست

وفي سنة ست في ذي القعدة خرج النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ معتمرا حتى نزل بالحديبية بمن معه من المهاجرين والأنصار ومن تبعه من الأعراب وكانوا ألفا وأربعمائة على قول الجمهور، وساق إلى الهدى معه سبعين بدنة ليعلم الناس أنه إنما جاء زائرا للبيت فصدته قريش عن البيت، فبايع أصحابه تحت الشجرة بيعة الرضوان، ثم صالح قريشا على أن يأتي من السنة القابلة

وفيها أرسل صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رسله إلى الملوك؛ فأرسل حاطب بن أبي بلتعة

[6/ب]

إلى المقوقس صاحب مصر، وأرسل شجاع بن وهب إلى الحارث الغساني، وبعث دحية الكلبي إلى قيصر، وأرسل سليط بن عمرو إلى هوزة بن علي الحنفي، وبعث عبد الله بن حذافة إلى كسرى، وأرسل عمرو بن أمية الضميري إلى النجاشي، وأرسل العلاء بن الحضرمي إلى المنذر ابن ساوى، وقيل إن إرسال الرسل كان في سنة ثمان، فأما المقوقس فإنه قبل كتاب رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وأسلم وأهدى إليه أربع جوار منهن مارية أم إبراهيم بن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وأما قيصر وهو هرقل فإنه

²²⁴ سورة الأحزاب ، 12

قبل الكتاب وصدق النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقال لبطارقتة هلم نتبعه، فامتنعوا عليه، فخاف على نفسه لما نكروا عليه، فقال إنما قلت ذلك لأختبر صلابتكم على دينكم، وقصته معروفة، وأما الحارث الغساني فقال أنا سائر إليه، فقال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باد ملكه، وأما النجاشي فآمن به واتبعه وأسلم على يد جعفر بن أبي طالب، وأما كسرى، وهو أبرويز بن هرمز بن أنوشروان، فكان فيه مع عبد الله بن حذافة بعد البسملة : من محمد رسول الله إلى كسرى عظيم فارس، سلام على من اتبع الهدى وآمن بالله وشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده ورسوله، وإني أدعوك بدعاء الله وإني رسول الله إلى الناس كافة لأنذر من كان حيا ويحق القول على الكافرين، فأسلم تسلم، وإن توليت فإن إثم الجوس عليك، فلما قرأه حرقه وقال : يكتب إلي بهذا وهو عبدي، ثم كتب كسرى إلى باذان وهو على اليمن أن ابعث إلى هذا الرجل الذي بالحجاز رجلين جلدتين من عندك فليأتيا به، فبعث باذان بابوه كاتباً حابسا ورجلا من الفرس يقال له خوسوه وكتب معهما بأمره بالمسير إلى كسرى، وتقدم بابوه يخبر رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وسمعت قريش بذلك ففرحوا وقالوا أبشروا فقد نصب له كسرى ملك الملوك كفيتم الرجل، فخرجا حتى قدما على رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقدّا لهما وشواربهما فكره إليهما النظر، وقال ويلكما من أمركما بهذا؟ قالوا راينا يغيان الملك، فقال لكن ربي أمرني أن أعفّ

لحياتي

[1/7]

وأقص شاربي، فأعلماه ما قدما له وقالوا إن فعلت كتب باذان فيك إلى كسرى، وإن أبيت فهو يهلكك ويهلك قومك، فقال لهم : ارجعا حتى تأتياي غدا، وأتى رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الخبر من السماء أن الله قد سلط على كسرى ابنه شيرويه، وقال لهما إن ديني وسلطاني سيبلغ ملك كسرى وينتهي منتهى الخف والحافر، وأمرهما أن يقولوا لباذان ليسلم، فإن أسلم أقره على ما تحت يده وملكه

على قومه، ثم أعطى خوسوه منطقة ذهب وفضة أهداها له بعض الملوك، فخرجوا وقدما على باذان وأخبراه الخبر، فقال والله ما هذا كلام ملك وإني لأراه نبيا ولننظر فإن كان ما قاله حقا أنه نبي مرسل وإن لم يكن فنرى فيه رأينا، فلم يلبث باذان أن قدم عليه كتاب شيرويه يخبر بقتل كسرى وأنه قتله غضبا للفرس لما استحل من قتل أشرافهم، ويأمره بالأخذ بالطاعة له باليمن وبالكف عن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فلما أتاه كتاب شيرويه أسلم وأسلم الابناء من فارس

قلت : والعجب أن كسرى أبرويز هذا رأى من الآيات ما لم يرها غيره، فمنها الخ قلت وروينا أن كسرى أبرويز هذا رأى في منامه من يقول له أسلم ما في يدك لصاحب المراهة كما تقدم، وعن الحسن البصري قال : قال أصحاب رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يارسول الله ما حجة الله على كسرى فيك؟ قال : بعث الله إليه ملكا فأخرج يده إليه من جدار بيته تالؤا نورا، فلما رآها فرع فقال لن تزغ يا كسرى، إن الله قد أرسل رسولا وأنزل عليه كتابا فاتبعه تسلم دنياك وأخرتك، قال سأنظر، وقال أبوسلمة بن عبد الرحمن بن عوف : بعث الله ملكا إلى كسرى وهو في بيت إيوانه الذي لا يدخل عليها فيه ولم يعقل إلا به قائما على رأسه بيده عصا بالمهاجرة في ساعته التي يقبل فيها، فقال يا كسرى أتسلم أو أكسر هذه العصا؟ فقال بهل بهل ! وانصرف عنه، فدعى حراسه وحجابه فتغيظ عليهم، وقال من أدخل علي هذا الرجل؟ فقالوا: ما دخل علينا أحد ولا رأينا، حتى إذا كان العام

[7/ب]

المقبل أتاه في تلك الساعة فقال له: أتسلم أو أكسر العصا؟ فقال : بهل بهل ! وتغيظ على حجابه وحراسه، فلما كان العام الثالث أتاه فقال : أتسلم أو أكسر العصا؟ فقال : بهل بهل ! فكسر العصا، ثم خرج فلم يكن إلا تهور ملكه وانبعث ابنه شيرويه والفرس حتى قتلوه، قلت : وهذا الطاق الذي أسقط غير الطاق الذي ارتجس وانشق وسقط منه أربع عشرة شرفة كما تقدم ذلك طاق إيوان كسرى

أنوشروان ارتحس ليلة مولده صَلَّى اللهُ عليه وسلم وكان بالمدائن، وهذا الطاق سقط بعد مبعث النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم، أبرويز بن هرمز أنوشروان بناه على شاطئ دجلة بالبطائح بالقرب من واسط، والله أعلم

وفي سنة سبع في صفر فتحت خيبر، واصطفي صَلَّى اللهُ عليه وسلم من السبي صفية بنت حبي بن أخطب، وجعل عتقها صداقها، وفي ذي القعدة عمرة القضا، قضاها المسلمون عن عمرة الحديبية، وفي رجوعهم بنى النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم بميمونة بنت الحارث بسرف في ذي الحجة، ثم بعد أيام قدمت أم حبيبة بنت أبي سفيان من الحبشة ودخل بها النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم، وفيها حرمت الحمر الأهلية ومتعة النساء، وفيها، وقيل في الثامنة، اتخذ المنبر وحنّ الجزع الذي كان يخطب إليه فنزل والتزمه فسكن، وقال لو لم ألتزمه لحنّ إلى يوم القيامة، وسنة ثمان فيها أسلم خالد بن الوليد وعمرو بن العاص، وفيه غزوة ذات السلاسل وأميرها عمرو بن العاص، وفيه غزوة الخبط وفي جمادى الأولى غزوة مؤتة قرب الكرك من الشام، استشهد بها أمير الجيش زيد بن حارثة، ثم جعفر بن أبي طالب، وعبد الله بن رواحة، ثم أخذ الراية خالد بن الوليد من غير إمرة، فجال بها واستظهر على المشركين وتخيّر بالمسلمين، وفي رمضان فتح مكة، وفي شوال وقعة حنين، وكان صَلَّى اللهُ عليه وسلم في عشرة آلاف مقاتل أو أزيد، فولى المسامون يومئذ الأدبار، وثبت النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم في طائفة وتراجع المسلمون، ثم سار النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم فحاصر حصن الطائف بضعا وعشرين ليلة ونصب

[1/8]

عليها المنجنيق، ثم ترحل عنها وأسلموا في العام القابل، وفيها توفيت أم أمامة زينب الكبرى بنات النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم، وفيها قسم النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم غنائم حنين، وفيها كسفت الشمس وصلي النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم صلاة الكسوف

وفي سنة تسع لما رجع النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من الطائف أمر النَّاسَ بالتجهيز لغزو الروم، وأعلم الناس لمقصدهم لبعث الطريق وشدة الحرِّ وقوة العدو، وسار في رجب إلى تبوك بعد أن صَلَّى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صلاة الغائب على النجاشي، وفي شعبان توفيت أم كلثوم بنت النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زوجة عثمان، وبعد رجوع النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من تبوك توفي سهيل بن بيضاء أحد السابقين الأولين وصلى عليه النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في المسجد، ومات عبد الله بن أبي بن سلول رأس المنافقين وصلى عليه، فنزلت: " ولا تصل على أحد منهم" ²²⁵ الآية، وفيها غزوة طى وإسلام عدى بن حاتم، وفيها حج أبو بكر بالناس ومعه ثلاثمائة رجل وعشرون بدنة، فلما كان بذي الحليفة أرسل صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في أثره عليًّا وامره بقراءة سورة براءة على المشركين، حجهم ذلك العام في ذي القعدة سنة عشر، وتسمى سنة الوفود لكثرة من وفد فيها من العرب مسلمين، ودخل الناس في دين الله أفواجا، وفي ربيع الأول توفي إبراهيم بن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وهو ابن سنة ونصف، وكسفت الشمس ذلك اليوم، فقال النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إن الشمس والقمر لا ينكسفان لموت أحد ولا لحياته ²²⁶ الحديث، وفيها بعث النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إلى اليمن يدعوهم إلى الإسلام فأسلموا، وفيها بعث رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أمراءه وعماله على الصدقات

وحج النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حجة الإسلام وحج معه من الصحابة مائة ألف أو يزيدون، حتى حج من لم يره قبلها ولا بعدها، وحصل لهم حظ من الصحبة، وأراهم مناسكهم وعلمهم سنن حجهم، وخطب خطبته التي بين للناس فيها ما بين، وكانت وقفة في الجمعة، وفي ذي الحجة ظهر

الأسود العنسي وادعى النبوة

²²⁵ ، سورة التوبة 84 ،
²²⁶ البخاري ، صحيح البخاري، الصلاة في كسوف الشمس، 1043

وكان له شيطان يحبره بالمغيبات، فضلّ به خلق واستولى على أكثر اليمن إلى أن قتل في صفر سنة إحدى عشرة، ولما رجع النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من حجة أمر بتجهيز جيش أسامة بن زيد إلى بني من البلغا من الشام، فخرجوا يوم الاثنين لأربع بقين من صفر وفيهم عمر بن الخطاب وأبو عبيدة وسعد وسعيد وكبار الصحابة، وتكلم بعض الناس في ذلك فبلغه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فخطب الناس وقال إنه لخليق بالإمارة، وإنّ أبا لخليق بالإمارة قبله، ومن قال إن أبا بكر الصديق كان في جيش أسامة فقد أخطأ، فإن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بدأ به وجعه فحُمَّ وصدع يوم الأربعاء لليلتين بقيتا من صفر، وكان يقول أنفذوا جيش أسامة، وفي يوم السبت لعشر خلون من ربيع الأول ودّع الجيش النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ومضوا إلى الجرف، وقد اشتد به صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وجعه وأمر أبا بكر أن يصلي بالناس، فكيف يكون في جيش أسامة؟ نعم سأل أبو بكر الصديق رضي الله تعالى عنه أن يترك عمرا عنده فأجابه إلى ذلك، فلما كان يوم الأحد اشتد به وجعه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فدخل أسامة من معسكره في ذلك اليوم وكان مغمورا، ثم دخل يوم الاثنين وهو مفيق فقال له النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اغد على بركة الله، فودعه أسامة وخرج، فأمر الناس بالترحّل، فبينما هو يريد الركوب إذا رسول أمه أمّ أيمن بركة قد جاءه يقول إن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يموت، فأقبل ومعه أبو عبيدة وغيره، فتوفى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شهيدا حين زاغت الشمس من ذلك اليوم لاثني عشرة ليلة خلت من ربيع الأول، قال السهيلي: لا يصح أن تكون وفاته يوم الاثنين في ثلثي عشر أو في ثالث عشر أو رابع عشر أو خامس عشر لإجماع المسلمين على أن وفاة كانت يوم الجمعة وهو تاسع ذي الحجة،²²⁷ فأول ذي الحجة الخميس، فأول الحرم إمّا الجمعة وإمّا السبت، فإن كان الجمعة فقد كان صفر إمّا

²²⁷ السهيلي، الروض الأنف، ج:7، ص:577

السَّبْت أو الأحد، فإن كان السبت فكان أول ربيع الأول إما الأحد أو الاثنين، فعلى هذا لا يكون

الثاني عشر

[9/أ]

من ربيع الأوّل الاثنين بوجه، قلت : وفات السهيلي أن يقول او في التاسع منه مع أنه قول في مولده أيضا، وقد أجاب عن هذا الإشكال بعض علمائنا، فقال إن قول الجمهور لاثنتي عشرة ليلة خلت منه أو بأيامها كاملة فيكون بعد استكمال ذلك والدخول في اليوم الثالث عشر، ويفرض على هذا الشهر الثلاثة كوامل، قلت : فإن قيل مجيء الأشهر كوامل بعيد عرفا، فالجواب أن الشهرين منهما كاملان، والشهر الثالث يمتل أن يكون غم عليهم فعده كوامل، وهذا أحسن ما يقال في ذلك والله أعلم

وغسّله صلّى الله عليه وسلم عليّ وكان العباس وابنه الفضل يعينانه وقثم وأسامة وشقران يصبّون الماء وأعينهم معصوبة من وراء الستر لحديث عليّ رضي الله تعالى عنهم : لا يغسلني أحد إلّا أنت، وأنّه لا يرى أحد عورتى إلّا طمست عيناه، وحضرهم أوس بن خويلب من غير أن يلي شيئا، وقيل بل كان يحمل الماء، وغسل صلّى الله عليه وسلم في قميصه من بئر الغرس وهي باقية إلى اليوم ومعروفة خارج المدينة، رأيتها وشربت من مائها ثلاث غسلات بماء وسدر، وجعل عليّ رضي الله تعالى عنهم على يده خرقة وأدخلها تحت القميص، وكفن صلّى الله عليه وسلم في ثلاثة أثواب بيض سحولية بلدة باليمن ليس فيها قميص ولا عمامة، وروي أن واحدا منها محبرة وحنط بكافور، وقيل بمسك، وصلّى عليه المسلمون أفذاذا، قيل لأنه أوصى بذلك بقوله : أول من يصلى عليّ ربّي، ثم جبريل، ثم ميكائيل، ثم إسرافيل، ثم ملك الموت مع جنوده، ثم الملائكة، ثم ادخلوا فوجا بعد فوج، الحديث، وفيه ضعف، قال السهيلي : وهذا مخصوص به عليه الصلاة والسلام ولا يكون هذا الفعل إلّا عن

توقيف²²⁸، ويروى أنه أوصى بذلك، وروى البزار في مسنده²²⁹ والحاكم في المستدرک أنه صَلَّى الله عليه وسلم حين جمع أهله في بيت عائشة قالوا فمن يصلي عليك؟ قال : إذا غسلتموني وكفتموني فضعوني على سريري هذا ثم اخرجوا عنى ساعة، فإن أول من يصلي عليَّ جبريل ثم ميكائيل ثم إسرافيل

[9/ب]

ثم ملك الموت ثم جنوده من الملائكة بأجمعهم، ثم ادخلوا فوجاً بعد فوج فصلّوا وسلّموا تسليماً، قال عبد الملك الحاكم بن عبدالرحمن²³⁰ : في هذا الإسناد مجهول لا نعرفه بعدالة ولا جرح، والباقون كلهم ثقات، وكان تحتَه صَلَّى الله عليه قطيفة كان يتغطى بها قال ابن عبد البرّ : ثم أخرجت لما فرغوا من وضع اللبانات التسع، ودخل قبره العباس وعلي والفضل وقثم وشقران وابن عوف وعقيل وأسامة وأوس قال الحاكم : فكان آخرهم به عهداً قثم، وكان الذي حفر له أبو طلحة لأنه كان يلحد، وكان عمره صَلَّى الله عليه وسلم ثلاثاً وستين سنة على ما صححه أكثر الحفاظ

وكان له صَلَّى الله عليه وسلم من الخدم أنس وهند وأسماء ابنتا حارثة وربيعة بن كعب صاحب وضوئه، وابن مسعود صاحب نعله، وعقبة بن عامر يقود بغلته، وبلال وسعد مولى أبي بكر، وذو مخمر بن أخي النجاشي، وبكير بن شداد الليثي، وأبو ذر وسليح وشريك والأسود بن مالك الأسدي وأيمن بن أم أيمن صاحب مطهرته، وثعلبة بن عبد الرحمن الأنصاري، وجسر بن الحذر جان بن مالك، وسالم، ويزعم بعضهم أنه أبو سلمى الداعي وسابق وسلمى ومهاجر مولى أم سلمة، ونعيم بن أبي ربيعة الأسلمي، وأبو الحمراء هلال بن الحارث، وأبو السّمح إياد وأبو سلام سالم، وأبو عبيد، وغلام من الأنصار نحو أنس وأمة الله بنت ربيعة، وبركة أم أيمن وخضرة وحوله مجدة حفص، ورزية أم عليّة، وهي

²²⁸ السهيلي، الروض الأنف، ج:7 ص:594
²²⁹ البزار، مسند البزار المنشور باسم البحر الزخار، ج:5 ص:394
²³⁰ الحاكم النيسابوري، المستدرک على الصحيحين، 4399

أم أمة الله، ويقال رزية بتقدّم الرّاء، وسلمى أمّ رافع، ومارية أم الرباب، وماري حدة المثني بن صالح، وميمونة بنت سعد، وأم عياش، وصفية

ومواليه صلّى الله عليه وسلم أسامة وأبوه زيد بن حارثة، وثوبان، وأبو كبشة، أوسن، ويقال سليم من مولدى مكة، وابنته من السراة وشقران واسمه صالح حبشى وقيل فارسي، ورياح الذي أذن لعمر في المشربة وكذلك يسار وهو الذي قتله العرنيون، وأبو رافع واسمه أسلم وهو قبطي

[10/1]

كان على نفيه صلّى الله عليه وسلم، وأبو مويهبة من مولدى مزينة، ورافع أبو البهي وقيل أبو رافع ومدعم ورفاعة بن زيد الجذامى وزيد جد هلال بن يسار وعبيد بن عبد الغفّار وسفينة، واختلف فى اسمه فقيل طهمان وقيل كيسان وقيل مهران وقيل زكوان وقيل غير ذلك، ومابور القبطى وواقد وأبو واقد وهشام وأبو ضمرة سعد ويقال روح بن سندر، ويقال ابن شيرز زاد الحميرى وجنين جد إبراهيم بن عبد الله وأبو عسيب ويقال بالميم واسمه أحمر وقيل مرة، وأبو عبيد، وأسلم بن عبيد، وأفلح وأنجشة، وبادام وبذر وحاتم وزدويس ورويقع وزيد بن بولا وسعيد بن زيد وسعد وسعيد بن كندر وسلمان الفارسي وسندر وشمعون أبو ريجانة وضميرة بن أبي ضميرة وعبيد بن أسلم وغيلان وفضال ونفر وكريب ومحمد بن عبد الرحمن ومحمد قال المدائني كان اسمه ناهية فسماه النبي صلّى الله عليه وسلم محمدا وذكره الحاكم²³¹ فيمن قدم خراسان من الصّحابة، وأنه كان تاجرا من أهل مرو مجوسيا فسافر بتجارة إلى الحجاز فأسلم ورجع وكان اسمه ناهية، ومكحول ونافع أبو الشايب، ونبيت من مولدى السّراة ونهيك ونقيع أبو بكرة وهرمز أبو كيسان ووردان ويسار وأبو أثيلة وأبو البشير وأبو صفية وأبو قبلة وأبو لبابة وأبو لغيط وابواليسر

²³¹ الحاكم النيسابوري، المستدرک على الصحيحين ، 5332

وإماؤه صَلَّى اللهُ عليه وسلم سلمى أم رافع ورضوى وأميمة ورييحة ويقال هي ريحانة السريّة
وسائبة ومارية أختها قيصر وأم ضميره

خيله صَلَّى اللهُ عليه وسلم السكب والمرتخز ولزاز والضرب واللّحيف والورد والأبلق وذو العققال
وذو اللمة والمرتلح والمراوح والسرحان واليعسوب واليعيوب والبحر والأدهم والنجيب والشحا والسّجل
وملاوح والطرف والظرس، ومندوب

بغاله صَلَّى اللهُ عليه وسلم دلل وهي أول بغلة رثيت في الإسلام أهداها له المقوقس وبقيت
إلى زمان معاوية رضي الله تعالى عنه وكانت ذهبت أسنانها وكانوا يحشون لها الشعير و

[10/ب]

هلكت بمدينة ينبع وخضة والأبلية وبغلة أهداها له كسرى وأخرى من دومة الجندل، وأخرى من عند
النجاشي، وأخرى أهداها له ابن القلماء صاحب أيلة

حميره صَلَّى اللهُ عليه وسلم غفير ويعفور وقيل هما واحد وآخر أعطاه سعد بن عباده
لقاحه صَلَّى اللهُ عليه وسلم الحنا والسمر والعريس والسعديّ والبقوم واليسيرة والرّبا وبردة والمررة
والحفدة ومهرة والشقرا والعضبا والقصوى والجذعاء وقيل هن واحدة وهي التي أخذها من أبي بكر
بأربعمائة درهم وهاجر عليها

غنمه صَلَّى اللهُ عليه وسلم عجرة وزمزم وسقيا وبركة ودرسته وأطلال واطواف وغوثة، وقيل
غيثة ويمن وقمر، ومائة شاة ذكرها ابن حبان، رماحه صَلَّى اللهُ عليه وسلم المثوى والمثنى وريحان آخران
قسية صَلَّى اللهُ عليه وسلم الروحة والصفرد وشوخط يدعى البيضاء والمكتوم والزوار والسداد
تراسه صَلَّى اللهُ عليه وسلم المزارق والفتق وكان له ترس فيه مثال رأس كبش ويقال عقاب فكره

مكانه فأذهب الله تعالى

أسيافه صَلَّى اللهُ عليه وسلم ذو الفقار غنمه يوم بدر كان لمنية بن الحجاج وقيل لغيره، وسمي
ذو الفقار لحفر فيه، والمجذم أي القاطع والرسوب أي الذي يمشى في الضربة ويرسب فيها، والعصيب
ومأثور، وغنم من بني قينقاع ثلاثة أسياف سيفاً قطعياً وسيفاً يدعى البتار وسيفاً يدعى الحتبا، وقد يردّ
سعد المدينة سيفان شهد بأحدهما بدرا يسمى الغضب

وكان له صَلَّى اللهُ عليه وسلم درع يقال لها السعدية ويقال بالصاد والعين المهملة، ودرع يقال
لها فضة غنمها من بني قينقاع، ودرع تسمى ذات الفضول كانت عليه يوم أحد

وكان له منطقة من آدم ومغفر يسمى المسبوغ أو ذات السبوغ، وآخر يسمى الوسج، وفسطاط
يسمى الكن، وخربة يقال لها التبعة وأخرى تسمى البيضاء، ومحصرة تسمى العرجون، وقضيب من
شوحط يسما ممشوقا، وهراوة وأربعة أزواج خفاف وخفان ساذجان وثلاث جبات يلبسهن في الحرب
منها جبة سندس أحضر وجبة طيالسية وجبة وهي الكنانة وربعة إسكندرانية،

[f/11]

فيها مرآة ومكحلة ومقراض وسواك، وكانت له مرآة تسمى المدلة وقدح يسمى الرتان وآخر يسمى
مغيثا وقدح مضيب في ثلاثة مواضع، وآخر من عبدان، وآخر من زجاج وتور من حجارة يسمى
المخصب ومركن من شبه وركوة تسمى الصادرة وقصعة وجفنة لها أربع حلق، وخاتم من فضة فضته منه
يجعله في يمينه، وقيل كان أولا في يمينه ثم حوله إلى يساره منقوش عليه محمد رسول الله، وآخر من حديد
ملوى عليه وآخر فضة حبشي

وكان صَلَّى اللهُ عليه وسلم له سرير قواءمه ساج وعمامة يقال لها السحاب وأخرى سوداء
وكان له صَلَّى اللهُ عليه رداء مريع وفراش حشوه ليف، ومسح يشنيه ثنيتين تحته، وصاع لغطرته،
وكساء أسود وآخر أحمر ملبد وآخر من شعر، وقعب يسمى التسعة

وكان له صَلَّى اللهُ عليه وسلم منديل يمسح به وجهه من الوضوء وربما مسح بطرف رداءه، ذكره السهيلي، وعن خالد بن معدان قال كان رسول الله صَلَّى اللهُ عليهم يسافر بالمشط والمرآة والدهن والسواك والكحل²³²، وعن عائشة قالت كان النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم إذا سافر حمل معها القارورة والمشط والسواك والمرآة والمكحلة

وكان له صَلَّى اللهُ عليه وسلم ثلاث قلانس قلنسوة بيضاء مضربة وقلنسوة برد حبرة وقلنسوة ذات انينين يلبسها في السفر

وكان له صَلَّى اللهُ عليه وسلم قميص قصير الطول قصير الكمين، واشترى من صفوان سراويل بمكة قبل أن يهاجر وكان يلبسها، وخيطة له صَلَّى اللهُ عليه وسلم جبة من صوف أثمار فلبسها فما أعجب بثوب ما أعجب به، فجعل يمسحها بيده ويقول: انظروا ما أحسنها، وفي القوم أعرابي فقال: يا رسول الله هبها لي، فخلعها فوضعها في يده، ثم أمر له بمثله أن يُحاك، فتوفى صَلَّى اللهُ عليه وسلم وهو في المحاكاة، رواه الشيخ عن سهل بن سعد²³³

وكان له صَلَّى اللهُ عليه وسلم راية سوداء ولواء أبيض مكتوب فيه لا إله إلا الله محمد رسول الله، وكان له صَلَّى اللهُ عليه وسلم كرسي حلت قوائمه

[11/ب]

حديد يجلس عليه كتابه صَلَّى اللهُ عليه وسلم الخلفاء الأربعة وطلحة والزبير وابن أبي وقاص، وعامر بن فهيرة، وعبد الله بن الأرقم وأبي بن كعب وثابت بن قيس بن شماس وخالد وأيان ابنا سعيد بن العاص وحنظلة بن الربيع الأسدي وأبو سفيان بن حرب وابناه يزيد ومعاوية وزيد بن ثابت وشرحبيل بن حسنة والعلاء بن الحضرمي وخالد بن الوليد ومحمد بن مسلمة والمغيرة بن شعبة وعبدالله بن رواحة وعبد الله

²³² ابن سعد، الطبقات الكبرى، ج: 1 ص: 484
²³³ الترمذي، سنن الترمذي، (عن ابن عباس)، 1681

بن عبد الله بن أبي بن سلول وعمرو بن العاص وجهم بن سعد وجهينم بن الصلت وأرقم بن أبي الأرقم
وعبد الله بن زيد بن عبد ربه والعلاء بن عتبة وأبو أيوب الأنصاري وحذيفة بن اليمان وبريده بن
الحصيب وحصين بن نمير وعبد الله بن سعد بن أبي سرح وأبو سلمة بن عبد الأسد وخويطب بن عبد
العزى وحاطب بن عمرو وابن خطل، قيل والسجل ولا يصح

شعراؤه صلى الله عليه وسلم رتبهم على الحروف لأني استوعبتهم : (أ) أسماء بن رباح الجرمي،
أسود بن مسعود الثقفي، أصيد بن مسلمة، أعشى بن مازن واسمه عبد الله أسيد بن أبي أناس، أنس بن
رقيم، الأقرع بن حابس، امرؤ القيس بن عابس، أوس بن مغر القرعبي، أبو أناس الدولي (ب) بجير بن
زهير، بجير بن بجرة، ويقال مجره الطائي، بشير بن بحرط الجهني (ت) تميم بن أسد الخزاعي (ث) ثابت
بن قيس بن شماس، ثمامة بن أثال الحنفي، ثروان بن قرارة العامري، ثور بن مالك الكندي (ج) الجارود
العبدى، جعونة بن مرثد الأسدي، الجحاف بن حكيم السلمى الجلندى ملك عمان، جهبش بن
أويس الخزاعي (ح) حمزة بن عبد المطلب، حسان بن ثابت الأنصاري، الحارث بن المخزومي، حرث
بن زيد الخيل، الحباب بن المنذر الأنصاري، حميد بن سور الهلالي، حريش بن الهلال القرعبي، حرب بن
ربطة الشامي، الحارث بن عمرو الأسدي، الحارث بن عبد كلال ملك

[12/1]

حمير (خ) خفاف بن فضلة الثقفي، خفاف بن نديه السلمى، خارج بن خويلد الكعبي، خنافر بن
التوم الحميري، خويلد بن خالد الندلي (د) دحية بن خليفة الكلبي (ذ) ذباب بن الحارث، ذو البجادين
عبد الله بن المزني (ر) رافع بن عمير الطائي (ز) زيد الخيل بن مهلهل الطائي، زيد بن أبي ذؤيب
الهزلي، وهو خويلد بن خالد المتقدم في الخاء، زهير بن صرد الجشمي، زفر بن يزيل، زمل بن عمر
العذري، زيد بن حارثة مولى النبي صلى الله عليه وسلم، زيد بن لازور الأسدي، الزبرقان بن بدر بن

امرئ القيس (س) سارية بن رثيم الكناني، سراقه بن مالك بن جعثم الكناني، سعد بن أبي وقاص أحد العشرة، سلمة بن عياض الأمدي، سماك بن خرشة، أبو دجاجة الانصاري، سواد بن قارب (ش) شداد بن عارض الجشمي شريح بن هاني الحارثي، شجاع بن الحارث السدوسي (ص) صرمة بن أبي أنس الأنصاري (ض) الضحاك بن خليفة الأشهلي، ضرار بن الأزور الأسدي، ضرار بن الخطاب القرشي، ضوء البشكري (ط) طفيل بن عمرو الدوسي، طليحة بن خويلد الأسدي (ظ) ظبيان لداد الإيادي (ع) عبد الله الزبيري السهمي، عبد الله تقدم بن أنس الجهني، عبد الله بن الحارث السهمي، عبد الله بن حيثمة السالمي، عبد الله بن عجرة السلمي، عبد الله بن سلمة الهيداني، عبد الله بن مالك الأرجي، عبد الله بن رواحة الأنصاري، عبد الله ذو البجادين تقدم في الذال، عبد الله بن حدافة السهمي، عبد الله بن يزيد الهلالي، عبد الله بن وهب الأسدي، عبد الله بن حذف، عبد الله بن عبد المدان الجازلي، عبد الرحمن بن أبي سترة الجعفي، عبد الله بن ذي الأجرة، عبد الرحمن بن الحارث بن أنس الديان، عبد الله بن الأزور الأسدي، عبد الله عمرو بن فيطرح، عبد الله بن جحش الأعمى تقدم ذكر أخيه، عبد الله عمرو بن حيلة، عمر بن الخطاب أمير المؤمنين، علي بن أبي طالب أمير المؤمنين، العباس بن عبد المطلب،

[12/ب]

العباس بن مرداس، عمر بن سالم بن كلثوم الخزاعي، عمرو بن العاص السهمي، عمرو بن القريظ، عمرو بن الفحيل، عمر بن سبيع، عمرو بن ضابئ اليشكري، عامر بن الأكوع الأسلمي، عدي بن حاتم الطائي، عدى بن الربيع الأموي، عقبة بن النعمان العبكي، عطارذ صاحب زواره التميمي، عائذ بن سلمة الأزدي، وقيل هو سلمة بن عباد الأزدي ملك عمان، عثعث بن عمرو بن الكندي، العلاء بن الحضرمي، عرفطة بن فضلة الأسدي بن أبي عزة شاعر قريش (غ) غنيم بن قيس بن سفيان أبو

العنبر (ف) فرات بن حبان الربيعي البكري، فروة بن مسيك المرادي، فضالة بن عمير الليثي، فراس بن حابس هو الأقرع بن حابس تقدم، فيروز الديلمي قاتل الأسود العنسي الذي ادعى النبوة في اليمن (ق) قيس بن عبد الله وهو التابعه الجعدي، قيس بن سعد بن عبادة، قيس بن المكشوح البجلي، قيس بن بحر الأشجعي، قيس بن نشب السلمي، قردة بن نغاة السلوي، قدر بن عمار السلمي، القعقاع بن عمرو التميمي، قره بن هبيرة القشيري (ك) كعب بن زهير بن أبي سلمى، كعب بن مالك الأنصاري السلمي، كليب بن أسد بن الحضري، كرز بن علقمة الخزاعي (ل) ليبد بن ربيعة العامري، لقيط بن ربيع بن العشمي ابن لقيم العشمي (م) مالك بن حبيب، مصفر أبو محجن الثقفي، مالك التهان البلوي، مالك بن نمط الهمداني، مالك بن نويرة اليربوعي، مالك بن عوف النصراني بالنون والمهملة، مالك بن قيس السلمي تقدم في عبد الله، مالك بن عمرو الثقفي، معاوية بن السلمي، المغيرة بن الحارث بن عبد المطلب، أبو سفيان الهاشمي، مازن بن الغضوبة الطائي، مكيف بن زيد الخيل الأنصاري، مزرد بن أبي ضرار الغطفاني، مسليت بن حدان الحداني، المختار بن أبي عبيد الثقفي، ذكره عبد البر في الاستيعاب قال : ولا صحبة ولا رواية، قلت : مذكور في شعراء النبي صلى الله عليه وسلم وله فيه أبيات²³⁴، ثم بدا منه ما بدا من الكذب قاتله الله، مجاعة بن مرارة الحنفي، محفنة بن النعمان العتكي، المشعان بن مالك واسمه عبد الله بن مجزز بن قتادة

[13/أ]

الحنفي، مسروق بن الحارث الهيداني، واسمه عبدالله (ن) النابغة الجعدي اسمه قيس تقدم، نجيد بن عمران الخزاعي، النمر بن تولب العكلي، النعمان بن عجلان الزرقي، نوفل بن الحارث بن عبد المطلب الهاشمي، أخو أبي سفيان بن الحارس، نهار بن شاعر بن حنيفة، (هـ) هاشم بن عتبة بن أبي وقاص،

²³⁴ عبد البر، الاستيعاب في معرفة الأصحاب، ج:4 ص:1521

هرم بن قطبة الفزاري، الهيثم الحنفي (و) الوليد بن محصن الكندي، ورقة بن نوفل ابن عم خديجة أم المؤمنين (ي) يزيد بن ضرار لقبه مزرد تقدم في الميم، يسار مولى بريدة بن الحصين، ومن النساء (ا) أمامة المزيدية، أروى بنت عبد المطلب عممة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (ب) بركة أم أيمن مولاة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (ح) أم حبيب بنت عامر بن مالك الأنصارية (ر) رقيقة²³⁵ بنت أبي صيفي بن الهاشم الهاشميَّة (ص) صفية بنت عبد المطلب عممة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (ع) عاتكة بنت عبد المطلب عمته صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عاتكة بنت زيد القريشية اخت سعد بن زيد (ف) فاطمة سيدة نساء العالمين ابنة رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (ق) قبيلة بنت النصر العبدرية (ه) هند بنت الحارث، هند بنت أثاة أخت مسطح

زوجاته صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ المدخول بهن : رويانا عن عطية عن أبي سعيد الخدري قال : قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : ما تزوجت شيئا من نسائي ولا زوجت شيئا من بناتي إلا بوحى جاءني به جبريل عن ربي عز وجل، أولهنَّ خديجة بنت خويلد كما تقدم، وكانت وزيرة صدق وماتت قبل الهجرة بثلاث سنين على الأصح، ثم سودة بنت زمعة، كبرت عنده فأراد إطلاقها فوهبت نوبتها لعائشة فأمسكها، تزوجها بعد موت خديجة بسنة وهي أول زوجة تزوجها بعد النبوة، ودخل بها بمكة وصدّقها أربعمائة درهم، ثم عائشة بنت أبي بكر الصديق رضي الله عنهما، تزوجها بمكة قبل الهجرة بستين أو ثلاث وهي بنت ست أو سبع سنين، وبنى بها وهي ابنة تسع أو عشر بالمدينة على رأس ثمانية عشر شهرا، ثم حفصة بنت عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنهما

²³⁵ في نسخة المؤلف مكتوب بـ"رقيقة" خطأ أو سهوا كما ترى، والتصويب من طبقات ابن سعد، (ج 8، ص 222): رقيقة.

تزوجها في شعبان على رأس ثلاثين شهرا من الهجرة، وقيل سنة اثنين، وروي أنه صلى الله عليه وسلم طلقها فأتاه جبريل عليه السلام فقال إن الله يأمرك أن تراجع حفصة فإنها صوامة قوامة، وإنها زوجتك في الجنة، رواه عاصم عن ذر عن عمار بن ياسر، ورواه الحافظ ابن عسكر بسنده إلى عمار، ولفظه: أراد أن يطلقها²³⁶، الحديث، وتزوج صلى الله عليه وسلم أم حبيبة، واسمها رملة، وقيل هند بنت أبي سفيان بن حرب أخت معاوية سنة سبع من الهجرة، ويقال سنة ست وهي بأرض الحبشة بعث صلى الله عليه وسلم عمرو بن أمية الضميري إلى النجاشي أن يزوجه إياها، وكانت قد باينت من عبيد الله بن جحش، قيل مات عنها، وقيل بل تنصّر فبانت منه وهلك بالحبشة، فزوجها النجاشي وأصدقها نكاحها عنه أربعمائة دينار أولى عثمان بن عفان وفيها نظر، وقيل خالد بن سعيد بن العاص، وتزوج النبي صلى الله عليه وسلم أم سلمة هند بنت أمية المخزومية في شوال سنة أربع، وتزوج صلى الله عليه وسلم زينب بنت جحش وهي بنت عمته أميمة بنت عبد المطلب، وكانت قبله عند مولاه زيد بن حارثة فطلقها، فزوجها الله تعالى إياه ولم يعقد عليها، وكانت تقول لأزواج النبي صلى الله عليه وسلم زوّجكن أبأؤكّن وزوجني الله تعالى من فوق سبع سماوات وذلك سنة ثلاث أو سنة أربع وهو الصحيح، وقيل سنة خمس، وتزوج صلى الله عليه وسلم زينب بنت حزيمة أم المساكين لكثرة إطعامها المساكين سنت ثلاث، فلم تثبت عنده إلا يسيرا، شهرين أو ثلاثة أشهر، وقيل ثمانية أشهر، وماتت على رأس تسعة وثلاثين شهرا من الهجرة، وتزوج صلى الله عليه وسلم جويرة بنت الحارث المصطلقية الخزاعية في سنة ست من الهجرة وقعت في غزوة بني المصطلق في سهم ثابت بن قيس فكتبها، فقضى النبي صلى الله عليه وسلم كتابتها وتزوجها، فيقال جعل صداقها عتق كل أسير من بني المصطلق، وقيل أربعين من

²³⁶ الطبراني، المعجم الكبير، ج: 23، ص: 188

قومها، وروى الطحاوي من حديث نافع عن ابن عمر أنه صَلَّى اللهُ عليه وسلم أعتقها وجعل عتقها صداقها، وتزوج صَلَّى اللهُ عليه وسلم صفية بنت

[14/]

حيّ بن أخطب النضرية، من ولد هارون ابن عمران أخي موسى عليهما السلام، سببت من خير سنة سبع فأعتقها وجعل عتقها صداقها²³⁷، وتزوج صَلَّى اللهُ عليه وسلم ميمونة بنت الحارث العامرية، وكان اسمها برة فسمّاها النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم ميمونة، وهي خالة عبد الله بن عباس وخالد بن الوليد، قال ابن عباس : تزوجها وهو محرم وبني بها وهو حلال بشرف لتسعة أميال عن مكة، وقيل سبعة، وقيل غير ذلك، فهذا جملة من دخل بهن من النساء وهن إحدى عشرة، مات منهن في حياته ثنتان؛ وهما خديجة وزينب أم المساكين، ومات عن تسع من بعده

أما سودة فماتت في آخر خلافة عمر، قال الواقدي : ماتت في شوال²³⁸ سنة 54 في خلافة معاوية رضي الله تعالى عنه بالمدينة، قال : وهذا أثبت عندنا، وأما عائشة فماتت سنة 58 وقيل سنة 55 ودفنت بالبقيع، وأما حفصة فماتت سنة 41 وقيل سنة 45 وقيل غير ذلك، وأما أم حبيبة فماتت سنت 44 وقيل سنت 42، وذكر ابن أبي خيثمة أنها زارت أخاها معاوية قبل وفاته بدمشق في رجب سنة 40، وهو غريب، وذكر ابن عساكر أن قبرها بدمشق، والمشهور أنه بالمدينة، وأما أم سلمة فماتت سنة 60 وهي آخر أمهات المؤمنين موتاً، وقيل سنة 61، وقيل سنة 64، وأما زينب بنت جحش فماتت سنة عشرين وهي أول أمهات المؤمنين موتاً، وأما جويرية فماتت سنة 50 وقيل سنة 56، وأما صفية فماتت سنة خمسين، وأما ميمونة فماتت سنة 51 بسرف مكان بني النبي صَلَّى اللهُ

²³⁷ ابن سعد، الطبقات الكبرى، ج:2 ص:64
²³⁸ لم أجد هذا المصدر

عليه وسلم، وقد أضاف إليهن أبو الفرج بن الجوزي رجحانة بنت سمعون من بني النضير²³⁹، فجعل المدخول بمن اثنتي عشرة، وقعت في سبي بني قريظة في ذي القعدة سنة خمس وقيل سنة ست، وكانت امرأة جميلة وسلمة اختلف في كونها زوجه وسرّيت وطئها بملك اليمين، وقيل خيرها بين عتقها والتزويج بها أو الملك فاختارت الملك، وقال الحافظ الدمياطي : إن القول بأنها زوجة أثبت، وقيل غارت غيرة عظيمة فطلقها فأكثر البكاء فراجعها، وكانت عنده حتى ماتت عند مرجعه من حجة الوداع، ودفنها بالبقيع، وأبوها سمعون ذكرناه في موالي النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بما تقدم

زوجاته اللائي عقد عليهن

[14/ب]

أو خطبهن أو عُرضن عليه ولم يدخل بهن : أسماء بنت الصلب السلمية، أسماء بنت النعمان وقيل بنت الأسود الكندية، حمزة بنت الحارث المزنية، أمامة وقيل عمارة بنت حمزة، آمنة بنت الضحاك بن سفيان، أمم بنت شراحيل، حبيبة بنت سهل، حمدة بنت الحارث، حولة بنت الحكيم، ويقال خويلة السلمية، خويلة بنت هند التغلبية، سلمى بنت نجدة الليثية، شفاء بنت سفيان الكلابية، صفية بنت يسار بن فضلة، ضياعة بنت عامر، العالية بنت ظبيان، عزة بنت يزيد الكلابية، عمرة بنت معاوية بنت الضحاك الكلابية الكندية، عزيزة بنت حكيم العامرية، فاختة بنت أبي طالب، فاطمة بنت سريح، فاطمة بنت الضحاك الكلابية، قيلة بنت قيس بن معدي كرب، قبيلة بنت الحارث الشاعرة، ليلي بنت الحطيم، ليلي بنت حكيم، مليكة بنت داود، مليكة بنت كعب، قال الواقدي : " دخل بها وتوفيت عنده في رمضان سنة ثمان "، هند بنت يزيد، أم حبيب بنت عمه العباس، نعامة العنبرية، أم شريك الأنصارية، أم شريك الغفارية

²³⁹ الحاكم النيسابوري، المستدرک علی الصحیحین ، 6832

أولاده صَلَّى اللهُ عليه وسلم : قال الحافظ عبد الغني المقدسي : " ولد له من البنين ثلاثة؛ القاسم²⁴⁰ ، وبه كان يكنى، وعبد الله ويسمى الطيب، والظاهر لأنه وولد في الإسلام "، قلت : أما القاسم فإنه بقي حتى مشي، فقبل بلغ سنتين وقيل سبعة أشهر، قال البيهقي " وبلغ القاسم المشي غير أن رضاعه لم يكمل "²⁴¹ انتهى، وأغرب من قال إنه مكث سبع ليال، وكذلك من قال إنه بلغ أن يركب الدابة، ويسير على النجيب، والمشهور على أنه مات قبل النبوة، وفي مسند الغرياني²⁴² ما يدل على أنه توفي بعد النبوة، وأمّا عبد الله فمات بعد النبوة، قال السهيلي قال الزبير : " واعلم بهذا الشأن ولدت خديجة القاسم عبد الله وهو الطاهر وهو الطيب "²⁴³ انتهى، ثم ولد له صَلَّى اللهُ عليه وسلم بالمدينة إبراهيم من مارية القبطية سرّيته، عاش سبعة عشر أو ثمانية عشر شهرا وصارت ستة عشر وبناته أربع؛ زينب تزوجها أبو العاص بن الربيع، وهو ابن خالتها أم هالة بنت خويلد، ولدت له عليا مات صغيرا، وأمّامة التي حملها النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم في الصّلاة

[15/أ]

وبلغت حتى تزوجها علي بعد فاطمة رضي الله عنهم، وفاطمة وكنيتها أم أبيها، تزوجها علي بن أبي طالب فولدت له الحسن والحسين ومحسنا مات صغيرا، وأم كلثوم وتزوجها عمر بن الخطاب، وزينب تزوجها عبد الله بن جعفر بن أبي طالب، ورقية تزوجها عثمان فولدت له ابنا سماه عبد الله وبه كان يكنى فماتت عنده، وأم كلثوم تزوجها عثمان أيضا بعد موت رقية فماتت عنده أيضا، وهذه الأربع من خديجة رضي الله عنهن، واختلف في أيتها أكبر والجمهور على أن أكبرهن زينب ثم رقية ثم أم كلثوم ثم فاطمة، وقيل رقية أصغرهن، والله أعلم

²⁴⁰ لم أجد هذا المصدر، ولكن راجع ابن الأثير، الكامل في التاريخ، ج:1 ص:640

²⁴¹ ابن كثير، البداية والنهاية، ج:2 ص:359

²⁴² لم أجد هذا المصدر

²⁴³ السهيلي، الروض الأنف، ج:2 ص:156

أسماءه صَلَّى اللهُ عليه وسلم : قال : " أنا محمد وأحمد والمقفى والحاشر ونبي التوبة ونبي الملحمة
والعاقب والماحي الذي يمحو الله به الكفر وآخر الأنبياء المصدّق النور العبد الداعي الهادي البشير
النذير والسراج المنير الأمين الشهيد طه يس رءوف رحيم الشفيع المشفع المتوكل المبارك الرحمة " قال
الحافظ بن دحية : " أسماءه صَلَّى اللهُ عليه وسلم تقرب من الثلاثمائة²⁴⁴ ، وانتهى بها بعض الصّوفية إلى
ألف، وكنيته أبو القاسم وأبو إبراهيم أيضا، فصل في صفته صَلَّى اللهُ عليه وسلم : روينا عن أنس بن
مالك كان أبو بكر الصديق إذا رأى النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم مقبلا يقول شعرا :

أمين مصطفى بالخير يدعو كضوء البدر زائلة الظلام

وعن أبي هريرة قال : كان عمر بن الخطاب ينشد شعرا :

لو كنت من شيء سوى بشر لكنت المضيء لليلة البدر

قال علي رضي الله عنه : كان صَلَّى اللهُ عليه وسلم ليس بالطويل ولا بالقصير، ضخم الرأس
واللحية، ششن الكفين والقدمين، ضخم الكراديس، مشربا وجهه بحمرة، طويل المسرية، إذا مشى تكفأ
تكفأ كأنما ينحط من صعب، وكان أدعج العين، سبط الشعر، سهل الخدين، ذا وفرة، كأن عنقه إبريق
فضة، وإذا التفت التفت جميعا، كان العرق في وجهه اللؤلؤ لطيب عرقه وريحه، وقوله ششن الكفين
والقدمين؛ أي أهما إلى الغلظ، وقوله ضخم الكراديس؛ يعني ألواح الأكتاف، والمشربة الشعر المستدق
ما بين اللبة والسرة، والصبب الانحدار، وكان بين كتفيه صلعم

[15/ب]

خاتم النبوة؛ وهي بضعة ناشزة حولها شعر

²⁴⁴ لم أجد هذا المصدر، ولكن راجع بدر الدين العيني الحنفي، عمدة القاري شرح صحيح البخاري، ج:24 ص: 78

فصل في أخلاقه صَلَّى اللهُ عليه وسلم : قالت عائشة رضي الله عنها : " كان خلقه القرآن، يغضب لغضبه ويرضى لرضاه " ²⁴⁵ وكان صَلَّى اللهُ عليه وسلم أشجع النَّاسِ، قال علي رضي الله تعالى عنه : " كُنَّا إِذَا حَمِيَ الْيَأْسُ وَلَقِيَ الْقَوْمَ بِالْقَوْمِ اتَّقِينَا بِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " فَضَّلْتُ عَلَى النَّاسِ بِأَرْبَعَةٍ : بِالسَّمَاحَةِ وَالشَّجَاعَةِ وَكَثْرَةِ الْجَمَاعِ وَشِدَّةِ الْبَطْشِ " ²⁴⁶ وكان صَلَّى اللهُ عليه وسلم أسخى النَّاسِ ما سئَلُ شَيْئًا قَطُّ فَقَالَ لَا، وَكَانَ أَحْلَمَ النَّاسِ سئَلُ أَنْ يَدْعُو عَلَى قَوْمٍ مِنَ الْكُفَّارِ فَقَالَ : " إِنَّمَا بَعَثْتُ رَحْمَةً وَلَمْ أَبْعَثْ عَذَابًا " ²⁴⁷ ولما كسرت ربايعته وشج وجهه يوم أحد قال : " اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ " ²⁴⁸ وكان صَلَّى اللهُ عليه وسلم أشدَّ حياءَ من العذراء في خدرها، لا يثبت بصره في وجه أحد، قالت عائشة رضي الله عنها : " ما أتى أحدا من نسائه إِلَّا منقعا يرخي الثوب على رأسه، ولم أره منه ولا رآه مني " وكان صَلَّى اللهُ عليه وسلم لا ينتقم لنفسه ولا يغضب لها إِلَّا أَنْ تَنْهَكَ حُرْمَاتِ اللَّهِ، وَإِذَا غَضِبَ لَمْ يَقَمْ لَغَضْبِهِ أَحَدًا، وَمَا خَبَّرَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا مَا لَمْ يَكُنْ إِثْمًا، فَإِنْ كَانَ إِثْمًا كَانَ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنْهُ، وَمَا عَابَ طَعَامًا قَطُّ، إِنْ اشْتَهَاهُ أَكَلَهُ، وَإِلَّا تَرَكَهُ، وَكَانَ لَا يَأْكُلُ مَتَكْنَا وَعَلَى خِوَانٍ وَلَا فِي سَكْرِيَّةٍ وَلَا خَبِزَ لَهُ مَرَقًا، أَكَلَ الْبَطِيخَ بِالرُّطْبِ وَالْقَثَاءَ بِالرُّطْبِ، وَقَالَ : " يَكْسِرُ حَرَّ هَذَا بَرْدَ هَذَا " ²⁴⁹ وكان يحب الحلواء والعسل، وكان أحبَّ الشُّرَابِ إِلَيْهِ الْحَلْوُ الْبَارِدُ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ : " خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الدُّنْيَا وَلَمْ يَشْبَعْ مِنْ خَبِزِ الشَّعِيرِ هُوَ وَأَهْلُ بَيْتِهِ " وكان يأتي عليه الشهر والشهران لا يوقد في بيت من بيوته نار، كان قوتهم الماء والتمر، قالت عائشة : " إِلَّا أَنْ حَوْلْنَا أَهْلَ دُورٍ مِنَ الْأَنْصَارِ يَبْعَثُونَ إِلَيْنَا بِشِيَاهِهِمْ فَنَصِيبُ مِنْ ذَلِكَ اللَّبَنِ " وكان صَلَّى اللهُ عليه وسلم يُخْصِفُ نَعْلَهُ وَيُرْقِعُ ثَوْبَهُ وَيُجَدِّمُ فِي مَهْنَةٍ

²⁴⁵ الطبراني، المعجم الكبير، ج: 11 ص: 335

²⁴⁶ الطبراني، المعجم الكبير، ج: 7 ص: 49

²⁴⁷ المسلم، صحيح مسلم، النهي عن لعن الدواب، 87

²⁴⁸ البخاري، صحيح البخاري، حديث الغار، 3477

²⁴⁹ البيهقي، السنن الكبرى، ج: 7 ص: 459

أهله، ويعود المرضى، ويحب من دعاه من غني أو فقير، ويحب المساكين، ويشهد جنازتهم، ولا يحقر فقيرا لفقره، ولا يهاب ملكا ملكه، يركب الفرس والبعير والحمار والبغلة، ويردف خلفه عبده أو غيره

[16/أ]

وكان لا يدع أحدا يمشي خلفه ويقول : " خلّوا ظهري للملائكة " ²⁵⁰ ويلبس الصّوف ويتعلّ المحصوف، أحب اللباس إليه الحبرة، وأصابه في الخندق جهد وعصب على بطنه حجرا من الجوع مع ما آتاه الله من خزائن الله، وكان صلّى الله عليه وسلم يكثر الذكر ويقل اللغو، ويطيل الصّلاة ويقصر الخطبة، ولا يستنكف أن يمشي مع الأرملة والعبء، ويحبّ الطيب ويكره الريح الكريهة، قال صلّى الله عليه وسلم " حبّب إليّ من دنياكم ثلاث : الطيب، والنساء، وجعلت قرّة عيني في الصّلاة " ²⁵¹ وطهره الله من دنس الجاهلية قبل النبوّة ومن كلّ عيب، ومنحه كل خلق جميل، فلم يكن يدعى بين قومه إلا بالأمين لأمانته وصدقه وطهارته، وذكر السهيلي قال البخاري ²⁵² : إنه صلّى الله عليه وسلم قال : " ما هممت بشيء من أمر الجاهليّة إلاّ مرتين " قال السهيلي : وروي أن إحدى المرّتين كان في غنم يرعاها هو وغلام من قريش، فقال لصاحبه : أكفني أمر الغنم حتى آتي مكة، وكان بها عرس فيه لهو وزمر، فلما دنا من الدار ليحس ذلك ألقى عليه النوم فنام حتى ضربته الشمس، المرّة الأخرى مثل الأولى، وقال : ذكر هذا المعنى ابن إسحق وكان

²⁵⁰ أحمد بن حنبل، مسند أحمد بن حنبل، ج:25 ص:38

²⁵¹ النسائي، السنن الكبرى، ج:8 ص:149

²⁵² البخاري، صحيح البخاري، 3

المصادر

ابن ماجة أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني (المتوفى : 273هـ)، سنن ابن ماجة، ؟؟؟، ؟؟؟، عدد
الأجزاء : 5

أبو الحسن علي بن أبي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم الشيباني، الكامل في التاريخ، بيروت -
1415هـ، عدد الأجزاء : 10

أبو الحسن علي بن أبي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم بن عبد الواحد الشيباني الجزري، عز الدين
ابن الأثير (المتوفى: 630هـ)، الكامل في التاريخ، بيروت - لبنان، 1417هـ / 1997م، عدد
الأجزاء: 10

أبو الحسن مقاتل بن سليمان بن بشير الأزدي بالولاء البلخي، تفسير مقاتل بن سليمان، لبنان/ بيروت
- 1424 هـ - 2003 م، عدد الأجزاء: 3

أبو القاسم عبد الرحمن بن عبد الله بن أحمد السهيلي (المتوفى: 581هـ)، الروض الأنف في شرح السيرة
النبوية لابن هشام، بيروت، 1421هـ/ 2000م، عدد الأجزاء: 7

أبو بكر أحمد بن علي بن ثابت بن أحمد بن مهدي الخطيب البغدادي (المتوفى: 463هـ) ،
القول في علم النجوم للخطيب، الرياض، 1420 هـ - 1999 م، عدد الأجزاء: 1

أبو بكر أحمد بن عمرو بن عبد الخالق بن خلاد بن عبيد الله العتكي المعروف بالبزار (المتوفى:
292هـ)، مسند البزار المنشور باسم البحر الزخار، (بدأت 1988م، وانتهت 2009م) عدد
الأجزاء: 18

أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، النسائي (المتوفى: 303هـ)، السنن الكبرى،
بيروت، 1421 هـ - 2001 م، عدد الأجزاء: 10

أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي (المتوفى: 463هـ)،
الاستيعاب في معرفة الأصحاب، بيروت، 1412 هـ - 1992 م، عدد الأجزاء: 4

أبي الفداء إسماعيل بن كثير الدمشقي المتوفى سنة 774، البداية والنهاية،؟؟؟، 1408هـ، عدد الأجزاء:
14

أحمد بن حنبل أبو عبد الله الشيباني، مسند الإمام أحمد بن حنبل، القاهرة،؟؟؟، عدد الأجزاء : 6

أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، فتح الباري شرح صحيح البخاري، بيروت ،
1379 ، عدد الأجزاء : 13

بدر الدين العيني الحنفي (المتوفى: 855هـ)، عمدة القاري شرح صحيح البخاري،؟؟؟، 2006 م، عدد
الأجزاء: 36

سليمان بن أحمد بن أيوب أبو القاسم الطبراني، المعجم الكبير، الموصل، 1404 - 1983، عدد
الأجزاء : 20

العلامة الطباطبائي، تفسير الميزان،؟؟؟،؟؟؟، عدد الأجزاء : 20

محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي ، الجامع الصحيح ، بيروت، 1407 - 1987 ، عدد
الأجزاء: 6

محمد بن جرير الطبري أبو جعفر، تاريخ الأمم والملوك، بيروت، 1407، عدد الأجزاء : 5

محمد بن سعد بن منيع أبو عبد الله البصري الزهري (230-168 هـ) ، الطبقات الكبرى، بيروت، 1 -
1968 م، عدد الأجزاء : 8

محمد بن عبدالله أبو عبدالله الحاكم النيسابوري، المستدرک علی الصحیحین، بیروت، 1411 -
1990، عدد الأجزاء : 4

محمد بن عیسی أبو عیسی الترمذی السلمي، الجامع الصحیح سنن الترمذی، بیروت،؟؟؟، عدد الأجزاء
5 :

مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (المتوفى: 261هـ ، المسند الصحیح، بیروت،
؟؟؟، عدد الأجزاء: 5

SONUÇ

İbnü'l-Cezerî'nin elimizdeki muhtasar siyeri tür olarak belirli bir eserin ihtisarı şeklinde olmayıp bilhassa müstakil olarak yazılmış muhtasar bir siyer türündedir. Eser henüz siyer literatüründe yer almamıştır. Görüldüğü üzere müellif kronolojik olarak siyere dair mevzuların tamamını özet bir surette eserinde yer vermiştir. Fakat eserin son yaprağında bulunan cümlenin tamamlanmamış olması eserin kısmen eksik olacağı kanaati uyandırıyor. Buna rağmen ifade ettiğimiz gibi müellif eserinde tüm mevzulara değinmiş olması hasebiyle eser muhteva yönüyle tam sayılabilir. Ayrıca son kısmın belki ifadeyi meram olarak tamamlanmamış olması yönüyle eksik sayılabileceği görülmektedir. İbnü'l-Cezerî anlattığı olayların çoğunda kaynak kullanmaya özen göstermiştir. Yirmi civarında yazar ismi üç tanede hem yazar hem eser ismi vererek pek çok yerde bu kaynakları sürekli kullanmıştır. Örneğin Müellifimiz, Hakim el Nişaburi, Süheyli ve Buhârîyi pek çok yerde kaynak olarak kullanırken, Beyhaki'ye bir bölümde Hz. Peygamberin çocukları ile kısımda, Kelbi'ye bir bahiste hicret konusunu anlatırken, İbnü'l-Esir'den bir bölümde Mescidi Nebevi'nin anlatıldığı kısımda atıfta bulunmuştur. İbnü'l-Cezerî hem kaynaklar arasında hem kendi fikirleriyle birçok yerde karşılaştırmalar yapar ve çıkarımlarda bulunur. Örneğin Miraç ve İsrâ olayında ihtilaf olduğundan bahseder ve katıldığı görüşü ifade eder. Hz. Ebû Bekir'in Üsâme'nin ordusunda rivayetlerde olsa da yer alamayacağından bahseder. Bazı meselelerde ise farklı görüşler bir arada yorumsuz verilmiştir; Akabe biatinde yetmiş kişi olduğu veya yetmiş beş kişide denmiştir ifadesiyle anlattığı gibi mağara da üç gün veya daha fazlada denmiştir veya Hz. Peygamberin namazının farklı rivayetlerle kılınışı veya kızlarının yaşlarının büyüklük sıralamaları gibi farklı rivayetleri bir arada vermiştir. İbnü'l-Cezerî, nesir tarzında bir eser kaleme almış ve sadece hicret ve şemâil olmak üzere iki bölümde şiirleri eserine almıştır. Müellifimiz İbnü'l-Cezerî, mucizevî hadiseler de eserinde yer vermiş; Hz. Peygamber'in dayandığı kütüğün ağlaması, ambargo metninin yenmesi, Süraka hadisesi gibi konulara değinmiş ayrıca hendek kazımı esnasında çıkan taş, Kisra'nın rüyası, miraçtan sonra haber verilen kervanın gelmesi gibi Hz. Peygamberin gaybi haberlerine yer vermiştir. Muhtevadan sonra eseri şekil yönüyle incelediğimizde ise; Eser İzmir Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi'nde

bulunmakta ve otuz sahife'den oluşmaktadır. Eserimiz kütüphanede mecmua şeklinde bulunmaktadır. Eserin son kısmına yanlılıkla eklendiğini düşündüğümüz iki sayfa vardır ki bunların ne muhteva yönüyle ne de fiziksel yönle eserle bağlantılı olmadığı anlaşılıyor. Müellifin ismi eserin giriş kısmında ve İbnü'l-Cezerî'nin diğer eserlerindeki gibi aynı isim künyesiyle eserimizde yer almaktadır. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'in yaşadığı dönemle (ö.833/1429) eserinde kullandığı kaynakların tümünün kendinden önceki dönemi kapsıyor olması yönüyle eser yazarıyla uyum sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Ali b. Hacra Ebu Fadl el-Askalani el-Şafii, **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Beyrut, 1379.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmt b. Hüseyin b. Ali, **Delailü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvali Sâhibi'ş-Şeri'a**, (thk Abdulmu'tiel-Kal'aci), Beyrut, 1985.

Ahmed b. Hanbel Ebu Abdullah eş-Şeybâni (ö.241), **Müsnedü'l İmam Ahmed b. Hanbel**, Kahire, 1974.

Tabatâbai, Muhammed Huseyn, **el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Beyrut, 1970.

Bedreddin el-Aynî el-Hanefi (ö.855), **Umdetü'l Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, 2006.

Ebi'l Fedai İsmail b. Kesir el-Dımaşki (ö.774), **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, 1408.

Ebû Abdurrahmân Ahmet b. Şuayb b. Ali el-Horasâni, Nesai (ö.303), **Sünenü'l Kübra**, Beyrut, 1421/2001.

Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvinî (ö.273), **Süneni İbni Mace**.

Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905), **Müsnedi'l Bezzar**, 1988-2009.

Ebû Bekr Ahmed b.Ali b. Sabit b. Ahmet b. Mehdi el-Hafîb el-Bağdâdî (ö.463), **el-Kavlu fi İlmi Nücum**, Riyad, 1420/1999.

Ebu Hasan Ali b. Ebi'l Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim eş-Şeybâni, **el-Kamil fi't-Târih**, Beyrut, 1415.

Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber b. Asım en-Nemri el-Kurtubi (ö.463), **el-İstîâb fî-Mârifeti'l-Ashâb**, Beyrut, 1412/1992.

Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman el-Ezdi el-Horasani el-Belhi (ö. 150/767), **Tefsiri Mukâtil b. Süleyman**, Lübnan/Beyrut, 1424/2003.

Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, çev: Salih Tuğ, İstanbul, 1990.

Hamidullah, Muhammed, **el-Vesâiku's-Siyâsiyye** (Hz. Peygamber Döneminin Siyasi - İdari Belgeleri), (çev: Vecdi Akyüz), Kitapevi Neşriyat, yayın no:93.

İbn Hişâm el-Himyeri Abdülmelik (ö.218), **es-Siretü'n-Nebeviyye** (thk. Mustaf es-Sakkâ), Mısır, 1936.

İbn Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed, **et-Tabakâtü'l-Kebir**, Kahire, 2001.

Kâtib Çelebi, **Keşfü'z-Zünûn an Esâmii'l-Kütübi ve'l Funûn**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1351), **Zâdü'l-Meâd fî Hayri'l İbâd**, Beyrut, 1973.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, Beyrut, 1976.

İbnu'l-Esir Ebu'l-Hasan İzzettin Ali b. Muhammed b. Muhammed Abdilkerim b. Abdilvahid eş-Şeybani Cezeri, **Üsdü'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, Beyrut, 1996.

Ebu'l-Kasım Abdurrahmân b. Abdullah b. Ahmet el-Süheyli (ö.581), **el-Ravdu'l Ünfi Şerhü'l-Siretü'n Nebeviyyetü'l ibni Hişam**, Beyrut, 1421/2000.

Mes'ûdi e-Hüzelî, **Et-Tenbih ve'l-İşraf**, neşir: Leiden, 1893.

Muhammed b. Abdullah ebû Abdullah el-Hâkim en-Nişâbûrî, **el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn**, Beyrut, 1411/1990.

Muhammed b. Îsâ Ebu Îsâ et-Tirmizî es-Sülemi (ö.279), **Câmi'üs-Sahîh Sünenü'l-Tirmizi**, Beyrut.

Muhammed b. Sâd b. Meni Ebu Abdullah el-Basri el-Zühri (ö.168/230), **el-Tabakâtü'l-Kübrâ**, Beyrut, 1968.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1996.

Muhammed b.Cerir et-Taberi Ebu Cafer (ö.310), **Târîhü'l-Ümem ve'l-Mûluk**, Beyrut, 1407.

Muhammed İbn İsmail Ebu Abdullah el-Buhârî el-Cu'fi (ö.256), **el-Câmiu's-Sahîh**, Beyrut, 1407/1987.

Müslim b.Haccac Ebu'l Hüseyin el-Kuşeyri en-Nişaburi (ö.261), **el-Müsnedü'l-Sahîh**, Beyrut.

Süleymân b. Ahmed b. Eyyub b. Ebü'l-Kasım et-Taberâni, **El-Mu'cemu'l-Kebîr**, Musul, 1404/1983.

Zirikli, Hayredin b. Mahmud b. Muhammed (ö.1396), **el-A'lâm**, Mektebetü'l-Tarihi ve'l-Tabakât, 2002

EK

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَيُسْتَعِينُ
 قَالَ الشَّيْخُ الْعَلَاءِمَةُ الْمُحَدَّثُ الْقُرَيْشِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَزْرَقِيِّ فِي التَّشَارُحِ
 مَا نَصَبَهُ فَلَمَّا نَصَبَ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّبْعِينَ سَنَةً جَاءَهُ جِبْرِئِيلٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِقَارِ
 حِرَاءٍ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَوَّلَ مَا بَدَأَ بِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مِنْ الْوَجْهِ
 الرَّأْيِ الْقَادِرَةِ ثُمَّ حَبَّتِ الرِّجْلُ الْخَلَاءُ وَوَكَّانَ يَخْلُو بِنِعَارِ حِرَاءٍ فَجَاءَهُ جِبْرِئِيلٌ وَهُوَ
 بِالْفَارِ فَقَالَ لَهُ اقْرَأْ فَقَالَ لَسْتُ بِقَارِئٍ فَأَقْرَأْهُ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي
 خَلَقَ إِلَى مَا لَمْ يَجْعَلْ لِمُدْرِيَّتِهِ رَوَاهُ النَّجَّارِيُّ وَمَسْمُودٌ وَصَحَّحَ الْحَاكِمُ أَنَّ جِبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 قَالَ لَهُ امْشُرْ عَنِ الْجَبَلِ قَالَ فَتَنَزَّلَتْ مَعَهُ إِلَى قَرَارِ الْأَرْضِ فَاجْلَسَ عَلَى دَرَنُوكَ
 وَعَلَيْهِ ثَوْبَانِ أَحْمَرَانِ ثُمَّ ضَرَبَ بِرِجْلِهِ الْأَرْضَ فَنَبَعَتْ عَيْنٌ مَاءً فَتَوَضَّأَ
 مِنْهَا ثُمَّ أَمَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَوَضَّأَ كَذَلِكَ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رِوَايَةٍ أَنَّهُ صَلَّى بِجِبْرِئِيلَ رُكْعَتَيْنِ ثُمَّ أَنْصَرَفَ جِبْرِئِيلُ وَجَاءَ النَّبِيَّ صَلَّى
 اللَّهُ وَسَلَّمَ إِلَى خَدِيجَةَ فَأَمَرَهَا فَتَوَضَّأَتْ وَصَلَّى بِهَا كَمَا صَلَّى بِجِبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 فَكَانَ ذَلِكَ أَوَّلَ فَرَضِ الصَّلَاةِ قَالَ الْمُقَاتِلِيُّ بْنُ سَيِّمَانَ كَانَتْ الصَّلَاةُ أَوَّلَ فَرَضِهَا
 رُكْعَتَيْنِ بِالْفَرَادَةِ وَرُكْعَتَيْنِ بِالْعَشِيِّ ثُمَّ فَرَضَ الْخَمْسَ لَيْلَةَ الْمَوَاجِ وَفِي صِحِّحِ النَّجَّارِيِّ
 ذَهَبَتْ بِخَدِيجَةَ إِلَى وَرْقَةَ بِنْتِ نَوْفَلٍ وَهِيَ ابْنَةُ عَمِّهَا فَخَبَّرَهُ لِلنَّبِيِّ فَقَالَ هَذَا الَّذِي
 الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى مُوسَى وَأَمَّنَ بِهِ فِي الْمَدْيَنَةِ رَأَيْتَ ذَلِكَ الْعَقْسَ عِنِّي وَرَقَةَ فِي الْجَنَّةِ
 وَعَلَيْهِ ثِيَابٌ حَضْرُوفِيَّةٌ لَسْتُ دَرَكٌ وَصَحَّحَهُ وَلَا تَسْبُو أَوْ رَقَةَ فَأَنَّى رَأَيْتَ لَهَ سُنَّةَ
 أَوْجِيَّتَيْنِ وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ سَلَّمَ عَلَى بَدْرَةَ مِنَ النِّسَاءِ خَدِيجَةُ وَمِنْ التَّجَالِ أَبُو بَكْرٍ وَمِنْ
 الصَّبِيَّانِ عَلَى فَاذَكَ كَانَ فِي حَجْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الْقَائِلُ نَعْمَ سَبَقْتُمْ
 إِلَى الْإِسْلَامِ طَرَفًا صَغِيرًا مَا بَلَغَتْ أَوْ لَمْ يَكُنْ حَلِيًّا ثُمَّ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ ثُمَّ عُمَيْرُ بْنُ الْكَوْثَرِ
 وَابْنُ عَوْفٍ وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَطَلْحَةُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بَدْرَةَ ابْنَةَ كُرَيْمٍ ثُمَّ
 عُبَيْدَةُ بْنُ الْجَرَّاحِ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الْأَسَدِ وَالرَّقِيَّةُ بِنْتُ أَبِي الْأَرْقَمِ وَعُثْمَانُ بْنُ
 مَطْلُوعٍ وَسَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ وَأَمْرَأَةٌ فَاطِمَةُ بِنْتُ الْخَضَابِ وَاسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي كَبْرٍ

وكان لا يدع احدا يمشي خلفه ويقول خلوا ظهري للملائكة ويلبس الصوف
ويشغل المحصوف احب النبيس اليه الخبيرة واصابه في الخندق جهده وعصب
على بطنه حجر من اللبوع مع ما اتاه الله من خزائن الله وكان صلى الله عليه وسلم
يكثر الذكر ويقبل التفوه ويطيل الصلاة ويقصر للظبية ولا يستكف ان يمشي
مع الارملة والعبد وحب الطيب ويكره الرج الكربة قال صلى الله عليه
سبب الى من دنياكم ثلث الطيب والنساء وجعلت قرة عيني الصلوة
وصلى الله من دنس الجاهلية قبل النبوة ومن كل عيب ومنع كل خلق جميل
فلم يكن يدعى بين قومه الا بالامين لامانته وصدق وطهارته وذكر السهيلي
قال البخاري ان صلى الله عليه وسلم قال ما هممت بشئ من امر الجاهلية الا مرتين
قال السهيلي وروى ان احدا المترين كان في غنم يرعاها هو وغلاد من قريش
فقال لصاحبه الغني امر الغنم حتى اتي مكة وكان بها عرس فيهم وزمرا فلما
دنا ملكا من الدار ليصنع ذلك القى عليه النوم فنام حتى ضربته الشمس
المراة الاخرى مثل الاولى وقال ذكر المعنى ابن اسحق وكان